

T.C.
MİMAR SİNAN GÜZEL SANATLAR ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
RESTORASYON ANABİLİM DALI
RESTORASYON YENİLEME KORUMA
YÜKSEK LİSANS TEZİ

BOĞAZİÇİ'NDEKİ YERLEŞMELERİN YASAL MEVZUAT YÖNÜNDEN
DEĞERLENDİRİLMESİ

Yükselir ÖZHEKİM
(Mimar)
DANIŞMAN: Prof. Dr. Oğuz CEYLAN

İSTANBUL-MAYIS 2006

ÖZET

Boğaziçi Alanı, gerek bulunduğu coğrafi konumu, gerekse günümüze kadar olan dönemde içinde barındırdığı farklı kültürlerle ait yerleşmeleri ile daima özel konumu korumuştur. Boğaziçi Alanı'nda bulunan yerleşmeler bu alanın gelişmesini olumlu ve olumsuz yönde etkilemiştir. Önceleri fazla yerleşmelerin bulunmadığı bu alanda giderek artan nüfus yoğunluğu, bulunduğu dönemin özelliklerini yansıtan farklı yapılanmalara sebep olmuştur.

Bu çalışmada öncelikle Boğaziçi Alanı'nın geniş ve dar anlamda tanımı yapılmış, konumu, sınırları, jeolojik oluşumu, topografik durumu, iklim ve bitki örtüsü anlatılmıştır.

Eski dönemlerden günümüze kadar olan süre içinde Boğaziçi Alanı'ndaki yerleşmeler ve yerleşmelerin gelişimi Bizans döneminden önce, Bizans dönemi ve Osmanlı dönemi olmak üç kısımda incelenmiş, toplumsal olayların yerleşmelere etkileri anlatılmıştır.

Bu çalışmada, 19. yüzyıl sonundan günümüze kadar Boğaziçi Alanı'nı etkileyen yasal düzenlemeler ve Boğaziçi'ndeki kültür varlıklarının korunmasına ilişkin kanun ve kararlar araştırılmış ve kültür varlıklarına ait uygulamalar incelenmiştir. Boğaziçi Alanı'ndaki yerleşmelerin gelişimi ve yasal düzenlemelerin Boğaziçi Alanı'na ve kültür varlıklarına etkileri değerlendirilerek, kültür varlıklarının ve Boğaziçi'nin korunmasına yönelik öneriler getirilmiştir.

Anahtar kelimeler; Boğaziçi, yerleşme, konut, mevzuat, yasa ve yönetmelikler.

SUMMARY

The Bosphorus Area has always preserved its unique characteristic in terms of both its geographical location and settlements from a host of cultures that it has hitherto embraced. Settlements on the Bosphorus Area have imposed positive and negative impacts on the development of this strait. The area did not accommodate not many settlements in the past, but the subsequent increased population density on this land has led to variety structural developments that reflect the characteristics of their time.

This study primarily provides a comprehensive and narrow definition of the Bosphorus Area, and explained its location, boundaries, geological formation, topographic status, climate and flora.

Settlements and their development throughout the Bosphorus Area from the past to the present are examined with three chapters, Pre-Byzantium Era, Byzantium Era and Ottoman Era wherein the affects of social events on the settlements are described.

This study also reviews the legal arrangements that have impacted the Bosphorus Area, the laws and decisions on the protection of historical sites from the late 19th Century until present day. Additionally ancient work applications are examined and recommendations are made with respect to preservation of historical sites and the Bosphorus.

Keywords: Bosphorus, settlement, resident, legislations, laws and regulations.

BELGE LİSTESİ

Belge 3.1. Beşiktaş,164 ada,14 parsele ait 1 nolu özel idare kaydı.

Belge 3.2. Beşiktaş,164 ada,14 parsele ait 2 nolu özel idare kaydı.

GRAVÜR LİSTESİ

Gravür 2.1. Yoros Kalesi, W. Henry Bartlett.

Gravür 2.2. Hümayunabad Kasrı, Bebek, 18. yüzyıl sonu, Melling.

Gravür 2.3. Hatice Sultan Sarayı, Ortaköy, Antonie-Ignace Melling.

Gravür 2.4. Kuleli Süvari Kışlası, 1838, Thomas Allom.

Gravür 2.5. Eski Beşiktaş Sarayı, Melling.

Gravür 2.6. Çırağan Sarayı,Thomas Allom.

HARİTA LİSTESİ

Harita 2.1. Bizantion İlk ve Sonuncu Surları (yaklaşık).

Harita 2.2. Bizans kentinin on dört bölgesi.

Harita 2.3. Constantinus Surları.

Harita 2.4. Constantinopolis Planı, 450-1453.

Harita 2.5. Bizantion ve Constantinopolis'in gelişmesi.

Harita 2.6. Rumeli Hisarı Planı.

Harita 2.7. Fatih tarafından oluşturulan İstanbul nahiyeleeri.

Harita 2.8. Kent Planı, 1453-1520.

Harita 2.9. Kent Planı, 1730-1789.

Harita 2.10. İlk Kent Planı, 18. yüzyıl.

Harita 2.11.İstanbul Haritası, 1840, B.R.Davies.

Harita 3.1. 1977-1992 tarihleri arasındaki 1/5000 ölçekli Nazım Planlar.

Harita 3.2. Boğaziçi Alanı.

Harita 3.3. Beşiktaş, 163 ada, 14 parsel için imar planı örneği.

Harita 3.4. Beşiktaş, 163 ada, 14 parsel için çap.

Harita 3.5. 163 ada, 14 parsel için kroki.

Harita 3.6. Sarıyer ilçesi, 56 pafta, 507 ada 29 ve 30 parsel için imar planı örneği.

Harita 3.7. Sarıyer ilçesi, 72 pafta, 961 ada, 116 parsel için imar planı örneği.

Harita 3.8. Avrupa yakası silüet haritası.

Harita 3.9. Rumelihisarı fotogrametrik silüet haritası.

Harita 3.10. Anadolu yakasına ait silüet haritası.

Harita 3.11. Boğaziçi'ne ait sayısal arazi modelinin oluşturulması.

Harita 3.12. Boğaziçi Alanı'na ait yeni oluşturulan öngörünüm çizgisi.

RESİM LİSTESİ

Resim 1.1. Boğaziçi.

Resim 2.1. Boğaziçi Hava Fotoğrafı.

Resim 2.2. Büyük Saray'ın tahmini rekonstrüksiyonu.

Resim 2.3. Kara Surları (1.Anastasios'un uzun suru).

Resim 2.4. Blahernai (Avyansaray) Kara Surları.

Resim 2.5. Hora Manastırı Kilisesi (Kariye Camisi).

Resim 2.6. Porfirogennetos Sarayı diye adlandırılan Tekfur Sarayı.

Resim 2.7. Yoros Kalesi.

Resim 2.8. Anadoluhisarı, 19. yüzyıl.

Resim 2.9. Rumeli Hisarı.

Resim 2.10. Günümüze kadar ulaşabilen en eski ve tek yalı, Amcazade yalısı, Anadoluhisarı, 17. yüzyıl.

Resim 2.11. Sadullah Paşa Yalısı, Çengelköy, 18. yüzyıl.

Resim 2.12. Göksu Çayırı, 19. yüzyıl.

Resim 2.13. Yağcı Şefik Bey Yalısı, Kanlıca, 19. yüzyıl.

Resim 2.14. Sait Halim Paşa Yalısı, Yeniköy.

Resim 2.15. Vaniköy'deki 19. yüzyılda yapılmış yalılar.

Resim 2.16. Dolmabahçe Sarayı.

Resim 2.17. Beylerbeyi Sarayı.

Resim 2.18. Küçüksu Kasrı.

Resim 2.19. Tarabya 1920, Fransız elçiliği konutu.

Resim 2.20. Alman Sefareti, Çayırbaşı.

Resim 2.21. Osmanlı döneminde kayıklar ve Summer Palace Oteli.

Resim 2.22. Pazar kayıkları ve hamlacılar.

Resim 2.23. Şirket-i Hayriye'nin 37 Numaralı İhsan Vapuru.

Resim 2.24. Harem'den kalkış, 2. mevkii, 40 paralık Şirket-i Hayriye vapuru asker bileti.

Resim 2.25. Arnodin'in Rumelihisarı-Kandilli arasında önerdiği köprü, 1900.

Resim 2.26. Boğaziçi Köprüsü.

Resim 2.27. Fatih Sultan Mehmed Köprüsü'nün yapımı.

Resim 2.28. Fatih Sultan Mehmed Köprüsü.

Resim 3.1. Rumelihisar, 19. yüzyıl.

Resim 3.2. Büyükdere, 19. yüzyıl.

Resim 3.3. Büyükdere, 19. yüzyıl.

Resim 3.4.Eminönü, 19. yüzyıl.

Resim 3.5. Tarabya, 19. yüzyıl sonu.

Resim 3.6. Büyükdere, 19. yüzyıl sonu.

Resim 3.7. Bebek, 19. yüzyıl sonu.

Resim 3.8. Şirket-i Hayriye vapuru ve kayıklar.

Resim 3.9. Ortaköy, 1930.

Resim 3.10. Beykoz .

Resim 3.11. Vaniköy Glikoz Fabrikası.

Resim 3.12. İstinye Tersanesi.

Resim 3.13. Boğaziçi Köprüsü.

Resim 3.14. Boğaziçi.

Resim 3.15. Sarıyer sırtları.

Resim 3.16. Avrupa yakası Fatih Sultan Mehmed Köprüsü çevresi.

Resim 3.17. Kuruçeşme’deki kömür depolarının yerine yapılan park.

Resim 3.18. Vaniköy’de kaldırılan glikoz fabrikasının bulunduğu alan.

Resim 3.19. 1991 yılında kaldırılan İstinye tersanesinin bulunduğu İstinye koyu.

Resim 3.20. İstinye’deki Öngörünüm Geri görünüm Alanı.

Resim 3.21. Sarıyer’deki Öngörünüm Geri görünüm Alanı.

Resim 3.22. Kuruçeşme’deki Öngörünüm Geri görünüm Alanı.

Resim 3.23. Göksu evleri.

Resim 3.24. Kavacık.

Resim 3.25. Bebek..

Resim 3.26. Boğaziçi.

- Resim 3.27.** Kanlıca’da 47. maddeye göre uygulama yapılmış bir site.
- Resim 3.28.** Sarıyer sırtlarında 47. maddeye göre uygulama yapılmış bir site.
- Resim 3.29.** Sarıyer sırtlarında 47. maddeye göre uygulama yapılmış bir site.
- Resim 3.30.** Sarıyer sırtlarında 47. maddeye göre uygulama yapılmış bir site.
- Resim 3.31.** Çubuklu’da 47. maddeye göre uygulama yapılmış bir site.
- Resim 3.32.** Arnavutköy sahil yolu.
- Resim 3.33.** Kalender sahil yolu.
- Resim 3.34.** Arnavutköy yalıları, 19. yüzyıl.
- Resim 3.35.** Arnavutköy yalıları, 21. yüzyıl.
- Resim 3.36.** Büyükdere açıklarında karaya oturan bir gemi.
- Resim 3.37.** Kanlıca’da sahildeki yalıya çarpan bir şilep.
- Resim 3.38.** 10.06.1998 tarihinde Boğaz açıklarında yanan Yunan bandıralı Mariana adlı kuru yük gemisi.
- Resim 3.39.** Avrupa yakası sahil şeridi.
- Resim 3.40.** Bebek sahili, 1860-1870.
- Resim 3.41.** Emirgan Şerifler Yalısı, 1781.
- Resim 3.42.** Hekimbaşı Yalısı, Anadolu Hisarı.
- Resim 3.43.** Afif Paşa Yalısı, Yeniköy, 19. yüzyıl sonu, restorasyon öncesi ve sonrası.
- Resim 3.43.** Kont Ostrogog Yalısı, Kandilli, 19. yüzyıl, restorasyon öncesi ve sonrası.
- Resim 3.45.** Sandalcıyan Yalısı, Sarıyer, 19. yüzyıl, restorasyon öncesi ve sonrası.
- Resim 3.46.** Edip Efendi Yalısı, Kandilli, 19. yüzyıl, restorasyon öncesi ve sonrası.
- Resim 3.47.** Beşiktaş, 164 ada, 14 parsele ait temel kalıntı fotoğrafı.
- Resim 3.48.** 164 ada, 14 parsele bitişik bina.
- Resim 3.49.** Ahşap yapıya ait eski fotoğraf.

Resim 3.50. Sarıyer ilçesi, 56 pafta, 507 ada 29 ve 30 parsele ait hava fotoğrafı.

Resim 3.51. Sarıyer ilçesi, 56 pafta, 507 ada 29 ve 30 parseldeki ahşap yapıya ait eski fotoğrafı.

Resim 3.52. 961 ada, 116 parsele ait fotoğraf.

Resim 3.53. Ahşap yapının eski fotoğrafı.

Resim 3.54. Avrupa yakası silüet.

Resim 3.55. Boğaziçi Alanı, 2005.

Resim 3.56. İstinye Bölgesine ait hava fotoğrafı.

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil 1.1. Boğaziçi'nin Konumu.

Şekil 1.2. Boğaziçi'nin Sınırları.

Şekil 1.3. Boğaziçi Topografyası, en ve boy kesitleri.

Şekil 1.4. Boğaziçi'nde Rüzgar Yönleri.

Şekil 2.1. Eski Devirlerde Boğaziçi'nde Yerleşmeler.

Şekil 2.2. Constantinopolis Sayfiye Yerleri.

Şekil 2.3. Osmanlı Döneminde Boğaziçi'nde Yerleşmeler.

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	I
SUMMARY	II
BELGE LİSTESİ	III
GRAVÜR LİSTESİ.....	III
HARİTA LİSTESİ	III
RESİM LİSTESİ	IV
ŞEKİL LİSTESİ.....	VIII
GİRİŞ	1
Araştırmanın Amacı.....	1
Araştırmanın Kapsamı	1
Araştırmanın Yöntemi.....	2
BÖLÜM 1. BOĞAZİÇİ BÖLGESİNİN GENEL TANIMI.....	3
1.1. Boğaziçi'nin Tanımı.....	3
1.2. Boğaziçi'nin Konumu.	4
1.3. Boğaziçi'nin Sınırları.	5
1.4. Boğaziçi'nin Jeolojik Oluşumu.....	6
1.5. Boğaziçi'nin Topografik Durumu.....	7
1.6. Boğaziçi'nde İklim ve Bitki Örtüsü.	10

BÖLÜM 2. BOĞAZİÇİ'NDEKİ YERLEŞMELERİNİN GELİŞİMİ	12
2.1. Bizans Öncesi Boğaziçi Yerleşmeleri	13
2.2. Bizans Devrinde Boğaziçi Yerleşmeleri	16
2.3. Osmanlı Döneminde Boğaziçi Yerleşmeleri.....	32
2.3.1. 14. Yüzyıl	32
2.3.2. 15. Yüzyıl	33
2.3.3. 16. Yüzyıl	38
2.3.4. 17. Yüzyıl	43
2.3.5. 18. Yüzyıl	49
2.3.6. 19. Yüzyıl	56
 BÖLÜM 3. BOĞAZİÇİ ÖNGÖRÜNÜM BÖLGESİNDE YASAL ÇERÇEVE	73
3.1. Osmanlı Dönemi	73
3.2. Cumhuriyet Dönemi	81
3.3. 1983 Tarihinden Sonraki Dönem	102
3.3.1. 2960 Sayılı Boğaziçi Kanunu	113
3.3.2. 3194 Sayılı İmar Kanunu ve 47. Madde	116
3.3.3. Boğaziçi Öngörünüm Bölgesindeki Korunması Gerekli Kültür Varlıkları	124
3.3.3.1. Boğaziçi Öngörünüm Bölgesindeki Korunması Gerekli Kültür	
Varlıklarına Ait Uygulamalar	126
3.3.3.1.1. Restorasyon Uygulamaları	126
3.3.3.1.2. Restitüsyon Uygulamaları	130
 BÖLÜM 4. DEĞERLENDİRME VE ÖNERİLER.....	146
SONUÇ	165
KAYNAKLAR.....	167
EKLER.....	184

Yükselir Özhekim tarafından hazırlanan “Boğaziçi’ndeki Yerleşmelerin Yasal Mevzuat Yönünden Değerlendirilmesi” adlı araştırmanın Yüksek Lisans Tezi olarak uygun olduğunu onaylarım.

Prof. Dr. Oğuz Ceylan
Yüksek Lisans Tez Danışmanı
İmza

Bu çalışma, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Ana Bilim Dalı, Restorasyon Koruma Yenileme Programında Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Danışman : Prof. Dr. Oğuz CEYLAN (M.S.G.S.Ü.) İmza

Jüri Üyesi : Doç. Dr. Can BİNAN (Yıldız Teknik Ü.) İmza

Jüri Üyesi :Yrd. Doç. Dr. Tülay ÇOBANCAOĞLU (M.S.G.S.Ü.) İmza

GİRİŞ

Konumu ve doğal güzellikleri nedeniyle tarih boyunca önemli bir bölge olan Boğaziçi Alanı, kıyıdaki yalıları ve korunması gerekli kültür varlıklarıyla özel bir alandır. Korunması gerekli bir sit alanı olan Boğaziçi'nin bugünkü yoğun yapılanma ile karşı karşıya kalmasının nedeni toplumsal gelişmenin yerleşmelere olan etkisi ve yasal düzenlemelerdir. Düzensizce artan yapı yoğunluğu önceleri hissedilir şekilde olmamıştır. Zaman içinde Boğaziçi'ndeki fiziksel değişim, halkın daha çok rağbet etmesi Boğaz yaşamını cazip hale getirmiş ve önemini artırmıştır. Uzun bir süre herhangi bir özel kanunu olmayan, kent genelinde çıkarılan yasalara tabi olan Boğaziçi Alanı'nda yasalar karşısında en çok kültür varlıklarını etkilenmiş, Boğaziçi'nin doğal güzellikleri tahrip olmuştur. Kültür varlıklarının korunmasına yönelik tedbirleri içeren kanun ve kararlar sonradan çıkarıldığından bugün Boğaziçi bir sit alanında olmaması gereken düzensiz betonarme yapıları, bu yapıların arasında kalmış Boğaziçi dokusunu oluşturan yalıları, köy içleri, kültür varlıkları ve yeşil alanları ile korunmaya çalışılan bir bölge haline gelmiştir.

Araştırmanın Amacı

Boğaziçi Öngörünüm Bölgesi'ndeki yerleşmelerin oluşumunu ve gelişimini incelemek, Boğaziçi Alanı'nı etkileyen yasa, yönetmelik ve kararların hızla artan yapılanmaya ve kültür varlıklarına etkileri araştırılarak Boğaziçi Sit Alanı'nın korunmasına yönelik öneriler geliştirmektir.

Araştırmanın Kapsamı

Boğaziçi Alanı tanım olarak geniş bir alanda değerlendirilmekte ise de bu çalışma, 22.7.1983 onanlı Boğaziçi Öngörünüm Bölgesi Uygulama İmar Planında sınırları belirlenmiş olan Boğaziçi Öngörüm Bölgesi ve Sahil Şeridinde kalan alanı kapsamaktadır.

Araştırmanın Yöntemi

Boğaziçi Alanı'nın oluşumu, coğrafi ve fiziksel özellikleri incelendikten sonra Boğaziçi Alanı'ndaki yerleşmelerin gelişimi dönemlere ayrılmış, yapılanmanın nasıl arttığı araştırılmıştır. Boğaziçi Alanı, 19. yüzyıl sonundan, 1983 yılında sınırlarının belirlenmesine kadar olan süre içinde kent bütününde çıkarılan yasa ve yönetmelikler çerçevesinde, 1983 yılından sonra da 2960 sayılı Boğaziçi Kanunu, 2863 sayılı Koruma Kanunu ve 3194 sayılı İmar Kanunu çerçevesinde değerlendirilerek, Boğaziçi'ndeki korunması gerekli kültür varlıklarına ait uygulamalar incelenmiştir. Boğaziçi Alanı'ndaki yapısal ve yasal değişiklikler karşısında kültür varlıklarının korunması ile ilgili ilk yasal girişimler, alınan kararlar ve uygulamalar incelenerek, öneriler getirilmiştir.

BÖLÜM 1. BOĞAZİÇİ’NİN GENEL TANIMI

1.1. Boğaziçi’nin Tanımı

Boğaziçi, eski çağlardaki isimleri ile Pontus Euxinus (Karadeniz) ve Propontis (Marmara Denizi) arasında bulunan, Boğaz’ın Asya ve Avrupa (Anadolu ve Rumeli) kıyılarına verilen isimdir. “İstanbul Boğazı” ya da “Boğaz” olarak anılır. Boğaz’a, “aulon” (su yolu; dar girinti), “Euripus Thracius” (Trakya su geçidi) denmiş, Herodot ise bazen Karadeniz’in ağzı bazen de “aukhen” (dar körfez;boğaz) demiştir.¹ Bizans devrinde ise “Stenon” denmiştir.² Batı dillerinde ve literatürde Bosforus (*Bosphorus*) veya Bosfor (*Bosphore*) olarak geçer. *Bosphorus* kelimesinin yunancada “*bous*” öküz, “*porus*” ise “geçit” anlamına gelmektedir. Yunan mitolojisine göre, Tanrı İnahos’un kızı İo, Tanrı Zeus’un karısı Hera ile arasındaki bir mücadelede inek haline getirilir. İo kendisine musallat edilen atsineğinden kurtulmak için denize doğru kaçar, inek şeklinde Boğaz’ı geçerek Mısır’a gider. Bosphorus “öküzgeçidi” ismi buradan gelmektedir. Romalı yazarlar tarafından “Bosforos”, daha sonra “Bosphorus” biçiminde yazılmıştır. Türk kaynaklarında Halic-i bahr-i rûm, Halic-i Bahr-i siyah, Halic-i Kostantiniye, İskender Boğazı, Konstantiniye Boğazı, Marc al-Bahrayn, Macma’al –Bahrayn, İstâmbol Boğazı, İstanbul Boğazı ve Boğaz isimleri ile adlandırılır.³

Resim 1.1. Boğaziçi.

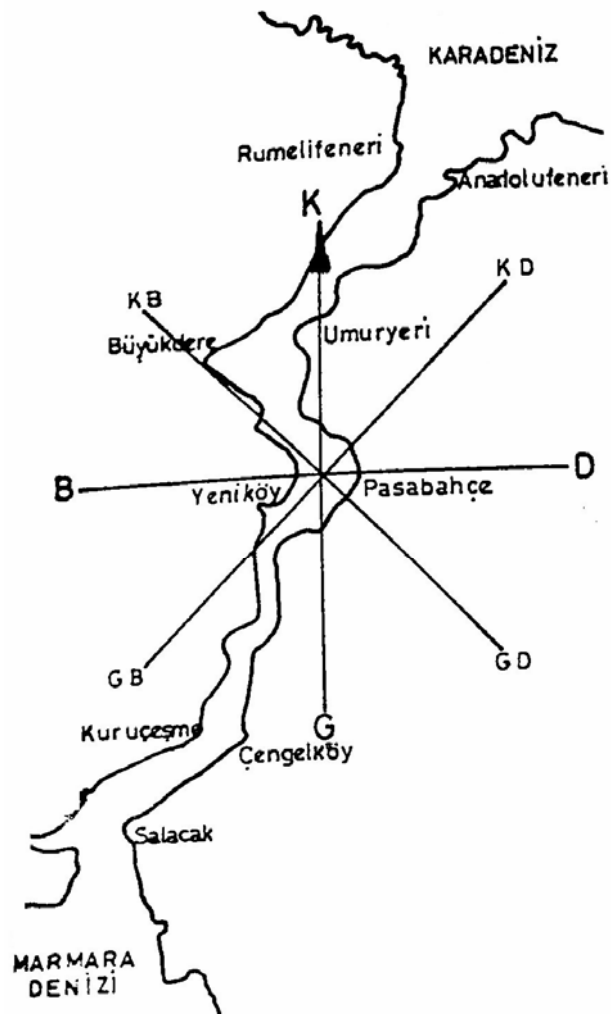
¹ Petrus Gyllius, İstanbul Boğazı, Eren Yayıncılık, İstanbul, 2000, sy,27.

² Semavi Eyice, Bizans Devrinde Boğaziçi, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayını, No;2236, İstanbul., 1976, sy,12.

³ İslam Ansiklopedisi, Cilt 2, 1970, sy,666.

1.2. Boğaziçi'nin Konumu

Boğaziçi, Türkiye'nin Marmara bölgesinde bulunan, Avrupa ve Asya kıtalarını birbirine bağlayan, Karadeniz ve Marmara Denizi arasında kuzeydoğu-güneybatı yönünde uzanan dar bir su yoludur. Avrupa ve Asya kıtaları arasındaki karayolu bağlantısını, Karadeniz ve Marmara Denizi arasındaki deniz yolu bağlantılarını sağlaması nedeniyle önemli bir geçit yeridir. Bulunduğu konum Boğaziçi'nin tarih boyunca diğer bölgelerden farklı bir gelişme göstermesine ve İstanbul'un dünyanın en önemli kavşaklarından biri olmasına neden olmuştur.

Şekil 1.1. Boğaziçi'nin Konumu.

1.4. Boğaziçi'nin Jeolojik Oluşumu

Günümüze kadar İstanbul Boğazı'nın oluşumuna ilişkin görüşler şöyledir; Çok eski zamanlardan beri Karadeniz'in bir iç deniz olduğu bilinmektedir. 18.yy başında gezgin Tournefort Boğaz oluşunun, taşan Karadeniz sularının aşındırmaları sonucu oluştuğunu ileri sürmüştür, Pallas, Boğaz'ın yakın bir dönemde akarsuların aşındırmaları sonucu oluştuğunu söylemiştir. Dureau de Malle ise, oluşun bu çevrede oluşan volkan patlamaları sonucu açıldığını ve bölgenin kuzeyinde rastlanan lavların da bu sırada ortaya çıkmış olabileceğini öne sürmüştür. Bu teze Tchihatcheff de katılmış ve Boğazın 4. zamanda meydana gelen patlamalar sırasında açıldığını öne sürmüştür.⁵

19.yy. başında A.Von Hoff, Karadeniz sularının bir eşikle ayrılarak Marmara Denizi'ne aktığını, zamanla akarsularla çok beslenen Karadeniz'in su seviyesinin yükseldiğini böylece Boğaz'ın yer aldığı eşiği aşındırdığını ileri sürmüştür.

19.yy. sonunda ise Boğaz'ın deniz tarafından doldurulan eski bir vadi olduğu bütün bilim adamlarınca kabul edilmiştir. Ancak söz konusu görüşün sahipleri arasında da İstanbul ve Çanakkale Boğaz'larının aynı vadiye ait parçalar olup olmadığı ve söz konusu vadiler içinde geçen ırmak sularının akışı konusunda düşünce farklılıkları ortaya çıkmıştır. A.Philippson, N.Andrussow, F.Toula, J.Civijiç İstanbul Boğazı'nın Karadeniz'den Marmara'ya doğru akan bir akarsu vadisi olduğunu ileri sürerken T.English ile P.Hoernes vadide akışın güney-kuzey doğrultusunda olduğunu savunmuşlardır. Boğaz oluşunun oluşumunda Marmara Denizi'nin ilgisi olmadığını ileri süren Penck ise yukarı yatağı Kağıthane Deresi'nce oluşturulmuş bir vadinin (Haliç) uzantısı olabileceği fikrini savunmuştur. Diğer taraftan Besim Darkot, Boğaz'ın güney girişindeki eşiğin Penck'in ileri sürdüğü gibi Haliç'in Boğaz Vadisi'ni Marmara Denizi'nden ayıran set olmadığını, Karadeniz'den

⁵ Besim Darkot, İslam Ansiklopedisi, 2.cilt, 1970, sy,670.

gelen büyük su kütlelerinin taşıdığı maddelerin Boğaz oluşunun ağzında birikmesiyle oluştuğunu ileri sürmüştür.⁶

Günümüzde deneysel ve gözlemsel verilere dayalı bir açıklama şu şekilde yapılmaktadır; yer kabuğu Miosen (3. zaman) devri sonunda bugünkü Marmara Denizi ile boğazların yerinde dağlık kara parçaları bulunmaktaydı. Macaristan'dan Aral gölüne kadar yayılan, Terkos-Kilyos kıyılarından güneye uzanan yerde Sarmat Denizi yer alırdı. Adalar, Boğazlar, Marmara denizinin bulunduğu yer karalarla kaplıydı. İklimse sıcak ve nemli olup, bitki örtüsü yeşil ve verimli idi. 3. zaman sonu Pliosen Devri başlangıcında bir iç deniz olan Sarmat Denizi'nin çekilmeye başlamasıyla karalar meydana çıkmış, akarsular ile zamanla erozyona uğramış ve yükseltiler kaybolmuş, sert oluşumlar, kuvarsit oluşumlu tepeler halini almıştır. Bu aşımın sonunda Boğaziçi vadisi de böylece bir hayli genişlemiştir. Pliosen Devri ortasında arazi hareketleri ile peneplenlerin⁷ kuzey tarafı kabarmış, güneye doğru eğimli bir arazi oluşmuş ve bu eğim, akarsuların hızını artırmıştır. Akarsuların aşındırmaları ile eski akarsu yatakları yamaçlarda teraslar halinde kalmıştır. 4.zamanda Trakya-Kocaeli peneplerinin güney kısmının çökmesiyle, peneplenin akarsu vadileri, kolları, dereler ve bütün girinti ve çıkıntılar sular altında kalarak Boğaziçi oluğu oluşmuştur.⁸

1.5. Boğaziçi'nin Topografik Durumu

Boğaziçi'nde topografya oldukça hareketlidir. Sahilden sonraki kısımlarda eğim yüzde 10'dan fazladır. Yer yer yüzde 30'u aşar. Doğu yakasında bu eğim, yüzde 15'ten başlayarak kuzeye doğru artar.⁹ Kuzeyden güneye uzanan Boğaziçi'nde kıyılar birbirine paraleldir. Genellikle bir burnun karşısında diğer kıyıda bir körfez bulunmaktadır. Kıyı boyunca dar bir alana sahip olan sahillerin hemen ardını dik yamaçlar oluşturmaktadır. Dik yamaçlar vadi ağızlarında kesintiye uğrar. Boğaziçi'ndeki topografik yapı yerleşmeyi etkilemiştir. Dar kıyılarda yalılar, kıyı

⁶ Adnan Oruç, Çevre Sorunları Karşısında Boğaziçi, M.S.Ü. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1989.

⁷ Peneplen: Coğrafyada eski kıtalardaki yaşlanmış, yumuşamış, engebeli yeryüzü parçası.

⁸ İstanbul Ansiklopedisi, Cilt 2, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, İstanbul, 1994, sy,266.

⁹ İstanbul Ansiklopedisi, Cilt 2, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, İstanbul, 1994, sy,266.

boyunun arkasındaki yamaçlarda teras şeklinde konutlar ve dik yamaçların kesintiye uğradığı vadilerde de köy içi yerleşmeleri oluşmuştur.

Boğaziçi'nin uzunluğu orta aks boyunca Kız Kulesi'nden fenere kadar 35km'dir. Bu uzunluk Sarayburnu'ndan Rumeli Feneri'ne kadar olan kısımda 55km'dir.¹⁰ Boğaz'ın uzunluğu, kıyıların girinti ve çıkıntılarını takip etmek suretiyle, Rumeli Feneri ile Ahır-Kapı arasında (Haliç dahil) Rumeli kıyısı 46 km, Anadolu Feneri ile Kız Kulesi arası ise 34 km'dir.¹¹ Boğazın genişliği Karadeniz'e açılan yerde 3600 m, Marmara'da 1675 m'dir. Boğaziçi'nin en dar yeri 689m ile Rumeli ve Anadolu hisarları arasındır.¹²

İstanbul Boğazı'nın tabanında birçok çukur ve tümsek vardır. Taban, güney kuzey doğrultusunda 0,001 derece eğimlidir. Boğazı baştan başa kat eden Boğaz oluğunun derinliği, 50-70 m olup, güneyde Beşiktaş ile Üsküdar ve Kuzguncuk arasında kendi ekseni boyunca uzanan 25-30 m seviyesinde bir sırt ve iki yan oluk bulunmaktadır. Kuzeye gidildikçe sırt kaybolur ve tek bir oluk olur. Derinlik ortalaması yaklaşık 60 metredir. Kandilli Burnu yakınlarında 120 metre derinliğe ulaşılır. Boğaz'ın her iki ucunda da 50 m derinlikte birer eşik bulunur. Kuzey eşiği düzensiz ve yarım daire şeklindedir. Rumeli ve Anadolu fenerlerinden sonra yer alır. Diğer eşik ise, Boğazın güney girişinde Sarayburnu-Selimiye arasındadır.

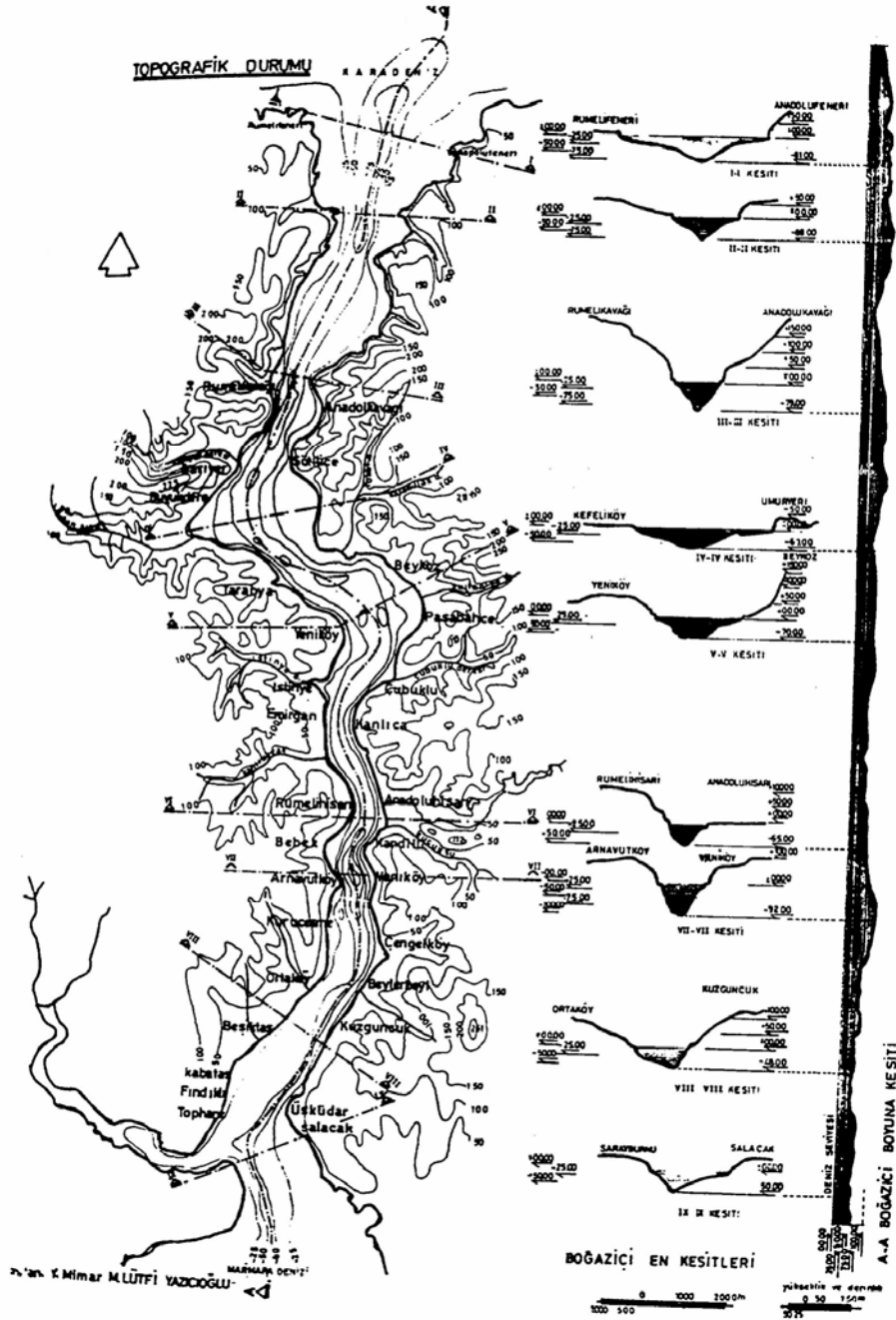
Karadeniz ile Marmara Denizi arasındaki su değişimi Boğaz yolu ile olur. Karadeniz'den Marmara'ya üst akıntı, Marmara'dan Karadeniz'e alt akıntı mevcuttur. İki akıntı birbirinden ısı, tuzluluk ve yoğunluk bakımından farklı iki su kitlesi verir. Akıntılar arası seyir yüzeyinde genellikle kuzeye doğru Boğaziçi sularının sularının seviyesi sabit değildir. İlkbahar aylarında yükselir, sonbaharda alçalır. Aradaki fark, değişik kesimlerde 10-12 cm'dir. Gerçekte Boğaz suları

¹⁰ Mehmet Çubuk, Boğaziçi Mekanının Düzenlenmesinde Bazı İlkeler, İstanbul Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Baskı Atölyesi, İstanbul, 1971, sy, 29.

¹¹ Besim Darkot, İslam Ansiklopedisi, 2.cilt, 1970, sy, 667.

¹² İstanbul Ansiklopedisi, Cilt 2, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, İstanbul, 1994, sy, 266.

seviyesi Karadeniz ağzından Marmara'ya doğru meyillidir ve seviye farkı ortalama 24 cm kadardır.¹³

Şekil 1.3. Boğaziçi Topografyası, en ve boy kesitleri.

¹³ İstanbul Ansiklopedisi, Cilt 2, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, İstanbul, 1994, sy,267,268.

Çok eski zamanlarda her iki tarafı da ormanlık olan Boğaziçi'nde zaman içinde yeşil dokunun tahrip edilmesi sadece bölgenin kuzey tarafındaki ormanlık alanın kalmasına neden olmuştur. Ağaç türleri rutubetin yüksek olması nedeniyle çok çeşitlidir. Boğaziçi'nin güneyinden orta kısmına kadar olan alanda Akdeniz tipi ağaç türlerine, daha kuzeyde ise Orta Avrupa tipi ağaç türlerine rastlanır. Orman alanlarında en çok kestane ağacı görülse de meşe, karaağaç, gürgen, ıhlamur, akasya, dişbudak ağaçları da bulunmaktadır. Özel koruluklar sonradan yetiştirilmiştir. Koruların çoğu iğne ağaçlardan meydana gelmiştir. Ancak, nadir ağaç türlerine, Boğaz yamaçlarında çiçekli ağaçlara (erguvan, manolya, akasya, kolonberiya) ve çeşitli meyve ağaçlarına rastlanır.

2. BOĞAZİÇİ'NDEKİ YERLEŞMELERİN GELİŞİMİ

Boğaziçi, tarih öncesi dönemden başlayarak Asya'dan Avrupa'ya ve Avrupa'dan Asya'ya geçişte bir köprü görevi yapmış, tarih boyunca politik ve jeolojik önemi nedeniyle Bizans öncesi dönemde bir yerleşim alanı olmaktan çok egemenlik kurma ve elde tutma amacının hakim olduğu bir geçiş yeri olmuştur. Bir çok uygarlıkların üst üste gelmesi, topografik durumdaki değişiklikler¹⁶ ve bugüne kadar esaslı arkeolojik araştırmaların yapılamamış olması nedeniyle bu bölgedeki ilk yerleşim ve yapı biçimleri hakkında bilgiler günümüzde kısıtlıdır.

Resim 2.1. Boğaziçi Hava Fotoğrafı.

¹⁶ Topografik durumdaki değişiklikler: Dolmabahçe'nin bir koy olması, sonradan doldurulması, Beşiktaş'ın İhlamur deresinin bulunduğu alanın içlerine kadar uzanması vb.(Lütfi Yazıcıoğlu, Boğaziçi Kıyı Yapıları,Tarihsel Biçimlenişleri, Çağdaş Biçimlenişlerinde Temel İlkeler Önerisi, YTÜ, İstanbul, 1980, sy,14.)

2.1.Bizans Öncesi Boğaziçi Yerleşmeleri

Üçüncü binyıldan başlayarak halklar, şiddetli akımlara karşı Avrupa ile Asya arasında en çabuk geçişi sağlayan İstanbul Boğazı'nı her iki yönde aşmaya başladılar. Saldırılarından ve yağmalardan korunmak için kıyının yakınlarına ve tepelerin ardına yerleşmişlerdi. İkinci binyıl boyunca göçler çoğaldı. İstanbul kentine ilk yerleşim bu dönemde, Haliç'in bitiminde, Semistra adı verilen yerde(Alibeyköy ve Kağıthane kıyıları arası) ortaya çıktı. Semistra'da yaşayanlar daha sonra bugün Topkapı Sarayı'nın bulunduğu tepeye yerleşmek için güneydoğuya yerleştiği sanılır.¹⁷ Küçükçekmece'nin kuzeyindeki Yarımburgaz Mağarası'nda bulunan Orta Paleolitik Çağ'a ait aletler de bu yörede balıkçılık ve avcılıkla geçinen insan gruplarının varlığına işaret eder. Mağaranın Bizans dönemine değin kullanıldığı anlaşılmaktadır. MÖ. 4.binyıl sonrasına ait en önemli Kalkolitik Çağ buluntuları Anadolu yakasında Fikirtepe'de ortaya çıkmıştır. Burası kerpiçten gelişigüzel yapılmış kulübelerin bulunduğu ve gelişmemiş bir tarım etkinliğinin sürdürüldüğü bir avcı ve balıkçı köyüydü. Anadolu yakasında Kadıköy yakınlarındaki Kurbağalıdere kıyılarında ortaya çıkarılan ve Troia'nın erken katlarıyla çağdaş olan buluntular, Kalkolitik kültürün Marmara çevresinde yaygın olduğunu gösterir. MÖ. 3. binyıldan ilk Trak istilasına(MÖ. yaklaşık 1200) kadar başka bir yerleşim izine rastlanmaz. Ancak MÖ. 1.binyılda Traklar, Frigler ve Britanyahılar diye bilinen halklar Avrupa'nın ve Asya'nın en ucundaki Boğaz'a yerleşmişlerdir. İstanbul'a bağlanan ilk demiryolunun yapımı sırasında (1871) ortaya çıkarılan büyük temel duvarı kalıntılarının, Yaşlı Plinius'un sözünü ettiği efsanevi Ligos kentine ait olduğu ileri sürülmüştür¹⁸

Herodotes, Strabon, Polybios, Plinius, Arrianos, Philostratos, Miletoslu Hesyhios, Prokopios gibi yazarlar Boğaziçi yerleşmeleri hakkında bilgi vermekte ise de topografik özellikleri içeren asıl önemli kanıt Dionysios Byzantios'un MS.

¹⁷ Robert Mantran, İstanbul Tarihi, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002, sy,19.

¹⁸ Doğan Kuban, İstanbul, Bir Kent Tarihi, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul, 1996, sy,15.

196'da yazdığı Anaplus Bospuro adlı kitapçıdır.¹⁹ Herodot, günümüz Rumelihisarı yakınlarında Pers İmparatoru Dareios tarafından deniz kıyısına, birine Asur, öbürüne Yunan harfleriyle savaşa götürdüğü halkların dökümünü yazdırdığı beyaz mermerden iki direk(sütun) üzerine inşa edilen köprüyü tanımlamıştır.²⁰

Bu dönemlere Boğaziçi kıyılarında yerleşmeler su yoluyla ilişkili tek yapı ya da küçük yapı grupları şeklindeydi. Bunlar halkın oturduğu yapılardan daha çok mabetler, ayazmalar²¹, adak yerleri, küçük barınak, balıkçı iskeleleri ve ikmal yerleri ile Boğaz ağzlarında gümrük binalarıydı. Karadeniz'deki kolonilerin halkı çok korktukları Karadeniz'e açılmadan önce dua edebilmeleri ve adak adayabilmeleri için tapınakları inşa etmişlerdir.²² Bugünkü Tophane'de bir Apollon mabeti, Beşiktaş'ta Apollon korusu, Çırağan'da Rodos'lu gemicilerin sığınak limanı, Ortaköy deresinde tarımla uğraşan bir topluluk, Kuruçeşme'de Mete Theon kült yeri, Arnavutköy'de iki adak yeri, Bebek koyunda balıkçı topluluğu ve iskelesi, Rumelihisarı'nda Hermes tapınağı, İstinye'de sığınak limanı, Büyükdere'de Hermes tapınağı, Rumeli Kavağı'nda Sarapis tapınağı ve daha ileride ise birkaç adak yeri ve gümrük yapıları, Anadolu Kavağı'nda Hieron ve Zeus tapınağı, Üsküdar'da ise kale ile çevrilmiş ve Alcibiade'nin MÖ. 410'da gümrük amacıyla kurduğu liman eski çağ Boğaziçi'nin bilinen yerleşimlerindenidir.²³ Ayrıca, Bebek-Kanlıca gibi köylerde balıkçılıkla uğraşan toplulukların yaptıkları balıkçı iskeleleri, limanlar ve oturdukları yapılar, tarımla uğraşan içe dönük küçük toplulukların yaptıkları tek katlı basit çiftçi evleri bulunmaktaydı.

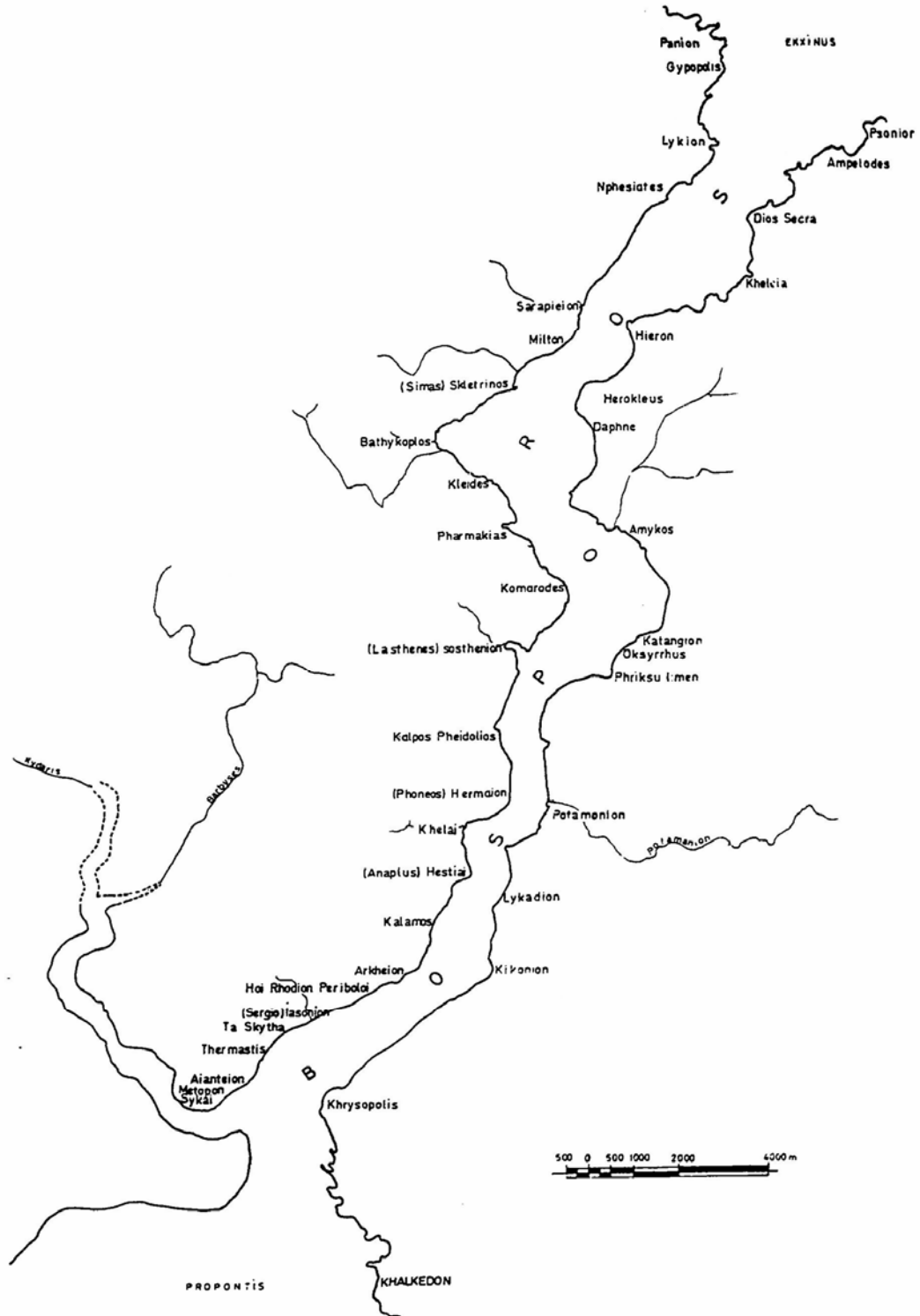
¹⁹ Bazı araştırmacılara göre bu eserin çok eski denizcilik kılavuzunun bir kopyası olduğunu söylemeleri de değerini daha eski devirler hakkında bilgi vermesi açısından bir kat daha arttırmaktadır. Bu kitabın günümüze ancak eski bir nüshası kalmıştır. Carol Wescher tarafından latince tercümesiyle birlikte yayınlanmış ve sonra da Rudolf Güngerich tarafından yenilenmiştir.

²⁰ MS. 512 yılında İskit savaşında 700000 kişilik ordu bu köprüden geçmiş ve 600 gemi toplanmıştır. Herodot Tarihi, Remzi Kitabevi, İstanbul, Aralık 1973, sy, 256.

²¹ Ayazma; Bizanslılarda kuşatma sırasında kentin su sıkıntısı çekmemesi için yapılan, yer altı kaynaklarına künklerle bağlanmış su depolarına verilen isim.

²² Mehmet Çubuk, Boğaziçi Mekanının Düzenlenmesinde Bazı İlkeler, İTÜ Mimarlık Fakültesi, Baskı Atölyesi, 1971, sy, 47.

²³ Lütfü Yazıcıoğlu, Boğaziçi Kıyı Yapıları Tarihsel Biçimlenişleri, Çağdaş Biçimlenişlerinde Temel İlkeler Önerisi, YTÜ, İstanbul, 1980.

Şekil 2.1. Eski Devirlerde Boğaziçi'nde Yerleşmeler.

2.2. Bizans Devrinde Boğaziçi Yerleşmeleri

Byzantion, MÖ.686-675 yılları arasında Megara'dan gelen Yunan kolonlar tarafından kurulmuştur. Söz konusu kolonlar bir kahinin “körün²⁴ karşısına yerleşmelerini” öğütleyen sözlerine uyarak önce Boğaz'ın Asya yakasında, Khalkedon(Kadıköy)²⁵ kolonisine yerleştiler. Kısa süre sonra içine düştükleri yanlış anladılar ve Lygos ve Haliç sitelerinin bulunduğu alana yerleştiler. Burada MÖ.658 yada 657 yılında Byzantion adı verilen bir site kurdular.²⁶ Yakınoğu'dan yada Doğu Avrupa'dan gelerek İstanbul Boğazı'nı aşan halkların saldırısına açık olan kent, Pers İmparatoru Dareios'un MÖ.513 yılında Avrupa'ya Boğaz'dan geçip Khalkedon ve Byzantion'a üstünlüğünü kabul ettirinceye kadar bağımsızlığını korumayı başarmıştır. Bu dönemde Byzantion kenti Perslerin Trakya iline bağlı olarak vergi ödeyen bir kent devleti olmuştur. Ancak, Pers İmparatoru, Atinalı'lara yenilince Byzantion yeniden bağımsızlığına kavuştu. MÖ. 478-475 yıllarında kısa dönem Sparta Kralı Pausanias kenti ele geçirdi. Pausania kısa egemenliği sırasında kentte yeni yapılar inşa ettirmiş ve kenti onararak genişletmişti.²⁷ Ancak, Sparta kralının kazandığı bu başarı kentin yeni istilalara uğramasına engel olamamıştı.²⁸ Byzantion kentini koruyan ilk surları²⁹ bu hükümdar tarafından yaptırdığı sanılır.³⁰

²⁴ Kahin Halkedonlular'ı kör olarak nitelemişti, çünkü onlar gemileriyle daha önce bu yöreye geldiklerinde bütün zenginliğine rağmen Sarayburnu'nu seçmeyip daha yoksul olan bir bölgeye yerleşmişlerdi. Bu nedenle Kadıköy'e “Körler Ülkesi” adını vermişlerdi.

²⁵Karialı göçmenler Megara'dan yeni bir yurt aramak üzere Boğaziçi'nden geçerek İÖ.680 yılında Kadıköy'ü (Khalkedon) kurmuşlardır.(M. Orhan Bayrak, İstanbul Tarihi, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 1992, sy.7) Herodot, Khalkedon 'un Bizantion'dan 17 yıl önce kurulduğunu söyler.(Doğan Kuban, İstanbul Bir Kent Tarihi, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul, 1996, sy, 16.)

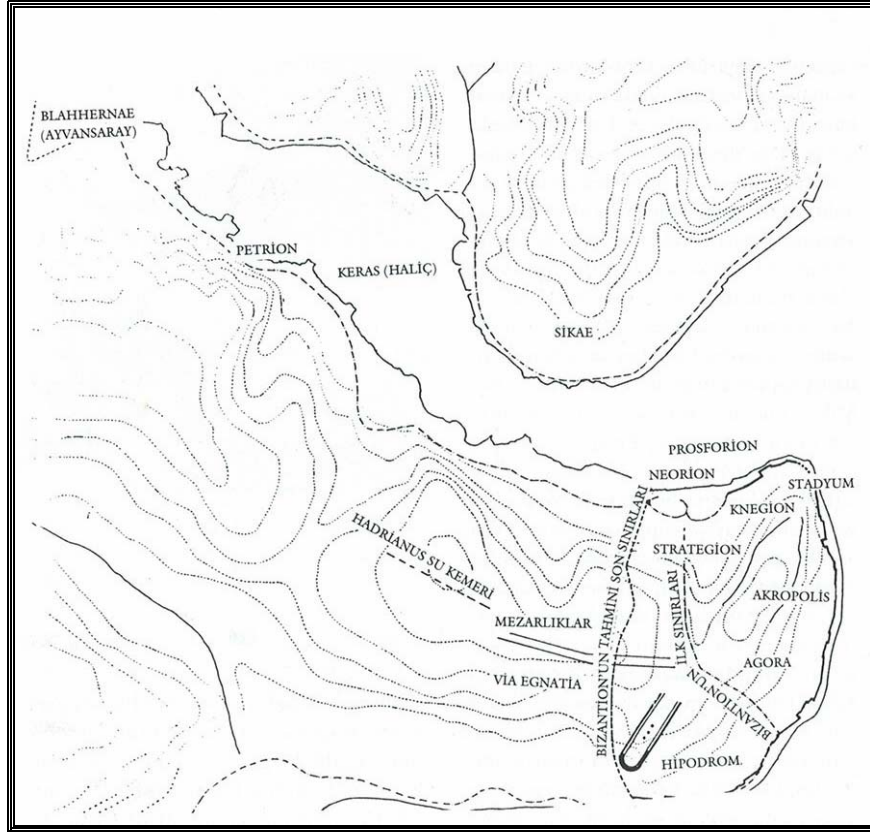
²⁶ Robert Mantran, İstanbul Tarihi, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002, sy,19.

²⁷ Doğan Kuban, İstanbul, Bir Kent Tarihi, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul, 1996, sy,17.

²⁸ İÖ.401 yılında Perslerin ellerinde bulunan Anadolu kentlerinden dönen on bin kişilik ordu Byzantion'dan geçmiştir. Bu olaya tarihte “On binlerin Dönüşü” denmektedir.(M.Orhan Bayrak, İstanbul Tarihi, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 1992, sy,8.)

²⁹ Antik yazarlara göre bu surlar, Yunanlıların yaptığı Messene ve Rodos surlarından sonra dünyanın en güçlü surlarıydı.(Doğan Kuban, İstanbul, Bir Kent Tarihi, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul, 1996, sy,20.)

³⁰ Robert Mantran, İstanbul Tarihi, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002, sy,21.

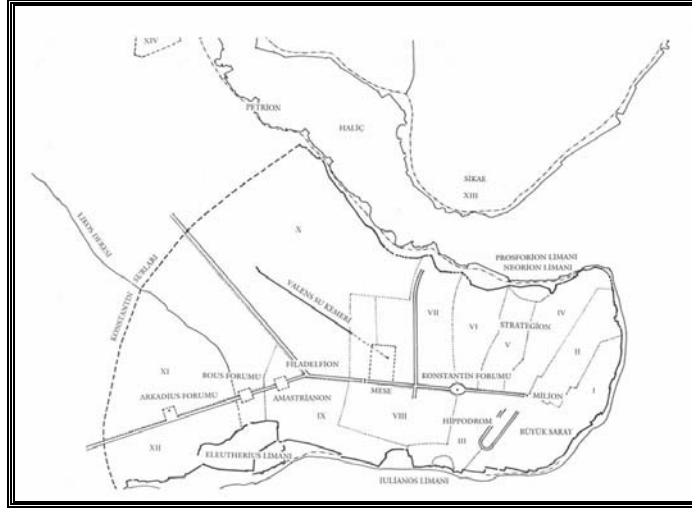

Harita 2.1. Bizantion İlk ve Sonuncu Surları (yaklaşık).

Daha sonra kent, 5. Yüzyılda Atinalılarla Spartalıları karşı karşıya getiren Peloponisos Savaşı'ndan sonra, 439 yılında Atina'lıların koruyuculuğunu kabul etti. Ancak kent, 411 yılında Sparta'nın yanında yer aldı. MÖ. 3. yüzyılda Galatya'lılar kenti istila ettiler ama ele geçirmedi. Çünkü kentin başındakiler Galatya'lılar Konfederasyonuna vergi ödemektedirler. Aynı dönem kent, Bitinya ve Makedonya krallıklarının baskısı altındaydı. Makedonya kralı MÖ.202 yılında Trakya ve Kalkedonu ele geçince Byzantion kenti Romalılarından yardım istemek zorunda kaldı. 146 yılında Makedonya savaşından sonra Romalılar egemenlik alanlarını Balkanları, Ege'yi ve Anadolu'nun bir bölümünü kapsayacak şekilde genişlettiler. Böylece Byzantion, Roma Cumhuriyetine bağlı bir kent devleti oldu.³¹ Bu durum MS.73 yılına kadar devam etti. 73 yılında Romalılar, Byzantion'u Bitinia Pontus eyaletine kattılar.

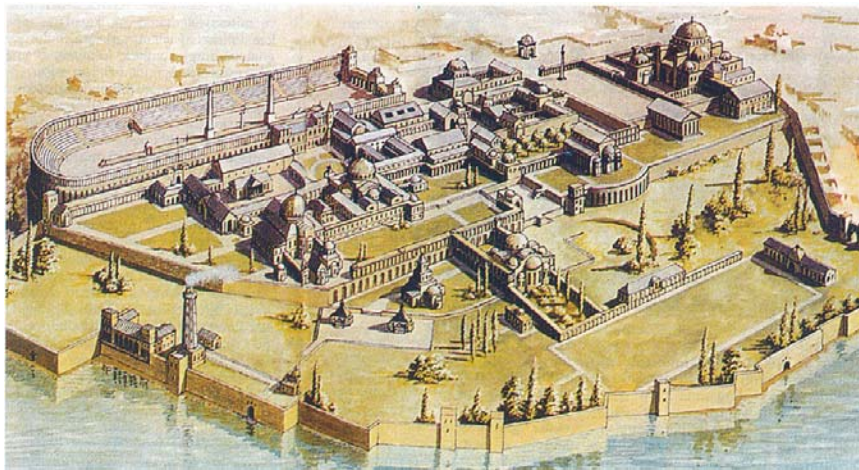
³¹ Doğan Kuban, İstanbul, Bir Kent Tarihi, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul, 1996, sy,18.

sağlamaktı. Konut yapımına teşvik etmek amacıyla 332 yılından sonra herkese bedava yiyecek dağıtılması, inşaat yapanların belediye vergilerinden muaf tutulması gibi önlemler alındı³³ 1. Constantinus zamanında İstanbul'un üst sınırı Samatya ile Haliç'te Cibali-Fener arasındaki Aya kapısına kadar uzanmaktaydı.³⁴

Harita 2.3. Constantinus Surları.

Kentin bugün Sarayburnu ve Sultanahmet Meydanı olarak bilinen noktaları arasında İmparatorluk Sarayı(Hipodromun güneybatısı), büyük yönetim büroları, senato ve Severus zamanında başlanıp Constantinus'un bitirdiği Hipodrom yer almaktaydı.³⁵

Resim 2.2. Büyük Saray'ın tahmini rekonstrüksiyonu.

³³ Doğan Kuban, İstanbul, Bir Kent Tarihi, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul, 1996, sy, 35,(Dragon, 520-525).

³⁴ M. Orhan Bayrak, İstanbul Tarihi, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 1992, sy,10.

³⁵ İlber Ortaylı, İstanbul'dan Sayfalar, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005, sy, 226.

Byzantion o çağların önemli bir balıkçılık merkezi ve ticari antreposuydu.³⁶ Kentin Haliç ve bugünkü Eminönü'ne rastlayan liman meydanı bu faaliyete göre örgütlenmiş bir merkezdi. Kentin merkezi Sarayburnu ile Unkapanı arasındaydı. Konut bölgesi ise liman ve pazarın hemen arkasından başlıyordu. Burada ilk sırada balıkçılar ve aşağı gelir grubundan halk yaşamaktaydı. Yüksek tabaka ve tüccarlar Akropol'ün³⁷ yanında ve eteklerinde oturmaktaydı. Bu dönemde Galata ve Boğazın bazı yerlerinde küçük yerleşmeler bulunmaktaydı.³⁸ İmparatorluğun ileri gelenleri kenti donatmaya çalışmışlar, soylular kendileri için Boğaz kıyılarında da villalar inşa etmeye başlamışlardı.³⁹ Villalarla beraber çok sayıda kilise ve manastır yapılmıştı. Bu seyrek yerleşmeler ve kırsal malikaneler Karadeniz'e kadar uzanmaktaydı. Böylece Boğaziçi'nde basit balıkçı evleri dışında ilk yerleşmeler Constantinus döneminde yapılmış oldu.

İstanbul'da bilinen ilk deprem 358 yılında olmuştu. Deprem, yeni kurulmaya başlanan İstanbul'da büyük hasara yol açmıştı. 376 yılında meydana gelen deprem de oldukça şiddetli olduğundan kentte birçok bina yıkılmıştı.

Constantinus'un izleyicilerinden **1.Theodosius**(383-395) zamanında kentin mekan düzeni aynı kaldı. Yalnız konut bölgesi ve batı yakasındaki askeri kışlalar daha da batıya doğru yayıldılar. Bunun nedeni (surların batıya kayması) nüfus artışı değil, askeri bölgenin ve su sarnıçlarının muhafaza altına alınmasıydı. Liman bölgesi yine Haliç içine doğru yayıldı. Konut alanı, yönetimin merkezi ve iş alanlarından sonra kentin kenarlarına doğru yayılmaya başladı. Her mahalle bir kilisenin etrafındaydı. Bugünkü Çukurbostan ve Davutpaşa Bizans döneminde de Osmanlı devrinde olduğu gibi sarnıçların, kışlaların ve askeri birliklerin yerleştiği bölgeydi. Aksaray, Fatih, Cerrahpaşa tercih edilen semtlerdi ve bu bölgelerde yoğun konut vardı.⁴⁰

³⁶ Antrepo: Gümrük, malların konulduğu depo.

³⁷ Akropol:Eski Yunan kentlerinde, kentin yüksek noktasına kurulan ve en önemli yapıları, tapınakları barındıran içkale.

³⁸ İlber Ortaylı, İstanbul'dan Sayfalar, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005, sy, 225.

³⁹ Doğan Kuban, İstanbul, Bir Kent Tarihi, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul, 1996, sy,34.

⁴⁰ İlber Ortaylı, İstanbul'dan Sayfalar, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005, sy, 227.

Son Roma imparatoru 1.Theodosius'un 395 yılında ölümünden sonra Roma İmparatorluğu Doğu Roma (Bizans) ve Batı Roma olarak ikiye ayrıldı. Büyük oğlu **Arcadius(395-408)** ilk Bizans İmparatoru oldu. Bu dönemde 398 ve 402 yıllarında yaşanan depremlerde İstanbul harabeye döndü.⁴¹ 5. yüzyılın en büyük tehlikesi Balkanları ele geçiren Hunlar'dı. Hun İmparatoru Atilla'nın 447 yılında yaptığı akınlar Bizans'ı çok sarstı. Aynı yıl olan depremde 35 yıl önce yapılmış olan İstanbul surlarının bir kısmı ve 57 kulesi yıkıldı.

Resim 2.3. Kara Surları (1.Anastasios'un uzun suru).

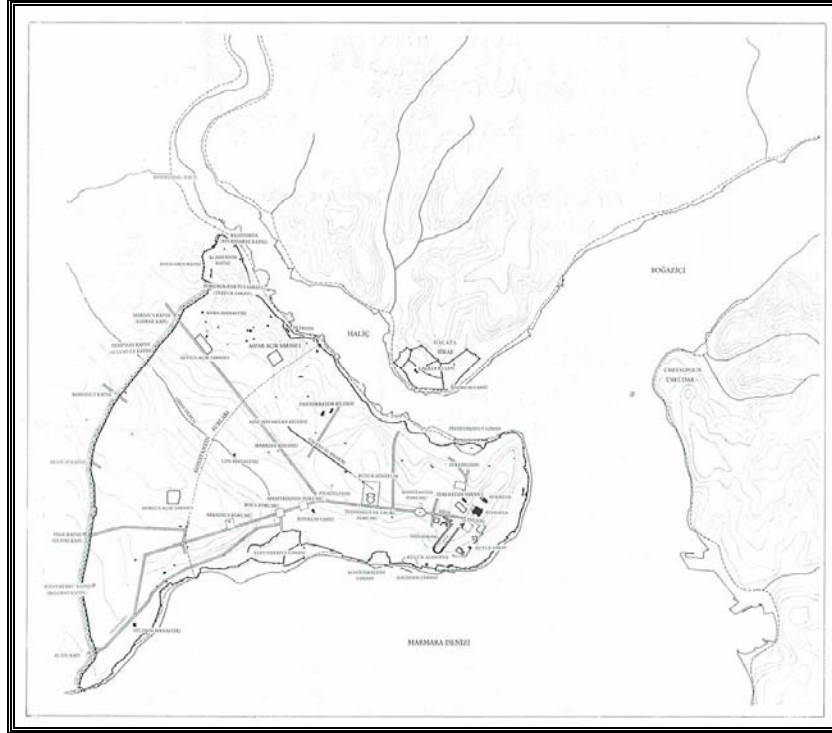
Arcadius'un oğlu **2. Theodosius'un** büyük surları inşa ettirmesinin en önemli sebebi de beklenen büyük bir saldırıya karşı bir önlem almasıydı.

Resim 2.4. Blahernai (Avyansaray) Kara Surları.

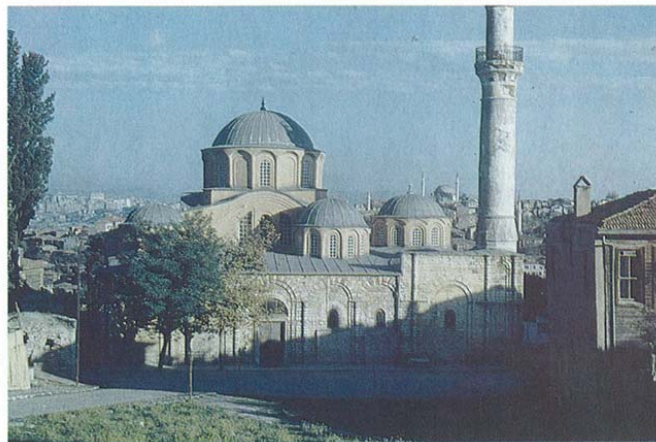
⁴¹ M. Orhan Bayrak, İstanbul Tarihi, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 1992, sy,12.

Böylece **2. Theodosius’un** 450 yılında Yıldızkapı-Tekfur sarayı arasını yaptırdığı İstanbul surları bugünkü sınırlarına kadar genişlemiş oldu.

Harita 2.4. Constantinopolis Planı, 450-1453.

Constantinus'un yaptırdığı surlar ile yeni yapılan surlar arasındaki alan kent tarihinin hiçbir döneminde tam olarak dolmamıştı. Hora Manastırı ve büyük sarnıçlar dışında kentin bu bölgesine önemli bir yapı yapılmamıştı.⁴²

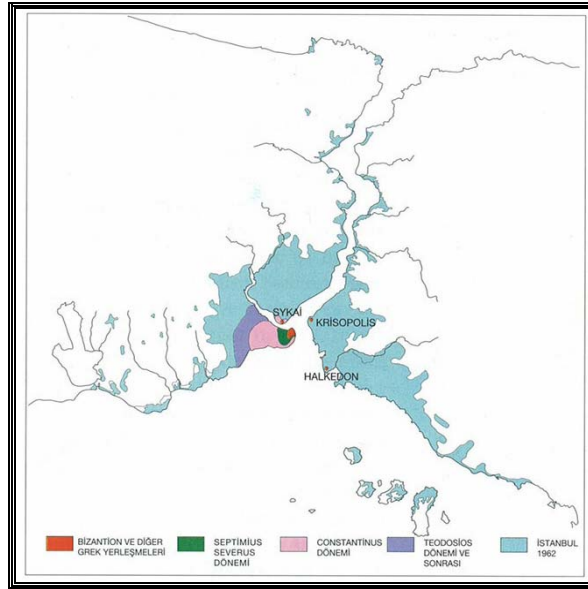

Resim 2.5. Hora Manastırı Kilisesi (Kariye Camisi).

⁴² Doğan Kuban, İstanbul, Bir Kent Tarihi, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul, 1996, sy, 49.

5.yüzyılın ilk yarısı surların inşası ile ikinci yarısı ise 465 yılında olan yangın ile geçti. Haliç kıyılarından Mese'ye kadar olan kentin merkezi bu yangında yanıp kül oldu.

1.Justinianus (527-565) döneminde İstanbul en parlak devrini yaşadı.“Nika Ayaklanması”⁴³ sonunda bir kısmı yanan ve 533 yılındaki depremde harap olan kent, 5 yıl içinde yeniden imar edildi. Meydanlar açıldı, hamam ve tiyatrolar yapıldı. İstanbul’da ticaret ve sanat çok ilerledi. 1.Justinianus 527 yılında Küçük Ayasofya’yı⁴⁴, 537 yılında Ayasofya⁴⁵ ile Aya İrini kiliselerini, 565 yılında Yerebatan Sarnıcı(Vasilka Su Sarnıcı)⁴⁶ yaptırdı. Bu dönemde Boğaziçi’nde birlik sağlandı ve buradan geçen gemilerden gümrük ve vergi alınmaya başlandı.⁴⁷

Harita 2.5. Bizantion ve Constantinopolis'in gelişmesi.

⁴³Nika Ayaklanması: Çoğu Ortodoks dinine mensup olan halkın kiliseyi etkilemesi nedeniyle Hİpordom'da Maviler ve Yeşiller adlı sporcular arasında çatışma çıktı. Maviler Ortodoks, Yeşiller ise ticaret-sanat kişilerinin temsilcisi oldular. 513 yılında 1.Anastasius Yeşillerin yanında yer alınca kent sokakları Mavilerin sık, sık düzenledikleri gösterilere sahne oldu. 532 yılında ise Maviler ve Yeşiller grubu Hipodrom'da 1. Justinianus'a karşı “Nika Ayaklanması” çıkardılar. Bu ayaklanma kısa sürede kente yayıldı. Ayasofya Bazilikası(Roma tipi hiristiyan kilisesi) ve hamamlar yakıldı, sarayın bir kısmı ve evler yağmalandı.(M.Orhan Bayrak, İstanbul Tarihi, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 1992, sy,13.)

⁴⁴Küçük Ayasofya 16. yüzyıl başında cami olmuştur.

⁴⁵ Ayasofya'nın mimarları Antonius ve İsdor'dur. 1453 yılında cami olmuştur.

⁴⁶ Yerebatan Sarnıcı'na İstanbul'a 19 km uzaklıktaki Belgrad ormanından Cebeci su kemeri ile su getirildi. İstanbul'a herhangi bir saldırıda düşmanın su yollarını bozması halinde bu sarnıç kentin su ihtiyacını karşılıyordu.

⁴⁷ Lütü Yazıcıoğlu, Boğaziçi Kıyı Yapıları Tarihsel Biçimlenişleri, Çağdaş Biçimlenişlerinde Temel İlkeler Önerisi, YTÜ, İstanbul, 1980, sy,20.

553 yılındaki deprem sırasında Ayasofya'nın kubbesi ve bazı önemli binalar yıkıldı. Bu yıllarda ard arda meydana gelen depremlerle kent harap oldu. 565 yılında 1.Justinianus'un ölmesiyle İstanbul'da saldırılar dönemi de başlamış oldu.

6.yüzyılda Prokopios'a göre “*Constantinopolis’li soylular neredeyse bütün bir yılı deniz kıyısındaki kent dışı malikanelerde geçiriyorlardı.*” İmparator 2.İustinos (565-578) karısı Sofia için Sofianae’de (bugünkü Çengelköy) iki saray yaptırmıştı. Ancak bütün bu yapılaşmaya karşın, Bitinya yolu başındaki Hrisopolis’in doğal uzantısı sayılan ve kentten kolaylıkla ulaşılabilen Ayios Mamas⁴⁸(bugünkü Beşiktaş) dışındaki hiçbir köy, kent yaşamının bir parçası olamamıştır. Ayios Mamas adındaki yerin Boğaziçi kıyısında olduğunu kesinlikle ifade edebilmek zordur.⁴⁹ Bu dönemde Boğaz’ın Avrupa yakasındaki başka bir yerleşme de Ayios Fokas’tı(bugünkü Ortaköy). Anaplis olarak bilinen bu yerleşme, güneyde Kuruçeşme, kuzeyde ise Arnavutköy’e uzanan geniş bir alana sahipti. Burada 1. Constantinus yaptırdığı Ayios Mihail Kilisesi bulunmaktaydı. Boğaziçi’ndeki bazı yerler önemli bir tarihsel olayla yada bir aziz koruyuculuğunun varlığı ile anılmaktaydı. 6. yüzyılda Boğaziçi’ndeki yerleşmeler manastırların çevrelerinde kurulmuş, kente ulaşımın kolay olabileceği ama saldırılardan uzak olan küçük topluluklardı.

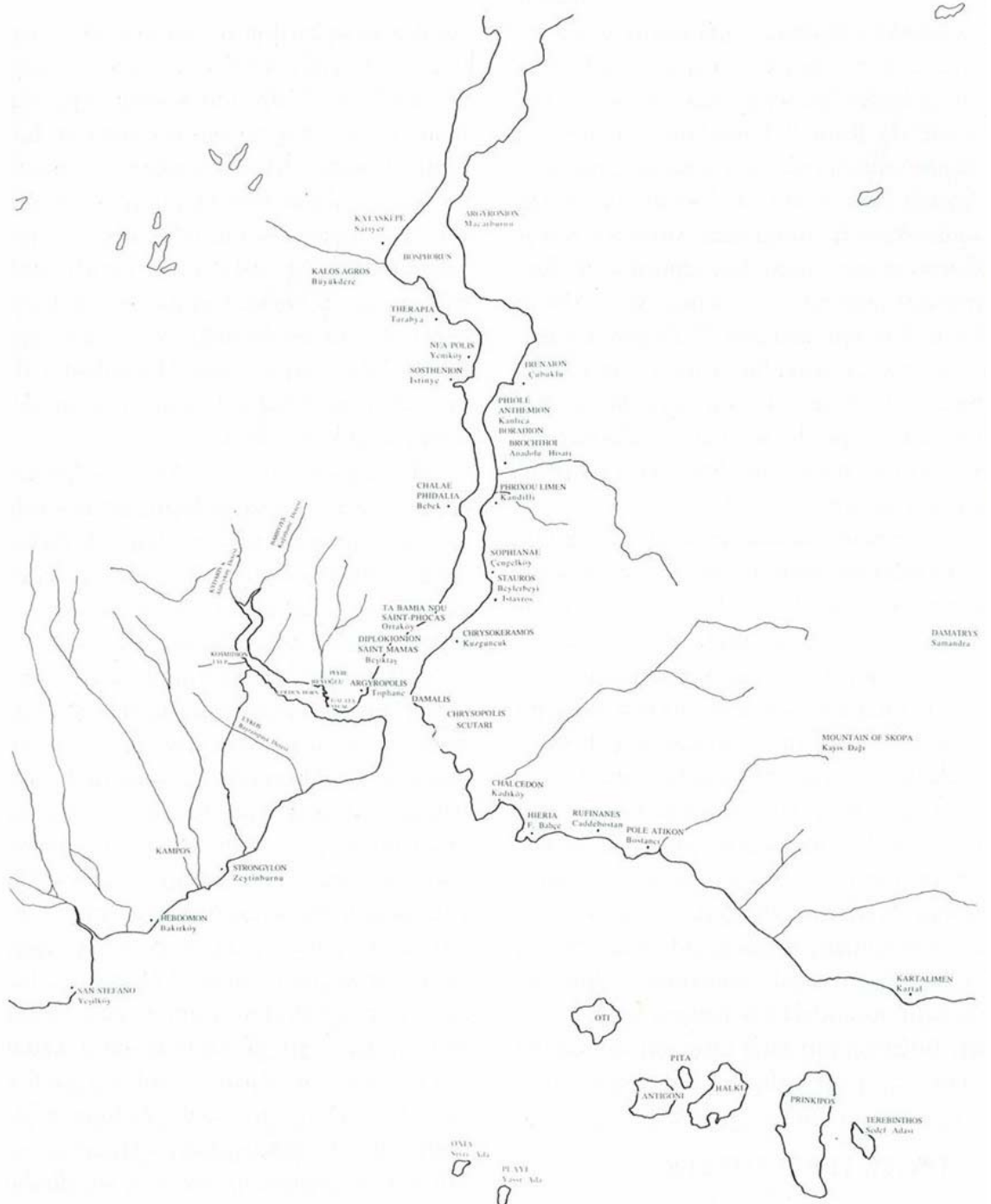
7. ve 8. yüzyıllarda Costantinopolis Arapların, Bulgarların ve Rusların saldırısı altındaydı. 626 yılında Sasani ordusu Khalkedon’u(Kadıköy) ele geçirerek Boğaziçi’nin Anadolu yakasında ordugah kurmuş, 717’de bir Arap donanması yine burada üslenmişti. 813’te Bulgarlar, Boğaziçi’nin Rumeli yakasının sahiline kadar inerek buradaki yerleşmeleri tahrip etmişler, 860 yılında güney Rusya’dan yola çıkan Vikingler kalabalık bir ordu ile Boğaziçi kıyılarını tahrip etmişlerdi. Bu saldırılar, kıyılardaki köyleri oturulamaz hale getirmişti.⁵⁰ Ancak, Makedonyalıların başa

⁴⁸ Ayios Mamas kentte adına üç kilise yapılan önemli bir azizdir. Adına yapılan ilk kilise semte ya adını vermiş yada daha önce Diplokionion olarak bilinen eski yerleşmenin adını değiştirmiştir. 469 yılındaki büyük yangından sonra 1. Leon, Ayios Mamas’a bir saray ve hipodrom yaptırmıştır.Ancak saray 813 yılında Bulgar orduları tarafından yıkılmıştır.Yeniden yaptırılmışsa da 9.yüzyıldan sonra terk edilmiş, sonra da yıkılmıştır.

⁴⁹ 5.yüzyılda adı geçmeye başlanan Ayios Mamas’da manastır, kilise, saray , hipodrom, on iki gözlü bir köprü ve birde liman olduğu bilinmekteydi

⁵⁰ Semavi Eyice, Bizans devrinde Boğaziçi, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayını, No;2236, İstanbul., 1976, sy,12.

geçmesinden sonra imparatorluk güç kazanınca hem Boğaziçi'ndeki, hem de Bitinya'daki eski sayfiye alanlarına yeniden ilgi duyulmuştu.⁵¹

Şekil 2.2. Constantinopolis Sayfiye Yerleri.

⁵¹ Doğan Kuban, İstanbul, Bir Kent Tarihi, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul, 1996, sy, 53.

Bizans, 10. yüzyıla kadar Araplar'ın, Bulgarlar'ın ve Ruslar'ın saldırılarıyla karşı karşıya kaldı. Kentin yağmalanması sonucunda 927-928 yıllarında kentte açlık ve salgın hastalık baş gösterdi. Saldırıları, Boğaziçi'nde kalıcı yerleşmelere olanak tanımamıştı. Boğaziçi'nin fazla bir gelişme gösterememesinin nedeni de tek ulaşım yolunun deniz olmasından kaynaklanmaktaydı. Diğer taraftan İstanbul'da meydana gelen üç deprem sonucunda kent harap oldu, Bozdoğan su kemeri ve surların bazı kuleleri yıkıldı. Kent halkı yeni saldırılara karşı merkeze yakın yerlere yerleştiler. Bu dönemde 7. Constantinus'un Edirnekapı-Eğrikapı arası sur bitişiğinde yaptırdığı Tekfur (Konstantin) Sarayı 950 yılından itibaren uzun süre imparatorların taç giyme ve tahta çıkma törenleri için kullanıldı.

Resim 2.6. Porfirogennetos Sarayı diye adlandırılan Tekfur Sarayı.

Orta Bizans döneminde 1. Manuel(1143-1180), Dalamis Burnu açıklarında Boğaz girişindeki küçük Arcla kayalığında (bugünkü Kız Kulesi), bir küçük kale inşa ettirerek Boğaz girişini bir zincirle engellemeyi düşünmüştü ama bu projesi hiçbir

zaman gerçekleşmedi. Bu tasarı, o dönemde Boğaz'ın kentin doğal bir uzantısı olarak düşünülmeye başlandığını göstermektedir.⁵²

B. Janin, İstanbul'un Bizans devrindeki topoğrafyası hakkında, Rumeli yakasının emniyetli ve verimli yerleşme yerlerine, gemiler için güvenilir koylara sahip olduğu, kalabalık bir yerleşmeye sahne olduğu, Anadolu yakasının da aynı olabileceği şeklinde bilgi verir. Rumeli yakasında imparatorların 3 yazlık sarayı, 19 kilise ile 16 manastır, 1 düşkünlerevi, Anadolu yakasında ise 3 saray (Brokhtoi, Meludion, Sophianae), 14 manastır, 11 kilise ile düşkünler yurdu ve öksüzler yurdu olabileceğini söyler. Günümüzde Bizans dönemine ait birkaç kiliseden, ayazmadan ve manastırdan başka bir iz kalmamıştır.

Bizans dönemindeki Boğaziçi'ndeki yer adları bazı arazi özelliklerinden doğmuş adlar ile manastırların adlarıdır. Boğaziçi'ndeki Bizans devrine ait yer adlarından ancak birkaç tanesi günümüze kadar gelmiştir (İstinye, Tarabya).⁵³

Eski Yunan adak yerlerinde inşa edilen kiliselerin, balıkçı köyleri ve kasaba ölçüsünü aşmayan semtlerin, bazı koylarda da imparatorluk yazlık saraylarının bulunduğu Bizans döneminde kurulmuş olan ilk boğaz köyleri şöyle sıralanabilir:⁵⁴

Avrupa Yakası:

- Tophane (Metapon); Aya Photini ve St. Claire kiliselerinin etrafında toplanmış önemi az bir yerleşmedir.
- Fındıklı (Argyopolis⁵⁵); Önemi St. Andre'nin inşa ettirdiği kiliseden gelmektedir.

⁵² Doğan Kuban, İstanbul, Bir Kent Tarihi, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul, 1996, sy,110.

⁵³ Oya Doğan, Boğaziçi Yerleşmelerinden Arnavutköyde Tarihi Çevre Araştırması, M.S.Ü. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1989, sy,7-8.

⁵⁴ Mehmet Çubuk, Boğaziçi Mekanının Düzenlenmesinde Bazı İlkeler, İTÜ Mimarlık Fakültesi, Baskı Atölyesi, 1971, sy,47.

⁵⁵ Argyopolis, Yunanca'da gümüş anlamına gelmektedir.

- Beşiktaş (Daphne Diplokion⁵⁶); 10. yüzyılda İmparator 1.Romen burada uçlarında haç bulunan birçok sütun diktirmiştir. Dini amaca hizmet eden bir yerleşmeydi. Dolmabahçe'nin ilerisinde Beşiktaş'a doğru bir yerde 5.yüzyılda adı geçmeye başlanan Ayios Mamas mevkii ve manastırı olduğu söylenir. Burada aynı isimde bir kilise, bir saray, bir hipodrom, on iki gözlü bir köprü ve birde liman bulunduğu bilinmektedir.⁵⁷
- Ortaköy (Ayios Focas); İmparator Basileios(976-1025) burada Ayios Focas manastırını yaptırmıştır.
- Kuruçeşme (Kamamos veya Paravolos); Bölgedeki ilk yerleşmeler Agayni ve Ayadimitri etrafında oluşmuştur.
- Arnavutköy (Vicus Michealicus veya Anapulus); Çok eski ve küçük bir dini topluluktur.
- Bebek (Chelae); ilk sakinleri Artemis tapınağının inşası sırasında gelerek yerleşmenin çekirdeğini meydana getirmişlerdir.
- Rumelihisar (Mocopion); Burada bulunan Hermes adak yerinden dolayı Hermaion adını taşıyordu.⁵⁸ Bizans imparatorlarının her iki yakada Boğaziçi'nin Karadeniz'den gelecek tehlikelere karşı korumak amacıyla inşa ettirdikleri savunma kalelerinden birinin bulunduğu bir yerleşmedir.
- Baltalimanı (Phialial, Portas Mulierum veya Santa Kapa); Baltalimanı'nda 600 m3'lük bir su sarnıcının varlığı bizi daha önceleri buraya su almaya geldikleri bir liman olduğu fikrine götürmektedir.
- İstinye; İstinye'nin eskiden 3 adı vardı. 1. Stenos (Bir koy olmasından dolayı). 2.Leosthenion (Megaralıların burada yetiştirdikleri bir

⁵⁶ Daphne Diplokion, Yunanca'da birleşmiş kolonlar anlamına gelmektedir. Mehmet Çubuk, Boğaziçi Mekanının Düzenlenmesinde Bazı İlkeler isimli kitabında Beşiktaş'ın eski isminin Diplokion olduğunu belirtmiştir. Semavi Eyice, Bizans Devrinde Boğaziçi isimli kitabında İstanbul'un eski planı sayılan Buondelmonti resimlerinde Diplokion'un Galata surları dışında, Tophane'nin ilerisinde olduğunu Fındıklı'dan Ortaköy'ün ilerisine kadar geniş bir bölge olduğunu belirtmektedir.

⁵⁷ Ayios Mamas'ın Boğaziçi kıyılarında olduğunu kesinlikle ifade etmek zordur. On iki gözlü köprünün kışın taşkın halde olan bir akarsu üzerinde bulunduğu bilindiğine göre bunun Ihlamur deresi gibi cılız bir dere üzerinde olabileceğine inanmak zordur. A. Paspatis bu yerin Bakırköy tarafında olabileceğini ileri sürmüştür. (Semavi Eyice, Bizans Devrinde Boğaziçi, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayını, No;2236, İstanbul, 1976, sy,20,21.)

⁵⁸ İslam Ansiklopedisi, 1970, sy, 678.

bitkiden dolayı). 3.Sosthenion (Argonotların bir savaş sonrası şükran hatırası olarak inşa ettikleri adak yerinden dolayı). Daha önce burada bulunan bir adak yeri ve Bizans imparatorlarının sarayları bulunmaktaydı. Ancak, 921 yılında Bulgarlar saraylardan Romanus sarayını yakmıştır.⁵⁹

- Yeniköy (Neo Chori); Antik dönemlerde, burunun kayalık kısmı dalgalar tarafından Bacchaların çılgınlıklarına benzer bir sesle dövüldüğünden Cautes Bacchae (Bacchalar Kayaları) adını almıştır.⁶⁰
- Tarabya (Therapia⁶¹); Eski çağlarda Pharmacias adını taşıyan yer, daha sonra havasının güzel olmasından dolayı Therapia adını almıştır. Bizanslılar döneminde burada bir esirler tutsak evi ve tapınağın (Meretrico Venüs Tapınağı) olması nedeniyle Tarabya sık, sık denizciler tarafından uğranan bir yer olmuştur.⁶²
- Kireçburnu; Boğaz'ın kuzey ucunu gördüğü için Karadeniz'in kilidi anlamında “Kleides kai kleitra tou Pontou” denirdi. Daha önce burada Bunenin ismiyle bir ayazma bulunmaktaydı.
- Büyükdere (Bathyoopos⁶³); Boğazın en eski yerleşmelerindendir. Megaralılar tarafından yaptırılan Saron adak yerinden dolayı buraya Saron Körfezi veya Saron Burnu deniyordu. İmparator Justinianus burada küçük bir kilise yaptırarak yerleşmenin başlamasına neden olmuştur. Büyükdere'de geniş bir düzlük vardı.1069'daki Haçlı Seferi sırasında Bouillon bu çayırdaki bulunan büyük bir çınarın altında çadır kurmuştu: aynı noktadan yedi gövde çıkan ve çevresi kırk metreyi aşan bu ağaç 1930 yılında yer açmak için kesilmiştir.⁶⁴
- Sarıyer; Bir manastıra bağlı üç ayazma bulunmaktaydı. Ayazmaların yerleri bugünkü Hünkar suyu, Fındıklı suyu ve Kestane suyunun olduğu yerlerdeydi.

⁵⁹ İslam Ansiklopedisi, 1970, sy, 679.

⁶⁰ Phillip Anton Dethier, Boğaziçi ve İstanbul (19.yüzyıl sonu), Eren yayıncılık, İstanbul, 1993, sy,82.

⁶¹ Therapia, Yunanca'da şifa anlamına gelmektedir.

⁶² Mehmet Çubuk, Boğaziçi Mekanının Düzenlenmesinde Bazı İlkeler, İTÜ Mimarlık Fakültesi, Baskı Atölyesi, 1971, sy, 49.

⁶³ Bathyoopos, Yunanca'da derin koy anlamına gelmektedir.

⁶⁴ Murat Belge, İstanbul Gezi Rehberi, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1995, sy,278.

- Rumeli Kavağı (Hierom Romelias); Anadolu ve Rumeli kavaklarında Bizanslılar tarafından yapılan 2 mabed vardı. Daha sonra Bizans imparatorları iki tepe üzerine Boğaz'ı savunmak amacıyla iki kale ve tepeden sahile kadar uzanan bir duvar yapmışlardır. Bir kıyıdan diğeri arasına bir zincir gerilerek yabancıların geçmesine engel olunurdu.⁶⁵ Bizanslılar zamanında burada Let Kulesi adlı bir hapisane ve manastır vardı. 1452'de hapisane yıkılmış, manastırda kötü durumdaydı.⁶⁶

Anadolu Yakası;

- Üsküdar (Chrisopolis⁶⁷ veya Skütari⁶⁸) ; Bizanslılar döneminde burası Skütaryon adı verilen garnizonlardaki skütari isimli askerlerin kamp yeri olarak kullanılırdı.
- Kuzguncuk (Chrysokemos); İsmi 2.Justinianus tarafından yaptırılan yıldızlı kiremit ile kaplı bir kiliseden almıştır.⁶⁹
- Beylerbeyi (Stavroz veya Deuteros); İstavroz mevkii ismini burada İmparator Constantinus'un yaptırdığı kilisenin üzerine koydurduğu yıldızlı bir haçtan almıştır.⁷⁰
- Çengelköy; Burası Beylerbeyi ile aynı zamanda iskan olmuştur.
- Kuleli (Filakis); Aya Aytanas ayazması yanında bulunan taş putlar burada Bizans köyü olduğu fikrini ortaya çıkarmaktadır.
- Vaniköy (Nafzimakion); İmparator Justinianus burada Nafzimakion isimli bir manastır inşa ettirmiştir. Buraya hayat kadınları çekilir, hayatlarının geri kalan kısımlarını dua ederek geçirirlerdi.
- Kandilli (Echaia); Kandilli, keşişler tarafından yönetilen dini bir sığınak olmuştur.
- Anadoluhisarı; Göksu vadisine Potominion (tatlı su) deniliyordu. Sahilde bir deniz zaferi nedeniyle önem kazanmış Nausikleion isimli bir yer bulumaktaydı.

⁶⁵ İslam Ansiklopedisi, 1970, sy, 682.

⁶⁶ Nilüfer Agat, Boğaziçi'nin Trustik Etüdü, İTÜ Doktora Tezi, İstanbul, 1963, sy,26.

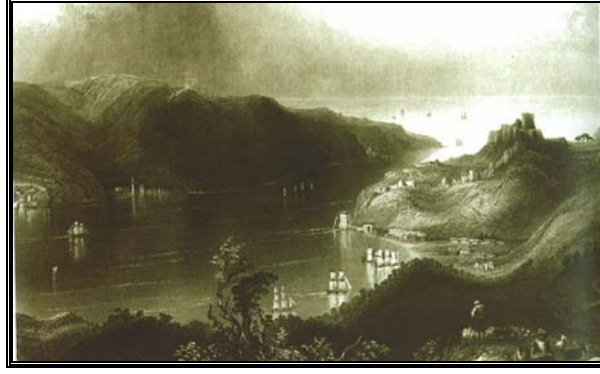
⁶⁷ Chrisopolis, Yunanca'da kent anlamına gelmektedir.

⁶⁸ Skütari, İran dilinde kamp yeri anlamına gelmektedir.

⁶⁹ İslam Ansiklopedisi, 1970, sy, 689.

⁷⁰ İslam Ansiklopedisi, 1970, sy, 689.

- Kanlıca; Eskiden burası Dembos diye isimlendirilen dini bir yerd.
- Çubuklu (Katangion); Burada çok küçük bir yerleşmenin oluşmasına neden olan Akoimetes'lerin manastırı vardı.

Gravür 2.1. Yoros Kalesi, W. Henry Bartlett.

- Anadolukavağı (Hieron Stoma⁷¹); Boğaz'ın savunması için çok stratejik bir yerd. 9.yüzyılda Justinianus tarafından Mikael'e ithaf edilmiş bir kilise, bir manastır ve bir darülaceze bulunmaktaydı.⁷² Karadeniz'e açılacakların uygun bir rüzgar ile yolculuk yapabilmeleri için kurban kestikleri adak yerleri bulunmaktaydı.⁷³ Bizanslıların yaptırdığı tepede bulunan Yoros Kalesi, imparatorluk zayıf düşünce Cenevizlilere geçmiş ve uzun süre onların elinde kalmıştır. Bu yüzden Ceneviz Kalesi olarak bilinmektedir.⁷⁴

Resim 2.7. Yoros Kalesi.

⁷¹ Hieron Stoma, mukaddes ağız anlamına gelmektedir.

⁷² Mehmet Çubuk, Boğaziçi Mekanının Düzenlenmesinde Bazı İlkeler, İTÜ Mimarlık Fakültesi, Baskı Atölyesi, 1971, sy, 50.

⁷³ İslam Ansiklopedisi, 1970, sy, 683.

⁷⁴ Murat Belge, İstanbul Gezi Rehberi, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1995, sy,281.

2.3. Osmanlı Döneminde Boğaziçi Yerleşmeleri

2.3.1. 14. Yüzyıl

Boğaziçi'ne Osmanlıların ilk yerleşmeye başlaması 14. yüzyılda olmuştur. İstanbul, 1391 yılından itibaren Osmanlılar tarafından kuşatılmaya başlanmıştır. Sadrazam Çandarlı Ali Paşa komutasındaki ilk kuşatma 6 bin kişilik bir ordu ile yapıldı. Bizans ile yapılan bir anlaşma sonunda Galata'dan Kağıthane'ye kadar uzanan bir alan Türklere bırakıldı. 1395 yılında ikinci bir Osmanlı kuşatması yapıldı. Daha sonra Yıldırım Beyazıd, Boğaziçi'nin en dar yerine Karadeniz'den gelecek saldırılara karşı ileri bir karakol olarak Anadoluhisarı(Güzelcehisar)'nı⁷⁵ yaptırdı.⁷⁶

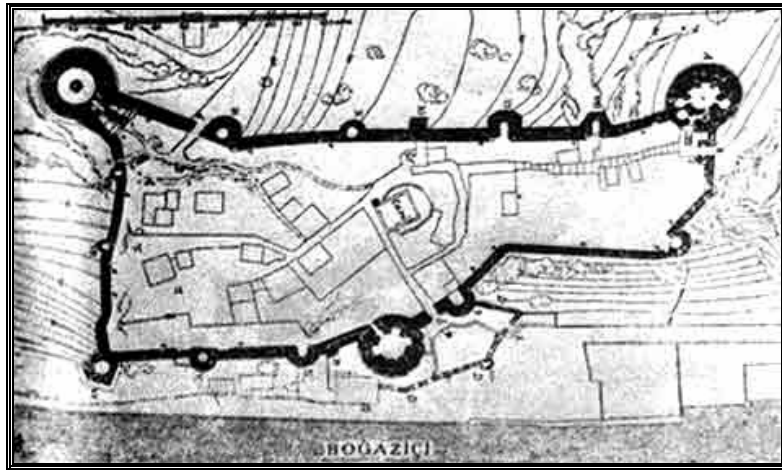
Resim 2.8. Anadoluhisarı, 19. yüzyıl.

⁷⁵ Anadoluhisarı'nın esas görevi Bizans'a Karadeniz yoluyla yardım gelmesini önlemek olduğundan İstanbul'un fethi ile bu görev sona ermişti. Bundan sonra "kalebend" edilecek suçlu yeniçerilere hapisane olarak kullanılmış, 18. yüzyılda Boğaz'ı tehdit eden Kazak akınlarının durdurulmasında biraz faydalı olmuş, fakat 18. yüzyılda Boğaz'ın kuzey kesiminde yeni istihkamların yapılmasıyla tamamen görev dışı kalmıştır. Hisar, 19. yüzyıl ortalarına gelinceye kadar mimari bütünlüğünü korumuştur. 1830 yılından itibaren hisar duvarları ile Göksu deresi arasındaki kıyı doldurulmuş ve buraya ahşap yalılar yapılmıştır. Daha sonraki yıllarda hisarpeçeden dışarı açılan iki kapı yıkılıp buradan duvarda iki geniş gedik açılarak avludan geçirilen yol, Anadolu yakasındaki sahil yolunu oluşturarak hisarın bütünlüğünü bozmuştur. (İstanbul Ansiklopedisi, Cilt 1, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, İstanbul, 1994, sy,252.)

⁷⁶ M. Orhan Bayrak, İstanbul Tarihi, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 1992, sy,20.

2.3.2. 15. Yüzyıl

İstanbul kentini 15. yüzyıl başında Türkler “Stambul”, Yunanlılar ise “İstamboli” olarak adlandırmışlardır. Kent daha sonra İstanbul adını almıştır.⁷⁷ Osmanlılar, 15. yüzyılda İstanbul’u 5 kez kuşattılar ancak bir sonuç alamadılar. Osmanlı İmparatoru Fatih Sultan Mehmed, 1452 yılında 4 aylık bir çalışma sonunda Anadolu Hisarı’nın karşısına Karadeniz’i güven altında bulundurmak için Rumeli Hisarı’nı (Boğazkesen Hisarı) yaptırdı.⁷⁸

Harita 2.6. Rumeli Hisarı Planı.

Resim 2.9. Rumeli Hisarı.

⁷⁷ İstanbul adı kentin Bizanslı sakinleri tarafından 10.yüzyıldan beri kullanılan ve Grekçe’de “kentte” anlamına gelen “eis tin polin” kelimesinden gelir. (Zeynep Çelik, 19.yüzyılda Osmanlı Başkenti, Değişen İstanbul, Tarih Yurt Yayınları, İstanbul, 1996, sy,20.)

⁷⁸ Rumeli Hisar’ı, Mimar Muhlîshiddin tarafından yapılmıştır.125×250 m’lik bir alanı kaplayan 5 kapı, 3 büyük kule, 13 burçlu olan kale 21-28 m yüksekliğindedir.

1400 yılında Bizans İmparatorluğu İstanbul dışında toprağı kalmadığı için siyasal açıdan bir antik çağın kent devletini andırıyordu. 1204 yılındaki son Haçlı seferinden sonra İstanbul'un tamamı yıkılmıştı. Bu nedenle, 15. yüzyıl başlarında İstanbul'un özellikle konut bölgeleri büyük ölçüde boşalmıştı. 1403'te Timurlenk'e elçi olarak giderken kentten geçen Kastilya Clavijo kentin boş arsalar, ekili bahçe ve bostanlarla dolu olduğunu bildiriyor, 1419'da kenti ziyaret eden Buondelmonte, şehrin harap ve bölük pörçük halinden, 1433'de ziyaret eden Brocquere ise kentin yer yer etkili alanlarla bölündüğünden söz etmektedir.⁷⁹

İstanbul'un fethinden sonra etnik/dini topluluklar hayatın temelini oluşturduklarından bir ayrım gözetilmeksizin eşit muamele görüyorlardı. Bizans'ın son yıllarında sık sık mezhep kavgaları görülmüştü. Halkın çoğunun Ortodoks mezhebine bağlı olması nedeniyle Katolik kesime karşı tepki duyulmaktaydı. İstanbul'un kuşatması sırasında Katolik mezhebine taraftar olan patrik Grigorios'un ölmesi nedeniyle Fatih Sultan Mehmed, Ortodoks mezhebine bağlı Gennadio'un patrikliğini onayladı. Hristiyan halk bu atamaya çok sevindi, hatta Bizans'ı terk eden halkın bir kısmı İstanbul'a geri döndü. Böylece, Ortodoks Hristiyanların korunması İstanbul'un fethi ile başlamış oldu.⁸⁰ Daha sonra eskiden Bizans imparatorunun bir memuru olan Ortodoks Patriği artık Osmanlı padişahının memuru olacak ve ona politik düzeyde tam sadakat içinde bulunacaktı. Buna karşılık, dillerine, gelenek ve göreneklerinde istedikleri gibi yaşayacaklardı.

1453 yılında Türklerin ele geçirmesinden sonra hala yıkımın izlerini taşıyan İstanbul'da, Bizanslıların son yıllarda zayıflaması nedeniyle imar işleri ile uğraşılmadığı görülmüştü. Kenti yeni bir başkente dönüştürmek isteyen padişah, kentin hem fiziksel, hem de toplumsal açıdan eski haline dönmesini istiyordu. 1 Haziran 1453 tarihinde İstanbul'un ilk valiliğine atanan subaşı Karıştıran Süleyman Bey kentin imar işleri için, ilk kadılığına atanan Celalzade Hızır Çelebi ise belediye

⁷⁹ İlber Ortaylı, İstanbul'dan Sayfalar, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005, sy,229.

⁸⁰ M. Orhan Bayrak, İstanbul Tarihi, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 1992, sy,24.

başkanı olarak görevlendirilmişti. Esir düşen Bizans askerleri⁸¹ İstanbul'un imarında ücret karşılığı çalıştırılmıştı. Kiliseler onarılarak minareler eklenip cami haline getirilmişti.⁸² Ancak, kentin yeniden inşa edilmesi için çok sayıda ustaya gereksinim vardı. İmparatorluğun her eyaletinden ve kentinden fermanlarla ustalar ve zanaatçılar getirtildi. Her kent en az yüz zanaatçı ve zengin aileyi İstanbul'a göndermek zorundaydı. Kent nüfusunun artması için Galata ve Silivri'de oturanlar kente nakledildi.

Fetih sırasında kentteki Rum nüfus iyice azalmıştı. Bu nedenle Fatih, Edirne'den, Bursa'dan, Gelibolu'dan ve Filibe'den Rumları çağırıp iskan etmelerini sağladı.⁸³ Orta Anadolu'dan gelen ve Türkçe konuşan Rumlar, Yedikule ve Samatya yoğunlukta olmak üzere Marmara kıyılarına yerleştiler. Rumlarla yapılan anlaşmanın bir benzeri de Ermenilerle yapıldı. Bizans döneminde şehir içine girmelerine izin verilmeyen Ermeniler, Fatih döneminde ilk kez İstanbul'a Sulumanastır'a⁸⁴ yerleştiler ve İstanbul Ermeni Patrikliği kuruldu. Fatih Sultan Mehmed'in oğlu 2. Beyazıd da kent nüfusunu çoğaltması için aynı politikayı sürdürdü. 1492'de İspanya'dan Yahudiler ve bir kısım Endülüs Arabı çağırılmış ve kente yerleştirilmişti.⁸⁵ 1478 ile 1489 yılları arasındaki on bir yıldaki Hristiyan ve Yahudi hanelerindeki artış yeni iskan politikasının başarılı olduğunu göstermektedir.⁸⁶ Türkler ise daha fetihten önce Üsküdar'a yerleşmişlerdi. Anadolu'dan gelen bazı Türkler bu bölgede bazı mahalleler kurdular. Karadeniz'den, Sinop ve Samsun'dan gelen Türkler ise Galata surları dışında kalan Boğaziçi'ne yerleşmişlerdi.⁸⁷ Kentte Müslüman mahalleleri külliye çevresinde gelişti. Kentin fiziki yapısını da İslam kurallarına göre düzenlemek amacıyla mülk sahipleri taşınmaz mallarını ve

⁸¹ Fatih, belirli bir süre içinde dönen her kaçağın evine tekrar yerleşip dininin gereklerini yerine getirmesine izin verdi. Savaş esirlerinin beşte biriyle, ailelerini Haliç boyunca iskan ederek onlara ev verdi ve belirli bir süre vergi muafiyeti tanıdı.

⁸² Ayasofya, Kariye, Fethiye ve Küçük Ayasofya gibi kiliseler camiye çevrilmiştir.

⁸³ Doğan Kuban, İstanbul, Bir Kent Tarihi, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul, 1996, sy,187.

⁸⁴ Psamathia, sonradan Samatya, bugün Davutpaşa.

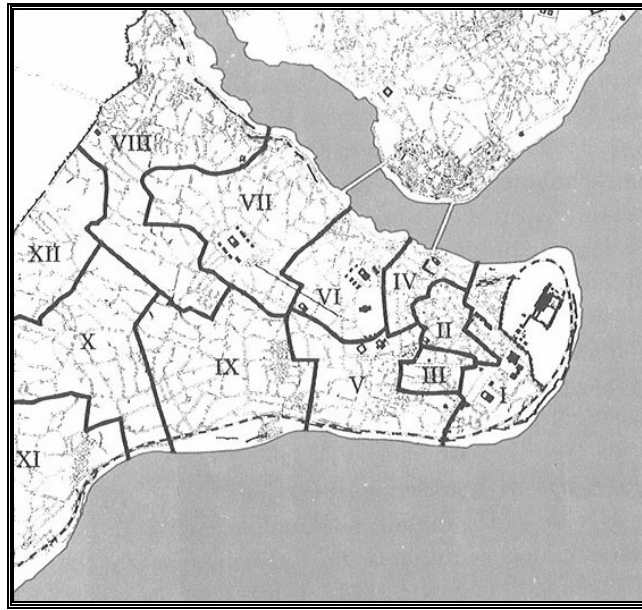
⁸⁵ Murat Belge, "İstanbullu Göçlerle Çoğaldı", İstanbul Dergisi, sayı,1, 1992, sy,50 .

⁸⁶ Zeynep Çelik, 19.yüzyılda Osmanlı Başkenti, Değişen İstanbul, , Tarih Yurt Yayınları, 1996, sy,20. (1478 yılında 5162 olan Hristiyan hane sayısı on sene sonra 5462'ye, Yahudi hane sayısı ise 1647'den 2491'e ulaşmıştır.)

⁸⁷ Doğan Kuban, İstanbul, Bir Kent Tarihi Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul, 1996, sy,188.

topraklarını belirli koşullarda kullanmak üzere vakıflara devrettiler. Vakıflara mülk devreden mal sahipleri ancak İslam gereklerine göre hayırlı işlerde kullanılabileceği koşulunu getiriyorlardı.⁸⁸

İstanbul'da Bizans döneminde önemli büyük meydanları birbirine bağlayan ana arterler mevcuttu. 15. yüzyılda kent, her biri bir merkez oluşturarak gelişen nahiye ve mahalleler biçiminde gelişmeye başlayınca büyük meydanların ve ana arterlerin önemi azaldı. Fatih Sultan Mehmed İstanbul'u on üç nahiye ayırdı.

Harita 2.7. Fatih tarafından oluşturulan İstanbul nahiyeleeri.

Bunlardan birincisi Ayasofya çevresiydi. Diğer on iki nahiye padişahların ve paşaların kentin fethinden sonraki yetmiş yılda yaptırdıkları külliyeleerin çevresinde oluştu. Nahiyeleerin alt birimi olan mahalleleer ise, vakıflarca desteklenen daha küçük camileerin, yatırıların veya tekkelerleerin çevresinde gelişti. 13 nahiye içinde 219 mahalle bulunuyordu.⁸⁹ Mahalleleer öncelerle eski kiliselerleerin etrafında yani eski yerleşimleerin bulunduğu yerde gelişti. Kiliselerleerin camiye çevrilmesiyle yeni yerleşmeler oluşmaya başladı ve mahalleleer oluştu. Mahalleleer başlangıçta mescid yada camiinin adıyla

⁸⁸ Vakıfların amaçları çok değışikti. Cami, tekke gibi dini yapılar, medrese, mektep, kütüphane gibi eğitime yönelik binalara, çeşme, yol, su kemeri, kaldırım veya köprü gibi yapılar; hayır işlerine tahsis edilen, hastane, han veya imaret gibi tesislere kadar uzanan bir zincirdi. (Zeynep Çelik, 19.yüzyılda Osmanlı Başkenti, Değışen İstanbul, Tarih Yurt Yayınları, İstanbul, 1996, sy,20.)

⁸⁹ İlber Ortaylı, İstanbul'dan Sayfalar, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005, sy,232.

anılmaktaydı ve temelde benzer dokuya sahipti. Ortada cami, okul ve hamam vardı. Mahalle nüfusu bir cemaat sayılırdı. Bekarlar burada yaşayamazlardı, bekar işçiler iş bölgesindeki “bekar hanların”da⁹⁰ kalırdı. Semtlerde sınıfsal bir nitelik pek görünmezdi. İstanbul’da bugünkü Aksaray, Laleli, Şehzadebaşı, Süleymaniye, Vefa, Zeyrek, Çarşamba, Fatih, Atikali, Dızdariye Müslüman nüfusun yaşadığı geniş konut alanlarıydı. 1455 yılında Kocaeli, Saruhan, Aydın ve Balıkesir’den sürgün usulüyle İslam cemaatleri getirildi. Kentte nüfusun yerleştirilmediği veya yangın sonrası boş olan yerler de çoktu. Bu alanlarda ve surların dışındaki alanlarda bostan yetiştirilmekteydi.

Konut alanlarındaki evler üç tipe ayrılıyordu; “süfli”(tek katlı), “fevkani”(iki kat), “mükellef” (geniş, büyük). Her ev ayrı bir hane olarak vergi ve nüfus kayıtlarına işlenmekteydi. 16. yüzyılda İstanbul’a gelen Schweigger⁹¹ bu konutları kötü ve ucuz olarak nitelemiştir.⁹² Bu evlerde tuvalet ve mutfaklar yapının dışında inşa edilmişti, kadınların ev işlerinin kırsal alandakinden pek farkları yoktu, kapalı bir yaşamları vardı ve açık hava gereksinimlerini bahçe yada avlu içinde sağlamaktaydılar.⁹³ Bizans döneminden Türk dönemine geçişte yaşanan en köklü değişiklik kentin sur dışına yayılması oldu. Türklerin sur dışına mahalleler kurmasını olanaklı kılan en önemli unsur, Osmanlı topraklarının güvenli olmasıydı. Surlar onarılmış, korunmuş hatta kentin batıya doğru gelişmesinde engelleyici bir etken olmuştu, surlar artık Bizans dönemindeki gibi sonsuz bir korunma simgesi olmaktan çıkmış, kent yaşamında önemini yitirmişti. Surların dışında bulunan mahallelerde, kentin sağlık ve temizliği yönünden belirli ölçüde sakınca gösteren faaliyetlerle(çömlekçilik, dericilik, camcılık, yeniçağlarda başlayan barut, mezbaha) uğraşan ve

⁹⁰ İstanbul’da yerleşik nüfusun yanı sıra büyük artışa, türlü nedenlerle kente gelen bekarlar neden olmaktadır. Kırsal kesimde olmanın güçlükleri, düzenin bozulması, eşkiyalığın artması(çoğu zaman devlet adına hareket eden yerel yetkililer de eşkiyalardan farklı davranmıyorlardı) İstanbul’a göçü teşvik ediyordu. Ancak, gelen genç nüfusun mahallelerdeki yerleşik halkın arasına karışmaması, onları rahatsız etmemesi için tedbirler alınıyordu. En başta da **Bekar Odaları** denilen çeşitli hanlarda yer gösteriliyordu, onlara çeşitli polisiye tedbirler ve kurallarla asayiş dışı davranışlara engeller getirilmişti. (Murat Belge, “İstanbul’da Göçlerle Çoğaldı”, İstanbul Dergisi, sayı,1, 1992, sy,50.)

⁹¹ S.Schweigger, Eine Reysbeschreibung aus Teutschland nach Constantinopel, Akad, Bruck. Graz 1964, sy,105-106.

⁹² İlber Ortaylı, İstanbul’dan Sayfalar, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005, sy,233.

⁹³ Doğan Kuban, İstanbul, Bir Kent Tarihi, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul, 1996, sy,194.

kentin toplumsal ve ekonomik yaşamıyla yoğun ilişkisi olmayan gruplar oturmaktaydı. Yedikule ve Kazlıçeşme dericilerin, Ayvansaray çömlekçilerin, Eyüp emekliler, bahçıvan, bağcı, balıkçı, kayıkçı gibi alt gelir grupları ve münzevilerin yaşadığı semtlerdi. Boğaz köyleri de bu tip yerleşmelerin örneklerindendi. Boğaz köyleri ekonomik ve sosyal yönden kapalı birimlerdi. Kuruçeşme, Ortaköy ve Anadolu yakasındaki Kuzguncuk gibi yerleşimler başlangıçta Rum, Yahudi, Ermeni ve çeşitli Türk gruplarının yaşadığı yerlerdi. Bu alanlarda değişim 18. yüzyıl sonunda meydana gelmişti. Üsküdar, Asya ile olan ticarete önemli bir konaklama ve antrepo merkeziydi. Bölgedeki esnaf, yerel görevliler ve kayıkçılar Üsküdar'ın nüfusunu oluşturuyordu. Büyük ölçüde bekar, işsiz ve vasıfsız işçi kalabalığı bulunmaktaydı. Bu nedenle semt, 19. yüzyıl başlarında gecekondulaşma alanı olarak gelişti. Galata'nın dışında Boğaz kıyılarında top dökümhanelerinin kurulmasıyla kıyılar gelişmeye açıldı. Boğaz'da Rumelihisarı ve Anadoluhisarı'nda iki Türk mahallesi bulunmaktaydı. Boğaz'ın denetimi İstanbul için hala önem taşıdığından Fatih Sultan Mehmed, Anadoluhisarı'na bir mahalle ve bir cami yaparak genişletti. Baltalimanı'nın yukarısında eski bir Türk yerleşmesi vardı, Fatih buraya da bir cami yaptırdı. Fetih sırasında yıkılan Rum köyleri ise yaşamlarını balıkçılık ve tarımla sürdürüyorlardı.

2.3.3. 16. Yüzyıl

Fatih Sultan Mehmed'in ölmesiyle yerine büyük oğlu 2. Beyazıd(1481-1512) geçti. 1492 yılında İspanya'da Müslüman Beni Ahmer Devleti yıkılınca İspanyolların Granada'dan attıkları Müslüman Araplar İstanbul'a kabul edildi. Aynı yıl İspanya'dan kovulan Yahudilerin de İstanbul'a kabul edilmesiyle Yahudi hanesi 36 bine kadar yükseldi. Böylece İstanbul'un nüfusu 1535 yılında 80 bin haneye kadar çıkmıştı.⁹⁴ Braudel'in dediğine göre İspanya'dan gelen Yahudiler yeni teknolojiye uygun top arabalarını yaptılar. Bu nedenle, Osmanlı padişahları bazı milletlerdeki usta kişilerin başkente yerleşmesini istediklerinden nüfus hızla artmıştı.⁹⁵

⁹⁴Zeynep Çelik, 19.yüzyılda Osmanlı Başkenti, Değişen İstanbul, Tarih Yurt Yayınları, İstanbul, 1996, sy,23.

⁹⁵Murat Belge, "İstanbullu Göçlerle Çoğaldı", İstanbul Dergisi, sayı,1, 1992, sy,50.

1488 yılında olan deprem İstanbul'a büyük zarar verdi. Daha sonra İstanbul'da 14 Eylül 1509'da aralıklarla 45 gün süren büyük bir deprem oldu. Adına "Küçük Kıyamet" (Kıyamet-i Suğra) denildi. Deprem sonunda başta Topkapı Sarayı olmak üzere pek çok cami, mescid, ev, Bizans döneminden kalan kara surları, Galata surlarının bir kısmı, Kız Kulesi, Bozdoğan su kemerinin bazı yerleri yıkıldı. Deprem sonrası kentin imarı için Mimar Hayreddin başkanlığında başlayan imar işleri 1510 tarihine kadar sürdü. İstanbul ve Galata surları 2. Beyazıd döneminde onarılmış oldu, evler ahşaptan yapılmaya başlandı.⁹⁶ Bir yönetmelik çıkarılarak yapılara kurallar getirildi. Bir ev giriş katıyla birlikte iki kattan yüksek olamaz ve üst katta çıkma yapılamazdı, balkon yapmak yasaktı, deprem sonucu yıkılan bir ev ahşap olacak ancak yok olan ev ise ve bir kamu binasına bitişik ise taştan yada tuğladan yapılacaktı. Yapı için seçilen yer, Hazine'ye bir vergi ödendikten sonra satın alınmış olur ve inşaat iznini Şehremini'ne bağlı olan mimarbaşı verirdi. Müslüman olmayanlar bir caminin yakınında ev yapamazlar, oturamazlardı. 9 zira'dan (yaklaşık 6.80 m) olan evler kesme taştan olamaz ve banyosu bulunamazdı. Uygulamada - özellikle de Fener semtindeki (Rum Patrikliğinin bulunduğu semt) Müslüman olmayanlara ait birçok evde görüldüğü gibi- bu kurallar sık, sık çiğneniyordu.⁹⁷

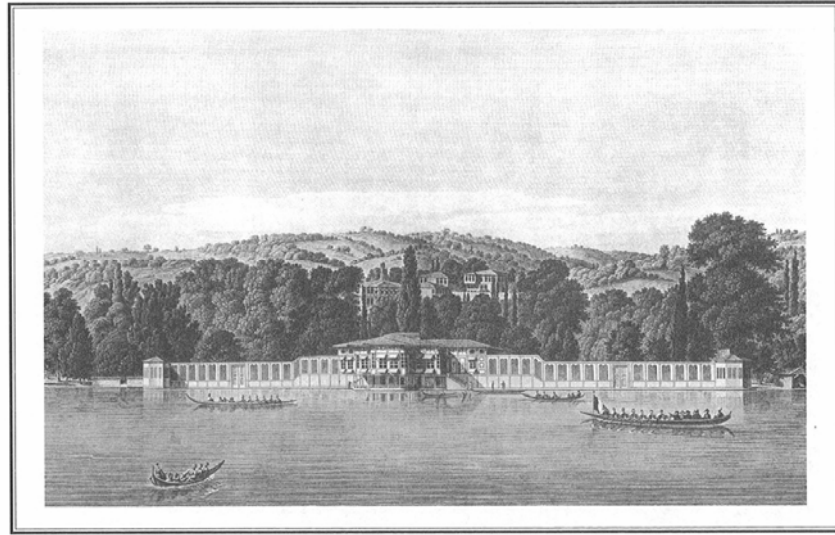
16. yüzyıl yoğun inşaat faaliyetlerinin görüldüğü bir dönem oldu. 2. Beyazıd döneminden başlayarak inşa edilen camilerin yüzde 21'i kentin batı kesimindeydi. Bu dönemde kent Haliç ve Boğaz kıyılarına doğru gelişme gösterdi. Boğaziçi'ndeki yerleşim alanları seyrek ve birbirinden kopuktu. Kıyılardaki camilerin çevresinde birkaç mahalle, bunların arasında bağ ve bahçeler bulunmaktaydı. Bu yerleşmeler genellikle tepelerin eteğinde, bazen de vadilerin içlerine doğru kurulmuştu, yamaçlar boştu ve korularla kaplıydı. Evler küçüktü ve özel bahçeleri bulunuyordu.

16. yüzyıldan başlayarak Boğaziçi'ndeki köylerde yavaş ama düzenli bir nüfus artışı izlenir. Bu eğilim sultanların ve devletin ileri gelenlerinin inşa ettirdikleri köşkler ve bahçelerle özendirilmişti. 2. Beyazıd döneminden başlayarak Anadolu kıyısında Beykoz'da saraya ait bir bahçe bulunmaktaydı. Anadolu kıyısındaki

⁹⁶ M. Orhan Bayrak, İstanbul Tarihi, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 1992, sy,52.

⁹⁷ Robert Mantran, İstanbul Tarihi, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002, sy,223.

Çengelköy ve Kuzguncuk Hristiyan köyleriydi. Anadoluhisarı 1. Beyazıd'ın yaptırdığı hisar nedeniyle bir Türk köyüydü. Kanlıca'da ise İskender Paşa'nın 1559'da yaptırdığı cami çevresine Türkler yerleşti. Boğaziçi'nin Avrupa yakası daha da gelişmişti. Ortaköy, Arnavutköy, Bebek ve İstinye Rum köyleriydi. 16. yüzyılda İstinye'de kurulan bir Türk mahallesi, Türklerin Hristiyanlarla birlikte oturmaya başladıklarını göstermektedir. 2. Selim Tarabya'nın havasıyla suyundan memnun kaldığı için buraya bir kasır yaptırılmasını istemiş ve semte Tarabiye(Keyif) adını vermişti.⁹⁸ 16.yüzyılda sultanların Avrupa yakasında bahçeler yaptırdıkları bilinmektedir. 1.Selim'in Bebek'te bir kasrı, 2. Selim'in de Büyükdere koyunda bir bahçesi vardı. Fakat bütün bunlar Boğaziçi'nin kent yaşamındaki yerini almasına yeterli olmamıştır.

Gravür 2.2. Hümayunabad Kasrı, Bebek, 18. yüzyıl sonu, Melling.

Kentin fazla kalabalıklaştığının ilk işaretleri Kanuni(1520-1566) zamanında anlaşılmıştı. Kanuni kentte başlayan su sıkıntısını gidermeye çalışmış, ancak su sıkıntısının giderilmesi durumunda nüfusun daha da artacağını düşünen Sadrazam Rüstem Paşa onu vazgeçirmeye çalışmıştı. Nüfusun hızla artışı nedeniyle artık padişahlar ve yöneticiler kente insan çekmeye değil, göçü durdurmaya çalışmışlardı.⁹⁹

⁹⁸ Jak Deleon, Boğaziçi Gezi Rehberi, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2000, sy,65.

⁹⁹ Murat Belge, "İstanbul Göklerle Çoğaldı", İstanbul Dergisi, sayı,1, 1992, sy,51.

İlk kez bu dönemde İstanbul nüfusunun daha da artmaması için önlemler alınmaya başlanmıştı.¹⁰⁰ Boğaziçi'ndeki asıl Türk yerleşimleri Kanuni döneminde başlamıştı. Tophane'den itibaren askeri yatırımlar, Salıpazarı ve Fındıklı'da bahçeli yazlıklar yapılmıştı. İstinye, Tarabya, Yeniköy, Büyükdere, Rumelikavağı, Anadolu kavağı, Kanlıca, Kuleli yerleşime açıldı.¹⁰¹ Bugün Kuleli denilen Kulebahçesi, Kanuni zamanında imar edilerek yüksek bir saray yapıldı.¹⁰² Evliya Çelebi bu sarayın her katında fiskiyelerin olduğunu söylemektedir.¹⁰³ Beşiktaş'tan Ortaköy'e uzanan bugünkü Yıldız sarayının bulunduğu alan av alanı olarak ayrılmıştı.¹⁰⁴ Evliya Çelebi, İstinye'nin kuzeyindeki Yeniköy'ün Kanuni tarafından kurulduğunu ve bu nedenle "yeni köy" olarak adlandırıldığını söyler.¹⁰⁵ Anadolu yakasında Türklerin bulunduğu Beylerbeyi bahçesi bulunmaktaydı. Rumeli beylerbeyi Mehmed Paşa'nın sahilde bulunan yalısından dolayı semte bu isim verilmişti.¹⁰⁶

2. Selim(1566-1574) döneminde Boğaziçi'nde ahşap saray yapılarının yapımlarına devam edildi. Ancak, yazlık saray yapıları yapılsa bile daha sonra uzaklık nedeniyle pek ilgi duyulmuyor, yapılar kendi haline terk ediliyordu.¹⁰⁷ Boğaziçi'nde 16.yüzyılda ulaşım kayıklarla sağlanıyordu. Ancak, kayıkla ulaşım Boğaz köylerinde yerleşimi cazip hale getirmeye yeterli olmamıştı.

3. Murad(1574-1595) döneminde Kandilli'de büyük saray yapıları yapılmıştı.

¹⁰⁰ Kente gelişin iki ana yolu, Rumeli yakasında Küçükçekmece, Anadolu yakasında da Bostancı üzerinden geçiyordu. Bu iki yerde bekleyen Bostancılar gelenleri sorguya çekiyordu. Çeşitli zamanlarda Bostancı Ocağına gönderilen fermanlarla kime izin verilebileceği, kime verilmemesi gerektiği belirtiliyordu. (Murat Belge, "İstanbul Gökleri Çoğaldı", İstanbul Dergisi, sayı,1, 1992, sy,50.)

¹⁰¹ Lütfi Yazıcıoğlu, Boğaziçi Kıyı Yapıları,Tarihsel Biçimlenişleri, Çağdaş Biçimlenişlerinde Temel İlkeler Önerisi, YTÜ, İstanbul, 1980,sy, 30.

¹⁰² 3.Ahmed'in (1703-1730) sadrazamı İbrahim Paşa'nın bu sarayın taşlarını Kağıthane'ye naklettirerek kendi sarayının inşasında kullandığı söylenir. Süleyman Han Sarayının surunun kalıntıları ve iç tarafta da eski bahçenin su yollarının kalıntıları 18. yüzyılda da hala görülmekteydi.

¹⁰³ Eremya Ç. Kömürciyan, İstanbul Tarihi, 17.Asırda İstanbul, Eren yayıncılık, İstanbul, 1988, sy,275.

¹⁰⁴ Jak Deleon, Boğaziçi Gezi Rehberi, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2000, sy,33.

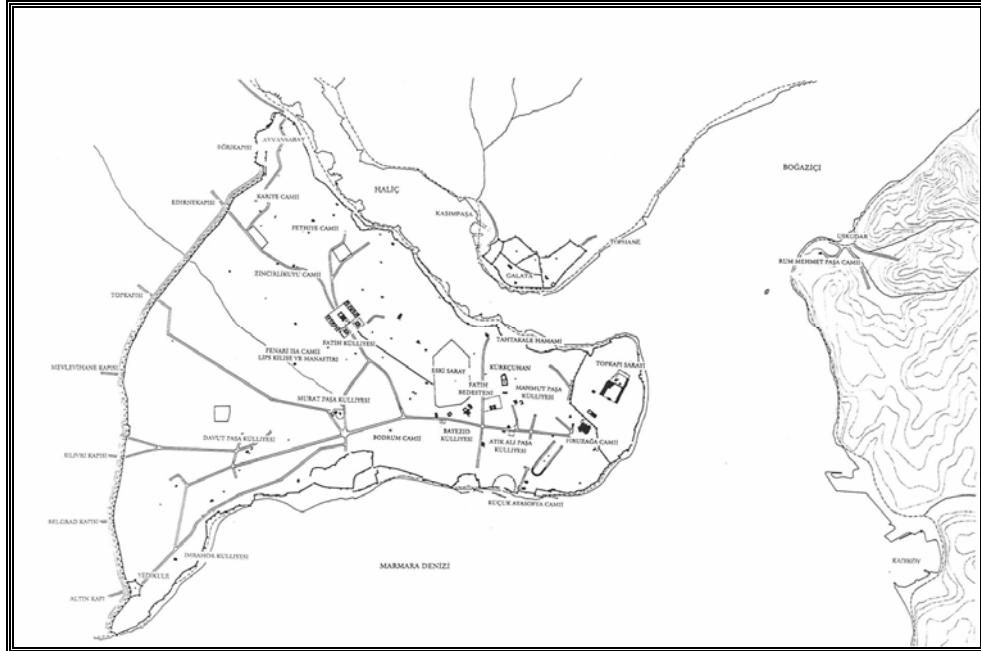
¹⁰⁵ Doğan Kuban, İstanbul, Bir Kent Tarihi, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul, 1996, sy,255.

¹⁰⁶ Sarkis Sarraf Hovhannesyan, Payitaht İstanbul'un Tarihçesi, Tarih Vakfı Yurt Yayınları 34, İstanbul, 1997, sy, 63.

¹⁰⁷ Sedat Hakkı Eldem, Köşkler ve Kasırlar I. D.G.S.A. Mimarlık Bölümü Rölöve Kürsüsü, sy, 28.

Ortaköy ve Arnavutköy’de Rum cemaatinin yoğunluğu artmış, Yeniköy ve İstinye’de ise Türk yerleşmelerin sayısı çoğalmıştı.¹⁰⁸

İstanbul’un planı ilk kez 15. yüzyılda, 1422 yılında yapılmıştı. Fatih Sultan Mehmed’in G.Amytutzes’e yaptırdığı Osmanlı döneminin ilk planı, 16. yüzyılda 3. Murad döneminde Venedik’te basılmıştı. Söz konusu planda İstanbul surları, Ayasofya, dikilitaşlar, saraylar, Bizans tersanesi, Galata surları, Kız Kulesi, Türk mahalleleri, Fatih Camisi Külliyesi ve Yedikule görülmekteydi.¹⁰⁹

Harita 2.8. Kent Planı, 1453-1520.

16.yüzyıldan başlayarak kent yöneticilerinin yeni iskeleler açmaya başlaması ve kayıkçıları ait oldukları iskelelerin kütüklerine kaydetmeye başlamaları deniz taşımacılığının gelişmesine neden oldu. Evliya Çelebi’ye göre 15 bin kayıkçı vardı.¹¹⁰

¹⁰⁸ Lütü Yazıcıoğlu, Boğaziçi Kıyı Yapıları, Tarihsel Biçimlenişleri, Çağdaş Biçimlenişlerinde Temel İlkeler Önerisi, YTÜ, İstanbul, 1980, sy, 30.

¹⁰⁹ M. Orhan Bayrak, İstanbul Tarihi, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 1992, sy, 60.

¹¹⁰ Doğan Kuban, İstanbul, Bir Kent Tarihi, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul, 1996, sy, 270.

2.3.4. 17. Yüzyıl

17. yüzyılda 3. Murad döneminde Sadrazam Sokulu Mehmed Paşa'nın öldürülmesiyle Osmanlı İmparatorluğu'nun yükselme dönemi sona erdi ve duraklama dönemi başladı. Bu nedenle imparatorluğun siyasal gücünün zayıflaması nedeniyle imar işlerindeki faaliyetler diğer dönemlerle karşılaştırılmaz.

17. yüzyılda kentin nüfusu artmaya devam etti. Nüfusun iki kat artması ile Üsküdar, Kasımpaşa ve Tophane'de önemli bir büyüme başladı. Kentte nüfusun artmasının nedeni yeniçerilerin baskısı, istilalar(özellikle İranlıların istilas), kıtlık ya da artan vergi yükünü kaldıramadıkları için İstanbul'a gelen Anadolu köylüleriydi. Göçmenler İstanbul'un kenar semtlerine (Kasımpaşa, Tophane, Eyüp) ve kara surlarının yakınlarındaki mahallelere yerleşiyorlardı. Ayaklanmaların başlamasıyla açılan birkaç medresenin kente gelen binlerce öğrenciyi kabul etmesiyle nüfus daha da arttı.¹¹¹ Evliya Çelebi, İstanbul'da 17. yüzyıl ortalarında; 9990 Müslüman mahallesi, 304 Rum mahallesi, 657 Yahudi mahallesi, 27 Ermeni mahallesi ve 17 Frank(Frenk) mahallesinin bulunduğunu söylemektedir.¹¹²

Kent yönetimi için İstanbul dört bölgeye ayrılmıştı; İstanbul, Eyüp, Galata ve Üsküdar.¹¹³ İstanbul yönetim çevresi; kara ve deniz surlarının içinde kalan topraklardı. Eyüp yönetim çevresi; 26 nahiye¹¹⁴ kapsamakta ve Doğu Trakya'ya kadar uzanmaktaydı. Galata yönetim çevresi; Boğaz'ın Avrupa yakasında Tophane'den Rumelikavağı'na kadar uzanan kıyı şeridi ve Haliç'in Kasımpaşa ile Hasköy arasında kalan kuzey kıyısını kapsamaktaydı. Üsküdar yönetim çevresi; 5 nahiyesi bulunmakta, Marmara Denizi'nin Asya'da yer alan kuzey kıyılarında İzmit

¹¹¹ Robert Mantran, İstanbul Tarihi, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002, sy, 243-244.

¹¹² Robert Mantran, İstanbul Tarihi, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002, sy,244.

¹¹³ 4 bölgeye de mollalar kadılık ederdi. Her ne kadar kadının esas görevi bugünkü anlamda ceza ve medeni hukuk alanlarındaki davalara bakmak ise de sorumlulukları çarşı pazar denetleme, fiyat tesbiti, loncaları düzenleme, kentin temizlik ve asayişini sağlama ve inşaat faaliyetlerini denetlemeye kadar uzanıyordu. Semtlerde kadı naibine, mahallerde ise imamlara devredilmişti.Bütün kadılar tek bir kadının otoritesindeydi. İstanbul kadısı diğerlerinden daha üstündü.

¹¹⁴ Önemli nahiyelerde subaşı adı verilen bir güvenlik sorumlusu vardı. Söz konusu görevli başkent kadısının otoritesine bırakılmış yeniçeri subaylarından biri olan İstanbul subaşısına bağlıydı.

il sınırına kadar ve Boğaz'ın Anadolu kıyılarında Karadeniz'e (Beykoz dışında¹¹⁵) kadar uzanmaktaydı.

16. ve 17. yüzyıllarda özellikle İstanbul'un merkezinde su yollarında yapılan iyileştirmeler¹¹⁶ ve çeşme yapımındaki artış, nüfusun artması nedeniyle su sıkıntısının yaşanmaması için gösterilen önemli bir çabadır. Sadece merkez ve Galata bölgesinde değil, Avrupa yakasında Beşiktaş ve daha ilerideki köylerde ayrıca Boğaz'ın Asya yakasındaki köylerinde yapılan iyileştirmeler de yerleşmelerin artmasına neden oldu.¹¹⁷ Ayrıca, hamamların kent içindeki dağılımı da konut yoğunluğunun başka bir göstergesiydi. Kayıtlar, İstanbul içinde 61, Hasköy ve Tophane arasında 27, Boğaz köylerinde 24 (Üsküdar ve Kadıköy'le birlikte) hamam olduğunu belirtmektedir.¹¹⁸

17. yüzyılda 1.Ahmed(1603-1617) döneminde eski Bizans Sarayı'nın arazisine Sultanahmet Külliyesi(1616), Eminönü'nde Yeni Cami(1597-1663), Eski Mese yani Divanyolu boyunca küçük camiler ve medreseler yapıldı. Ancak, 17. yüzyılda yapılan dini bina sayısı, 15. ve 16. yüzyılda yapılanlarla kıyaslanamaz.

Osmanlı tarihinin en büyük yangınları 17. yüzyılda meydana geldi. Dar ve kıvrımlı sokaklarda uzanan evlerin çoğu ahşaptı. Bu nedenle, İstanbul sokaklarında yangınla mücadele zor oluyordu. Ayrıca, İngiliz donanması ile gelen tütün, 1.Ahmed döneminde iyice yayıldı. Tütünün kahve ile birlikte içilmesi kahvehanelere halkın gitmesine yol açtı. Jean Thevenot, yangınların çıkmasının nedeninin çoğunlukla tütün olduğunu, çünkü Türklerin sigara içerken kolayca uyuduklarını ve yataklarında bile tütün içtiklerini söylemektedir. Yangınlar sık, sık Haliç kıyısındaki Cibali'nin kalabalık mahallelerinde başlıyordu. Buradan bazen Fatih, Aksaray, Vefa, Şehzadebaşı ya da Laleli'ye ya da Büyük Bedesten aracılığı ile bütün kente sıçırıyordu. Galata ve Pera'nın en az altı yangın geçirdiği bilinmektedir. 1633'teki

¹¹⁵ Beykoz, sarayın müneccimbaşına bırakılmıştı.

¹¹⁶ Su sistemindeki iyileştirmeleri 1708'de 3. Ahmet, 1732'de I. Mahmut, 1766'da 3. Mustafa yapmıştır.

¹¹⁷ 16.yüzyılda 40, 17.yüzyılda 71, 18. yüzyılda 271 çeşme yapılmıştır.

¹¹⁸ Robert Mantran, İstanbul Tarihi, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002, sy,247.

yangın yirmi bin eve zarar vermişti. Aynı zamanda yangınlar, 1690'daki Mısırçarşısı'ndaki yangında olduğu gibi maddi kayba da yol açıyordu. 1695, 1696 ve 1701'deki büyük yangınlardan sonra evlerin ve dükkanların ahşaptan yapılması yasaklansa bile bu yasak uygulanmadı. Önceleri yangın söndürme işi yeniçerilerin göreviydi. Ancak yeniçerilerin olanakları sınırlıydı, bazen yağma yapabilmek için kentteki ayak takımının da yardımıyla yangın çıkardıklarından kuşkulandı. 1719 yılında tulumbacı birliğin kurulmasıyla yangınların azaldığı düşünülmekteydi, bu düzenlemede evlerin seyrekleşmesinin de payı vardı.¹¹⁹ Yangınların yol açtığı yıkımlardan sonra, ahşap evler eski biçimleriyle yeniden yapılıyordu, bu nedenle kentin görünümünde hissedilebilir bir değişiklik olmadı.

17. yüzyılda padişahlar Topkapı Sarayı'nın içine bazı kasırlar(Bağdat, Revan) ve birkaç odasında düzenlemeler yaparak burada oturmaya devam ettiler. Ancak, 17.yüzyıldan başlayarak devlet görevlileri sayfiye yerlerinde özellikle Haliç ve Boğaziçi'nde saraylar yaptırdılar. Bu sarayların çoğu bahçe ile çevrili, dış dünyadan kopuktu. Lady Montagu bunlardan birini ziyaret ederek *“çevresine ağaçların dikilmiş olduğunu, güneşin rahatsız edici olmasını engelleyen bir gölgelik oluşturduğunu”* aynı zamanda *“saray kadınlarına ayrılan dairelerin, çeşmelerle serinleyen bir korunun ortasında bulunduğunu”* söylemektedir.¹²⁰ Her ne kadar devlet büyükleri Boğaziçi kıyılarında sayfiye yerler yaptırsalar da, Boğaz'da oturanların çoğu Rum'du. Ortaköy, Kuruçeşme ve Kuzguncuk'ta Yahudiler, Arnavutköy, İstinye ile Avrupa yakasındaki daha kuzeye doğru olan bölgelerde ve Çengelköy'de Rumlar oturuyorlardı. Türk köyleri 16. yüzyıldan sonra gelişemediler. Ancak, devletin ileri gelenlerinin deniz kıyısında yada yamaçlardaki büyük bahçeler içine yaptırdıkları saraylar ile Boğaziçi'nde oturmak yavaş, yavaş moda olmaya başladı.

Osmanlı döneminde padişahların Boğaziçi'nde yaptırdıkları has bahçeler de önemli bir yer sahipti. Bunlardan biri de 1.Ahmed döneminde(1603-1617) daha

¹¹⁹ Robert Mantran, İstanbul Tarihi, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002, sy, 250-251.

¹²⁰ Robert Mantran, İstanbul Tarihi, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002, sy, 268.

önceleri bir koy olan Dolmabahçe Sarayı'nın bulunduğu alandır.¹²¹ Söz konusu alan, 1614'te Kaptan-ı Derya (Sadrazam) Damad Halil Paşa tarafından dolduruldu. Doldurma işi yıllarca sürdü. Doldurulan büyük arazi padişahın has bahçesine ilave edildi. Sultan Ahmed'in büyük oğlu 2. Osman(1618-1622) zamanında bitirilebildi.¹²² 17. yüzyılda servilerle çevrilmiş güzel bir bahçe olan Dolmabahçe'de Evliya Çelebi'nin verdiği bilgiye göre 2. Selim'in(1566-1574) yaptırdığı bir kasır¹²³ ve bir havuzdan başka bina yoktu.¹²⁴ Daha sonra 4. Mehmed(1648-1687) ve Lale Devrinde 3. Ahmed'in eskiyen binaları kaldırarak yeni sahil köşkleri yaptırdıkları bilinmektedir.¹²⁵

17 yüzyılda Boğaziçi'ndeki bazı yerleşimler şöyledir;

- Ortaköy'ün çoğunluğu 17. yüzyılda Hristiyanı. Defterdar Paşa'nın sahilde bir cami yaptırması üzerine buraya Türkler de yerleşmeye başlamış ve diğer devletin ileri gelenleri de yalı yaptırmışlardı. Bazı yalılar şunlardı; Baltacı Mahmud Paşa, Safiye Sultan, Şekerci Yahudi, Ekmekçizade Ahmed Paşa, Şekerci Yahudi, Mimar Mustafa, Kara Hasanoğlu yalıları. Ayrıca, Ortaköy'de birçok Yahudi evi ve çoğu meyhane olan iki yüz kadar dükkan vardı.¹²⁶
- Kuruçeşme'de on bir Yahudi mahallesi, iki kilise ve üç Rum mahallesi bulunmaktaydı. Evliya Çelebi Kuruçeşme'nin iç tarafında büyük bir derenin içinde bir cami ve hamamın olduğu bir Müslüman mahallesi olduğunu söylemiştir.¹²⁷

¹²¹ Silahdar Tarihi kıyıda zamanla birikmiş yalı tipi binalardan, üzeri kurşun örtülü bir köşk dışındakilerin 1680'de yıktırılıp, çevreden bostanların ve yolların bu araziye katılmasıyla sahilin yeniden pavyonlarla donatıldığını kaydediyor. (İstanbul Ansiklopedisi, Cilt 3, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, İstanbul, 1994 sy, 90.)

¹²² Yılmaz Öztuna, Büyük Türkiye Tarihi, (Türk Siyasi Tarihi ve Türk Medeniyeti Tarihi, Cilt 8, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1977, sy, 263.

¹²³ 2.Mahmud(1808-1839) kasrın yerine büyük bir saray yaptırdı. "Eski Dolmabahçe Sarayı Hümayunu" denen bu saray daha çok ahşaptı. 2. Mahmud döneminde bu saraya yerleşildi ve oğlu 1. Abdülmecid(1839-1861) sarayı yıktırarak yerine kagir olan bugünkü sarayı yaptırdı.Yeni sarayın inşası 1856'te tamamlandı ve Topkapı Sarayı'ndan buraya taşındı. Caddenin arka kısmında(bugünkü stadyum yerinde) bulunan Has-ahırlar ise daha sonradan yapılmıştı.

¹²⁴ Eremya Ç. Kömürciyan, İstanbul Tarihi, 17.Asırda İstanbul, Eren yayıncılık, İstanbul, 1988, sy,252.

¹²⁵ İstanbul Ansiklopedisi, Cilt 3, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, İstanbul, 1994, sy,90.

¹²⁶ Eremya Ç. Kömürciyan, İstanbul Tarihi, 17.Asırda İstanbul, Eren yayıncılık, İstanbul, 1988, sy,257.

¹²⁷ Eremya Ç. Kömürciyan, İstanbul Tarihi, 17.Asırda İstanbul Eren yayıncılık, İstanbul, 1988, sy,258.

- Rumelihisarı'nda bahçesi olmayan kayalar üzerinde kat, kat bin altmış kadar ev, üç cami, on bir mescid, yedi sıbyan mektebi, bir hamam, iki yüz dükkan, Derviş Dede tekkesi isminde bir tekke, yedi tane de Rum evi bulunmaktaydı. Yahudi bulunmamaktaydı, halk balıkçılıkla uğraşmaktaydı.¹²⁸
- Emirgan'da 4.Murad(1623-1640), İranlı Emir Güne adlı bir emire Erivan kentini savaşımadan sultana teslim ettiği için ona burada geniş bir arazi bağışladı ve bir yalı yaptırdı. Yalının yapılması 17. yüzyıldaki Boğaziçi'ni paylaşma politikasının başlangıcı gibiydi. Emirgan'daki önemli yapılardan biri de yolun iç tarafında, pembe boyalı Mekke Şerifi'nin ailesine ait olan yalıdır. Bunun Emir Güne'nin sarayından kalmış bir parça olduğu söylenir.¹²⁹
- İstinye, Rum ve Müslüman mahallelerden oluşmaktaydı. Evliya Çelebi burada üç cami, yedi mescid, bir hamam ve yirmi dükkanın bulunduğunu söylemektedir.
- Yeniköy, Kanuni Sulan Süleyman'ın fermanıyla imar edildiğinden “yeni köy” ismini almıştır. Yeniköy üç bin evin, bağ ve bahçelerin bulunduğu dönemin güzel yerlerindendi. Üç mahalle Müslüman, yedi mahalle ise Hristiyan'dı. Yeniköy'de halkın ve evlerin çokluğu nedeniyle bir şehir görünümdeydi. Yeniköy halkı savaş zamanı donanmaya asker vermekle yükümlüydü ve diğer Boğaz köylerine göre daha fazla vergi veriyorlardı.
- Anadolukavağı, 17. yüzyılda bağ ve bahçesi olan sekiz yüz Müslüman evinden oluşmaktaydı. Kasabada bir cami, iki yüz dükkan, bekar odaları ve sıbyan mektebi vardı. Halkın çoğu Anadolu'lu olup gemicilik, bağcılık ve ticaretle uğraşıyordu. Limanda sürekli gemi bulunduğu için gemiciler için dükkanlar sabaha kadar açık bırakılırdı.

¹²⁸ Eremya Ç. Kömürçüyan, İstanbul Tarihi, 17.Asırda İstanbul, Eren yayıncılık, İstanbul, 1988, sy,261.

¹²⁹ Murat Belge, İstanbul Gezi Rehberi, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul., 1995, sy,273.

- Beykoz, büyük bir limanın çevresinde sekiz yüz haneden oluşan, bağ ve bahçelerin olduğu cami, mescid, hamam ve sıbyan mektebi olan bir kasabaydı.
- Kanlıca, Müslüman halkın bulunduğu bağ ve bahçelerin bulunduğu bin iki yüz haneli yedi mahalleden oluşmaktaydı. Kanlıca yalıları arasında İbrahim Çelebi, Emin Paşa, Süleyman Efendi ve körfezin sonunda bulunan Longazade yalıları meşhurdur. Kanlıca'nın önemli binaları arasında 2.Osman zamanında İskender Paşa'nın yaptırdığı cami, mektep ve hamam bulunmaktaydı. Körfez mevkiinde 1. Mahmud döneminde Mirahur Sadık Ağa ve Hüseyin Ağa tarafından bir saray yapılmıştı. Körfezin sağında bulunan sarayda büyük bir havuz bulunmaktaydı, 18. yüzyılda saray eskimiş bir haldeydi.¹³⁰
- Anadoluhisarı, hepsi Müslüman olmak üzere bin seksen haneden oluşmaktaydı. Kale camisinden başka birkaç mescidi, yedi sıbyan mektebi, küçük bir hamam, yirmi dükkan, Anadoluhisarı'nda Defterdar Halıcızade, Mustafa Paşa, Hoca Çelebi, Kaftancı Ali Çelebi ve Emir Paşa adlarını taşıyan büyük saray ve yalıları bulunmaktaydı. Bunlardan Şeyhülislam Bahai Efendi'nin çinilerle süslü yalısı en güzeliydi.
- Göksu çayırı önceleri bir padişah mesiresi iken daha sonra halkın da çok rağbet ettiği bir yer olmuştu.
- Kandilli'de padişahların has bahçeleri bulunmaktaydı. 4. Murad geceleyin yakılmak üzere burada bir serviye kandiller astırmıştı. Kandilli ismi buradan gelmektedir. Evliya Çelebi, Akıntı burnunda kayalar üzerinde kasırlar olduğunu söylemektedir.¹³¹
- Çengelköy'de yerleşim sahilde olup, arka taraf bağ ve bahçeliktir. Kargir evlerden oluşan üç bin altmış kadar ev mevcuttu. Halkın çoğunluğunu Rumlar oluşturmuyordu, Müslüman azdı ve sahilde küçük bir camileri bulunmaktaydı.

¹³⁰ Eremya Ç. Kömürçüyan, İstanbul Tarihi, 17.Asırda İstanbul, Eren yayıncılık, İstanbul, 1988, sy,274.

¹³¹ Eremya Ç. Kömürçüyan, İstanbul Tarihi, 17.Asırda İstanbul, Eren yayıncılık, İstanbul, 1988, sy,275.

- Kuzguncukta en çok göze çarpan şey, arka sırtlarda yayılmış geniş Yahudi mezarlığıydı. İnciciyan'ın verdiği bilgiye göre, Yahudiler Kuzguncuğ'a Kudüs'e bağlı bir toprak gözüyle bakarlar ve buradaki mezarlığı çok kutsal kabul ederlerdi.

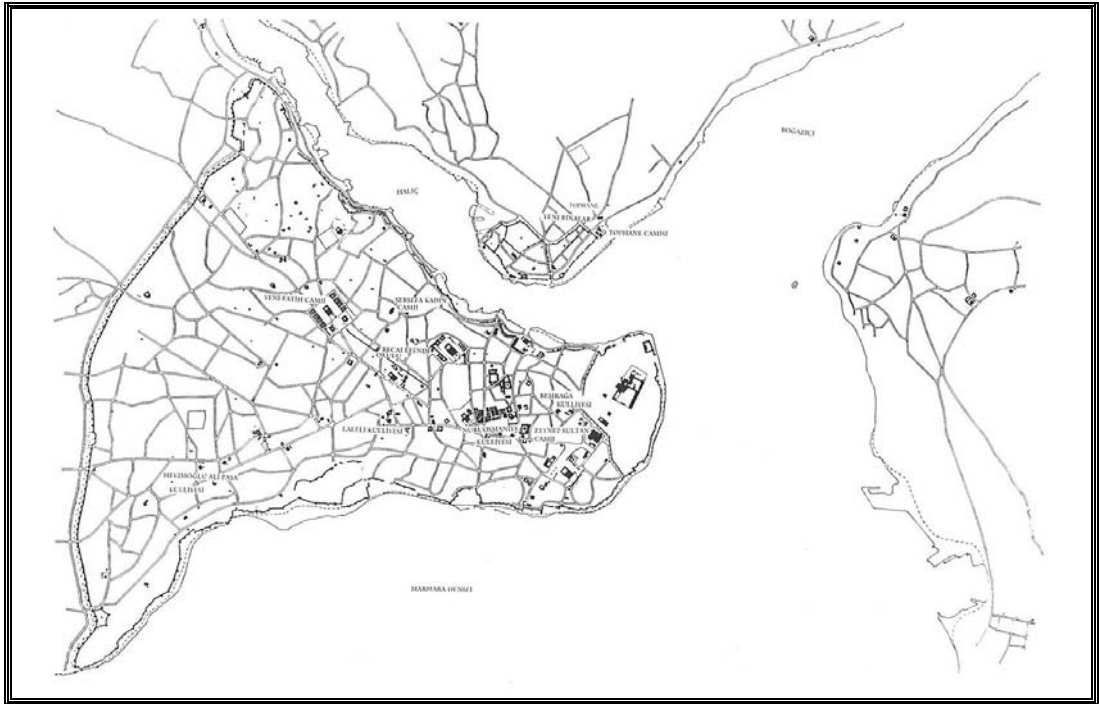

Resim 2.10. Günümüze kadar ulaşabilen en eski ve tek yalı, Amcazade yalısı, Anadoluhisarı, 17. yüzyıl.

2.3.5. 18. Yüzyıl

Kentin geleneksel yerleşimindeki ilk değişiklikler 18. yüzyılda başladı. Ülkenin yönetim yapısındaki köklü değişiklikler ve yönetici sınıfın elinde toplanan servetler gösterişli tüketimin artmasına neden oldu. Avrupa mimarisini benimsenmesi 18. yüzyılda başladı. 1720 yılında Osmanlı Devleti Paris'e ilk elçisi Yirmisekiz Mehmet Çelebi'yi gönderirken diplomatik göreve ek olarak “*kaleleri, fabrikaları, ve Fransız medeniyetinde Osmanlı kültürüne yararı olabilecek şeylerin*

tesbit edilmesini” söylemişti. 14. Louis’in Paris’inden döndükten sonra, gördüklerini bir seyahatnamede anlatan Mehmet Çelebi, sadece askeri ve teknik konulardaki yenilikleri değil sarayları, bahçeleri, operaları ve tiyatroları büyük bir hayranlıkla anlatmıştı. Saray çevreleri elçinin anlattıklarından çok etkilenmiş, saray ve bahçelerini Avrupa tarzında yapmaya başlamışlardı.¹³²

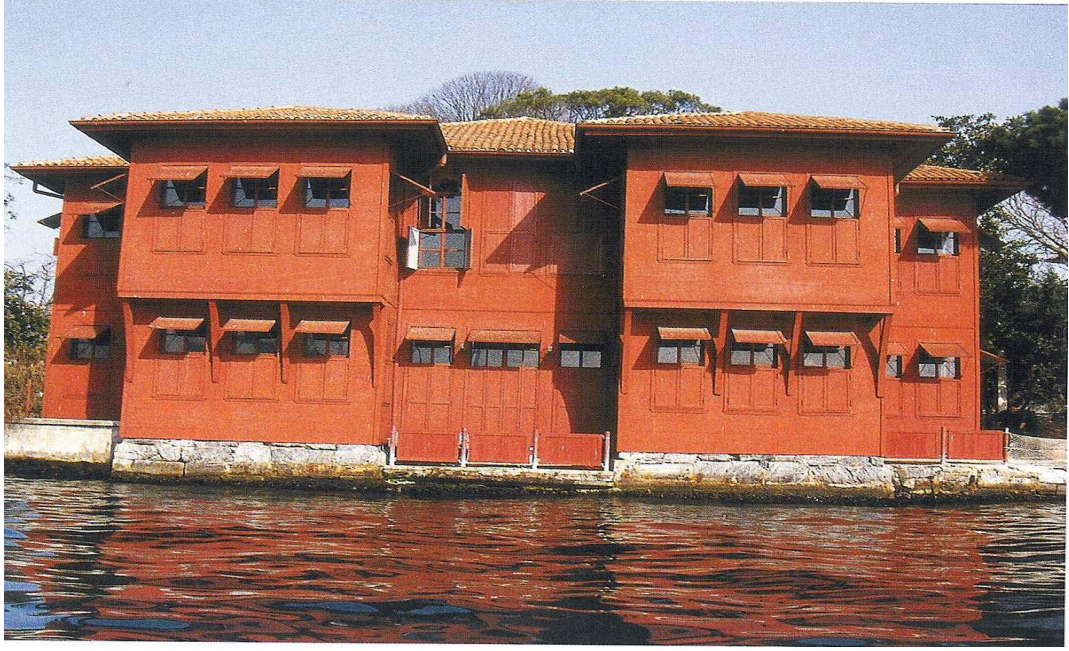
Harita 2.9. Kent Planı, 1730-1789.

14. Louis’in Paris’te baronlarına uyguladığı lüks yaşam tarzını Osmanlı padişahları toplumun nüfuzlu kişilerine uyguladı. Padişahların Boğaziçi’nde bağışladıkları arazilerde lüks içinde yaşamaya teşvik etmesiyle Boğaz kıyılarında padişah saraylarının yanında rical¹³³ yalıları da çoğalmaya başladı.¹³⁴ Boğaz’a taşınan devlet görevlilerinin yanı sıra 18. yüzyılın ekonomik iktidar sahibi olan sınıf da Beyoğlu’ndaki kışlık konaklarına ek olarak Boğaz’da yazlık sahibi oldu.

¹³² Zeynep Çelik, 19.yüzyılda Osmanlı Başkenti, Değişen İstanbul, Tarih Yurt Yayınları, İstanbul, 1996, sy,25.

¹³³ Rical; Rütbeli, mevki sahibi kişiler.

¹³⁴ Murat Belge, İstanbul Gezi Rehberi, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1995, sy,261.

Resim 2.11. Sadullah Paşa Yalısı, Çengelköy, 18 yüzyıl.

18. yüzyılda yapılan sarayların 1730'da meydana gelen ayaklanmada yok olmasına rağmen İstanbul'a yeni getirilen batı tarzı mimaride devam etti.¹³⁵ Mimarideki kavisli cepheler, süslemeler sadece yalılara ve saraylara değil camilere¹³⁶ ve çeşmelere de yansdı. Birçok yabancı sanatçı ve mimar İstanbul'a davet edildi.

3. Ahmed(1703-1730) döneminde Lale Devrinde¹³⁷ her alanda iyileştirmeye gidilmişti. Sayfiye yaşamı büyük önem kazanmaya başladı. Kağıthane'deki eski bostanlar, kasırlar ve bahçeler ile süslenmeye başladı. Sık bir korunun çevirdiği Haliç kıyılarına yalılar, köşkler yapıldı. Kısa bir sürede konakların sayısı çoğaldı. Boğaz köylerinde birbiri ardına yalı köşk ve bahçeler kuruluyordu. Fakir balıkçıların olduğu Yeniköy ve Tarabya'da zengin Rum armatörlerin¹³⁸ yalıları yapılmaya başlandı.¹³⁹

¹³⁵ Zeynep Çelik, 19.yüzyılda Osmanlı Başkenti, Değişen İstanbul, Tarih Yurt Yayınları, İstanbul, 1996, sy,25.

¹³⁶ En çarpıcı örnek Nuru Osmaniye Camisi(1775) ve Aksaray'daki Laleli Camisi'dir.

¹³⁷ 3.Ahmed ve Nevşehirli İbrahim Paşa'nın 1718- 1730 yılları arasında birlikte geçen 12 yıllık saltanat dönemine lale çiçeği bu dönemde moda olduğu için "**Lale Devri**" denilmiştir.

¹³⁸ Bu armatörler birkaç gemi sahibi olup, Tuna-Karadeniz, Kırım'daki limanlar arasında narenciye, odun, tahıl taşımacılığı yapıyordu. En ünlülerinden biri İpsilanti idi.

¹³⁹ İlber Ortaylı, İstanbul'dan Sayfalar, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005, sy,239.

Şekil 2.3. Osmanlı Döneminde Boğaziçi'nde Yerleşmeler.

Saray bahçeleri Boğaziçi'nin iki yakasında; İstavroz(Beylerbeyi Sarayı'nın bulunduğu yer), Kadıköy, Davudpaşa, Beşiktaş, Dolmabahçe, Kuruçeşme, Emirgan, Bebek, Kalander, Büyükdere, Tokat(Beykoz), Sultaniye, Çubuklu, Kandilli, Üsküdar, Ayazma, Salacak mesire alanlarıydı.¹⁴⁰ Bebek'te sahil boyunca uzanan yaklaşık 1 mil uzunluğundaki alanı kaplayan padişahlara ait Bebek bahçesi uzun zaman yüzüstü bırakıldıktan sonra 3. Ahmed döneminde Damat İbrahim Paşa tarafından yeniden yapılmıştı.¹⁴¹

18. yüzyılda Göksu önemli bir mesire yeri haline gelmişti. Göksu kıyısında ticarethaneler bulunmaktaydı. 1. Mahmud(1730-1754) zamanında Göksu'ya Göksu Sarayı inşa edildi. Daha sonra 3. Selim ve sonra da Abdülaziz sarayı yeniden yaptırdı.

Resim 2.12. Göksu Çayırı,19.yüzyıl.

¹⁴⁰ M. Orhan Bayrak, İstanbul Tarihi, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 1992, sy,79.

¹⁴¹ Eremya Ç. Kömürçüyan, İstanbul Tarihi, 17.Asırda İstanbul, Eren yayıncılık, İstanbul, 1988, sy,260.

3. Mustafa (1757-1774) döneminin ardından 1. Abdülhamit(1774-1789) döneminde de sosyal içerikli bazı yatırımlar yapılırken, Emirgan, Beylerbeyi ve İstavroz gibi yerlerdeki devlet arazileri halka dağıtılıyor, iskele ve yanlarına cami, hamam, çeşme gibi yapılar yapılarak yeni yerleşmeler oluşturuluyordu.¹⁴²

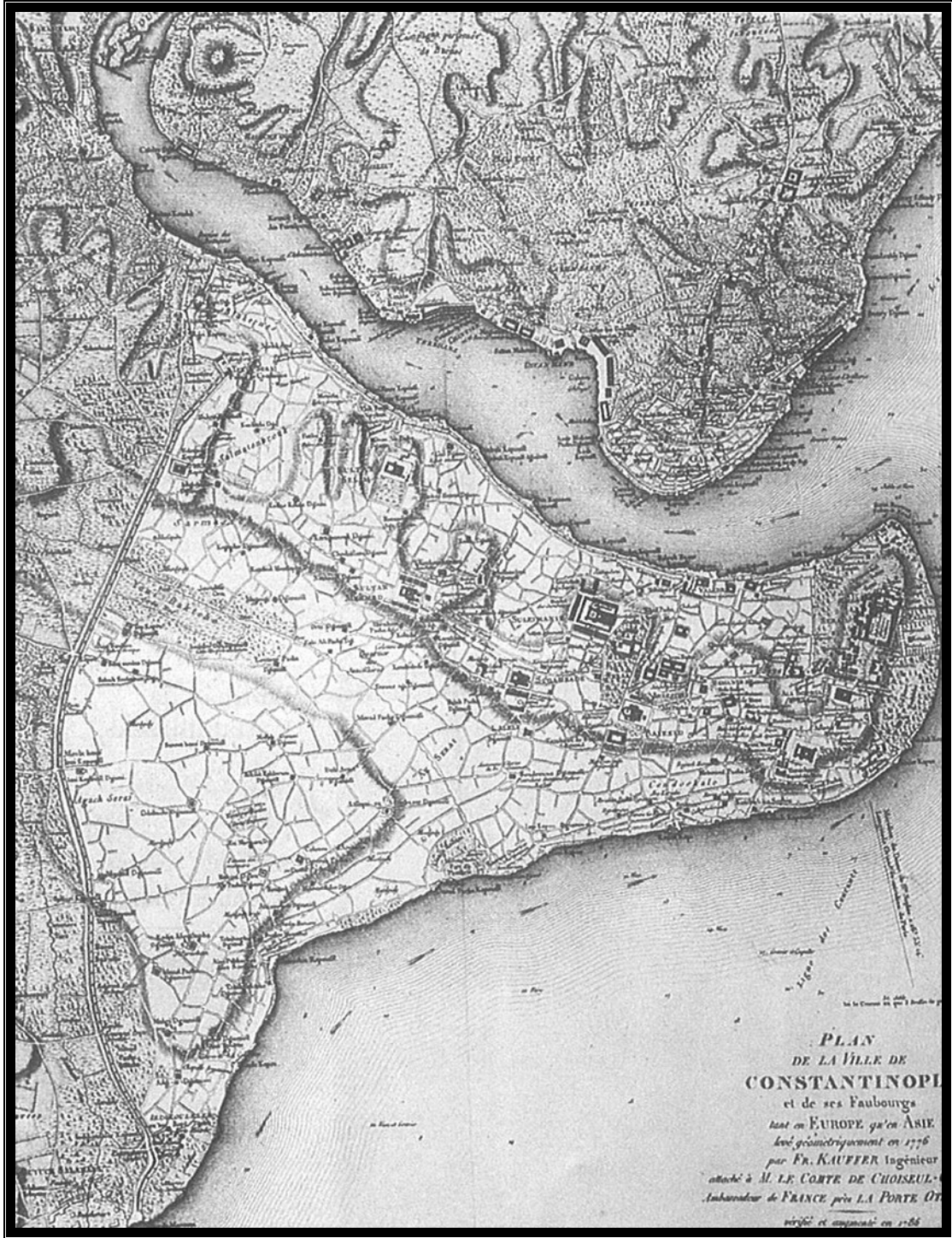
3. Selim (1789-1807) dönemindeki Osmanlı sosyo-ekonomik ve kültürel yapısındaki değişiklik Boğaziçi'ndeki yerleşim düzenini etkilemeye başladı. Batı mimari düzeni ile geleneksel mimarinin bir arada kullanıldığı 3.Selim döneminde batılı mimarlar, Boğaziçi'nde hanım sultanlarına ait batı ayrıntılarının egemen olduğu ahşap yapıları yaptılar. Örneğin, Hatice Sultan Sahil Sarayları yapılan sarayların oldukça görkemli olduğunu göstermektedir.¹⁴³

Gravür 2.3. Hatice Sultan Sarayı, Ortaköy, Antonie-Ignace Melling.

¹⁴² Lütfi Yazıcıoğlu, Boğaziçi Kıyı Yapıları,Tarihsel Biçimlenişleri, Çağdaş Biçimlenişlerinde Temel İlkeler Önerisi.sy.30.

¹⁴³ Lütfi Yazıcıoğlu, Boğaziçi Kıyı Yapıları,Tarihsel Biçimlenişleri, Çağdaş Biçimlenişlerinde Temel İlkeler Önerisi.sy.32.

Harita 2.10. İlk Kent Planı, 18. yüzyıl.¹⁴⁴

¹⁴⁴ Kentin ilk planı 18. yüzyılda Fransız François Kauffer tarafından hazırlanmıştır. 1776'da İstanbul'a gelmiş ve Boğaziçi üzerine ilk araştırmaları o tarihlerde yapmıştı. Osmanlı devletinin hizmetine girerek Boğaz'ın istihkamları üzerine çalışmaya başlamış, yapılar için bazı projeler hazırlamıştır. Kauffer 1802'de öldüğünde Boğaz haritaları üzerinde çalışıyordu. (Doğan Kuban, İstanbul, Bir Kent Tarihi, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul, 1996, sy,332.)

2.3.6. 19.yüzyıl

1838 ile 1908 yılları arasında Osmanlı İmparatorluğu eski düzenini çağdaşlaştırmak için yoğun bir toplumsal ve siyasi çaba harcadı. 1838 Ticaret Anlaşması¹⁴⁵ ve 1908’de Jön Türk Devrimi’ne¹⁴⁶ kadar olan dönemi kapsayan sürede imparatorluk genelinde yaşanan değişimler, İstanbul’da girilen kentsel büyüme modellerine ve planlama çalışmalarına yansdı. 1838 ile 1908 arasındaki yetmiş yılda Osmanlı imparatorluğunda beş padişah saltanat sürdü: 2. Mahmud (1808-1839), Abdülmecid (1839-1861), Abdülaziz (1861-1876), 5. Murad (1876) ve 2. Abdülhamit (1876-1909). 2. Mahmud, Batı’yı örnek alan askerlik, eğitim ve idari alanlarda bir dizi reform başlattı. 2. Mahmud zamanında 1928 yılında Yeniçeri Ocağı’nın yerine kurduğu Asakir-i Mansure-i Muhammediye’nin Avrupa usullere göre eğitimi için Kuleli Kışlası yapıldı.

Gravür 2.4. Kuleli Süvari Kışlası, 1838, Thomas Allom.

¹⁴⁵ 1838 Ticaret Anlaşmasıyla İngiliz tüccarına yerli tüccarlarla aynı haklar tanınarak, imparatorluğun her yerinde mal satın alma hakkı İngilizlere de verilmişti. Aynı yıl içinde diğer ülkelerle de benzer anlaşmalar yapılmıştı. Bu gelişmelerin sonucunda imparatorluk açık Pazar haline geliyordu ve on yıllık bir zaman dilimi içinde ticaret dengesi on beşe bir oranında Avrupa lehine değişiyordu.

¹⁴⁶ 1908 Jön Türk Devrimi bir yandan Osmanlı İmparatorluğunun sonunun habercisiydi. Diğer yandan ise 2. Abdülhamid’in otokratik idaresini meşruti bir hükümetle değiştirerek imparatorluğu kurtarmayı amaçlayan bir atılımdır. Jön Türkler, devletin ve toplumun radikal reformlara tabi tutulması gerektiğine inanan reformcular ve devrimcilerdi. Balkan savaşı ve 1. Dünya Savaşı sırasında devleti etkileyen dış siyasi tutum Jön Türklerin çabalarını baltalamış ve daha sıkı bir devlet denetimi, baskı rejimi ve sonuçta hezimete giden yolu açmıştı. Jön Türklerin en önemli katkısı bayındırlık alanında olmuştur. Yeni rejimin denetiminde başkentte yeni ve etkin bir belediye örgütlemesi gerçekleşti, kapsamlı bir kent projesi uygulandı. İtfaiye, polis, ulaşım hizmetleri yeniden düzenlendi. Bernard Lewis “Jön Türkler Osmanlı Devletine anayasal bir rejimi getirmeyi başaramamış olabilirler ama İstanbul’a kanalizasyonu getirmişlerdir.” (Zeynep Çelik, 19.yüzyılda Osmanlı Başkenti, Değişen İstanbul, Tarih Yurt Yayınları, İstanbul, 1996, sy,27.)

Abdülmecid ve Abdülaziz de onu izleyerek Batılılaşmanın savunucusu oldular. Reform hareketini Avrupa modeli bir resmi politika haline getiren Tanzimat Fermanı ise 1839’da Abdülmecid zamanında imzalandı. Tanzimat Fermanı ile Batı kurumlarının ve yöntemlerinin Osmanlı toplumunun sorunlarına çözüm getireceğı inancı vardı. Yeni kurumların ve yöntemlerin yerleşmesine engel olunacak, eski kurumlar da kaldırılmış olacaktı. Bu nedenle, Tanzimat dönemindeki reform yanlıları kanunların toplanmasını, sistemleşmeyi ve merkezi denetimi gündeme getirerek eski sisteme¹⁴⁷ son verdiler. İnşaat ilke ve kuralları ile Batı anlamında kent yönetimi ve kent dokusunun fiziksel ıslahını kolaylaştıran hukuk reformu Tanzimat’ın merkezileştirme programlarından biriydi.

19. yüzyılda İstanbul’un kent anlamında gelişmesi sadece Tanzimat’ın getirdiğı reformlara bağılı değil, aynı zamanda ulusal ekonomik duruma da bağılı kaldı. Avrupa mallarının Osmanlı topraklarına girmesine yol açan 1838 Ticaret anlaşması, kentin gelişmesinde önemli bir rol oynadı. Söz konusu anlaşmaya göre imparatorluk dahilinde dolaşan yerli mallar vergilendiriliyor, buna karşılık yabancı mallardan sadece Osmanlı İmparatorluğu’na giriş veya çıkışta vergi alınıyordu. Daha sonraki on yılda ulaşımındaki (özellikle demiryollarındaki) gelişmeler yabancı malların imparatorluk topraklarının her köşesine ulaşmasını kolaylaştırdı. Sorunun bilincine varılmasıyla modern Osmanlı sanayini kurmaya yönelik iddialı projeler gündeme getirildi. 1840 yılı başlarında devletin yönettiğı bir dizi imalathane kuruldu. İstanbul’un hemen batısındaki sahilde Theodosius Surları dışında bir sanayi bölgesi ortaya çıktı. Zeytinburnu’nda demir, boru, çelik, ray pulluk, top, kılıç, bıçak gibi madeni eşya üreten bir dökümhane kuruldu. Bölgenin yakınlarında dokuma imalatı yapılıyordu. Bakırköy’de küçük buharlı gemilerin yapıldığı bir tersane, bir dokuma fabrikası, bir dökümhane ve bir buharlı makine atölyesi kuruldu.¹⁴⁸

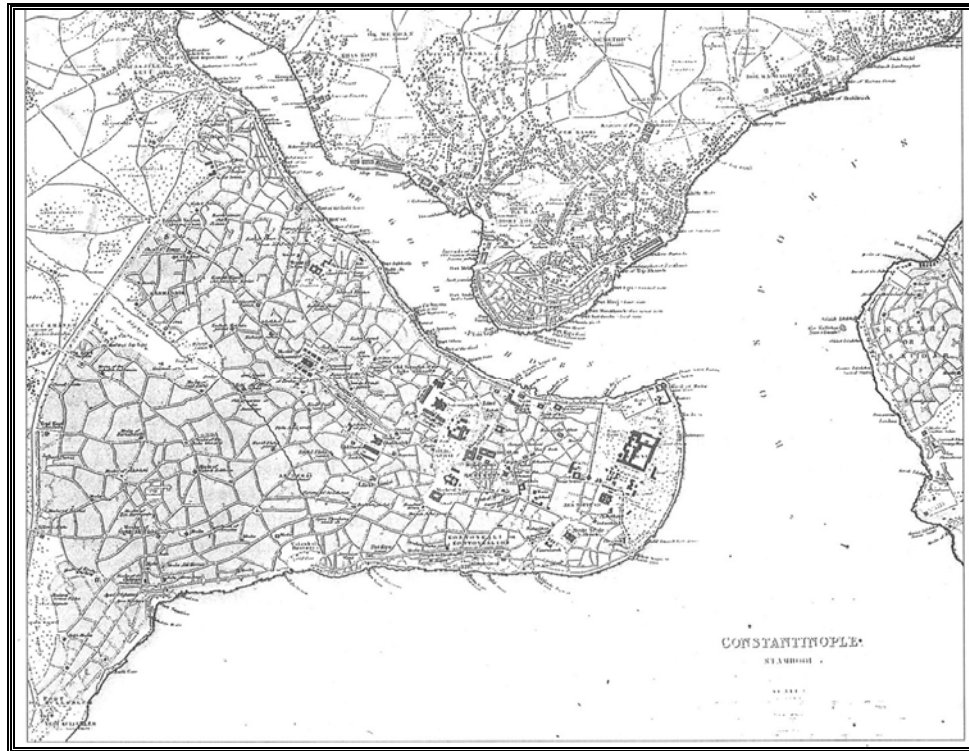
¹⁴⁷ Geleneksel Osmanlı sisteminde kamu sağığı, eğitim, sosyal güvenlik gibi sosyal programların yürütülmesi bir merkezden idare edilmeyerek, çeşitli özerk cemaatlere, loncalara ve tarikatlara bırakılmıştı.

¹⁴⁸ Zeynep Çelik, 19.yüzyılda Osmanlı Başkenti, Değışen İstanbul, Tarih Yurt Yayınları, İstanbul, 1996, sy, 30.

Boğaz köylerinde de benzer sanayi kuruluşları kuruldu. Beykoz Deri ve Kundura fabrikası bu dönemde kurulmuştu. İlk adı “Dabakhane-i Klevehane-i Amire” olan fabrikada önce ordu için gereken palaska, kütüklük ve koşum takımları üretilmiş, Batı sanayi devriminin en önemli gücü olan buhar makineler de ilk olarak 1872’de Beykoz fabrikasında çalıştırılmaya başlanmıştı.¹⁴⁹

19. yüzyılda nüfus artmaya devam etti. Göçün nedenlerinden biri güneydoğu Avrupa ve Rusya’nın güneyindeki kargaşadan kaçan Müslüman halkın Osmanlı Devleti’ne akınıydı. Kente gelen yabancı gayrimüslimlerin sayısında da artış oldu.

B.R. Davies’in 1840’da çizdiği haritaya göre Osmanlı başkentinde nüfus yoğunluğu batıda kentin sınırlarını belirleyen Theodosius Surları içinde kalan İstanbul yarımadasını oluşturan üçgen içindeydi.

Harita 2.11. İstanbul Haritası, 1840, B.R.Davies.

¹⁴⁹ İstanbul Ansiklopedisi, Cilt 2, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, İstanbul, 1994, sy, 197.

Haliç'in kuzey kesiminde hala surlar içinde yaşayan bir zamanların Ceneviz kenti Galata da en yoğun yerleşmeydi. Kasımpaşa ve Sötlüce Müslüman köyleri iken, Hasköy kalabalık bir Yahudi nüfusu barındırıyordu. Galata 1870 yıllarında oldukça yoğun bir yerleşim yeri oldu. 19.yüzyılın ikinci yarısında başkentin fiziksel sınırlarında çarpıcı bir büyüme görüldü. Kent iki yönde gelişti. İlk gelişme, Taksim-Harbiye aksında, kuzey, kuzey-batıya yönündeydi. Diğer bir gelişme de Fındıklı-Dolmabahçe- Beşiktaş aksında, Boğaz yönündeydi.

19. yüzyılda Boğaz'ın her iki yakasında sahil boyunca köylerin arasında devlet yöneticilerine ait yalılar sıralanıyordu. Köyler boş alanlarla birbirinden ayrılıyordu.

Resim 2.13. Yağcı Şefik Bey Yalısı, Kanlıca, 19. yüzyıl.

Yalılarda geleneksel malzeme ve teknikler kullanılmasına rağmen görünüm olarak yeni boyutlar kazanmıştı ve detaylarında batı etkileri görülüyordu.

Resim.2.14. Sait Halim Paşa Yalısı, Yeniköy.

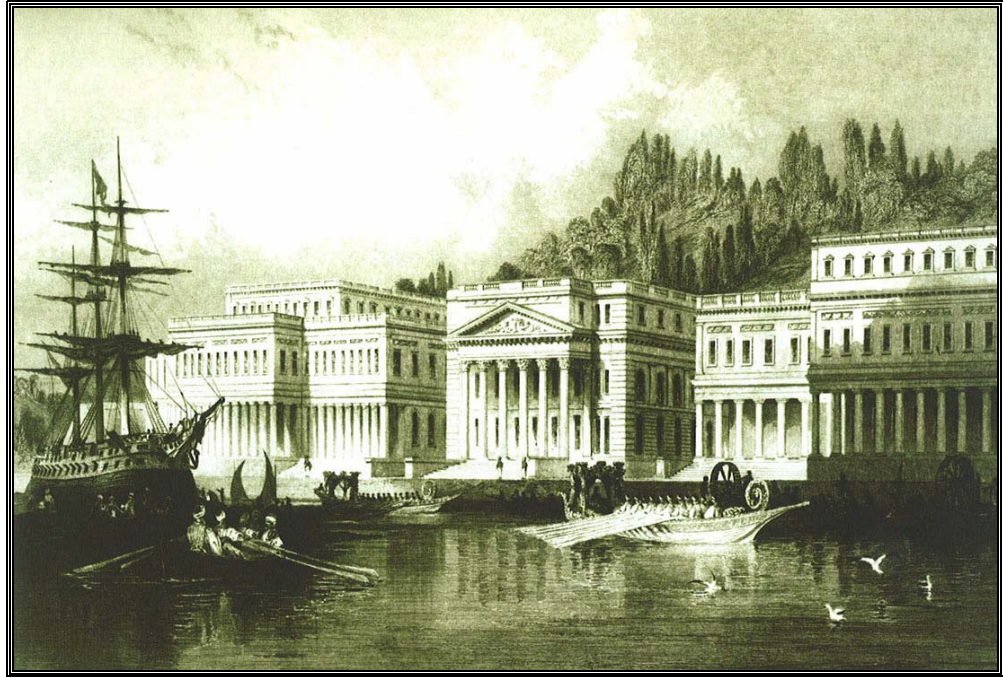
Resim 2.15. Vaniköy'deki 19. yüzyılda yapılmış yalılar.

Boğaziçi'ne yerleşme eğiliminin önemli bir göstergesi de Beşiktaş sahilindeki saraylarının inşa edilmesiydi. Beşiktaş Türkler, Yahudiler ve Ermenilerden oluşan karışık bir nüfusa sahip büyükçe bir köydü ve Boğaz'ın Avrupa sahilinde ard arda dizilen köylerin birincisiydi. Beşiktaş'ta 3. Selim zamanında yapılan saray 1815 yılında yandı.

Gravür 2.5. Eski Beşiktaş Sarayı, Melling.

1.Ahmed döneminde(1603-1617) doldurulmaya başlanan ve 2.Osman(1618-1622) zamanında bitirilen Dolmabahçe’ye önce 2. Mahmud(1808-1839) “Eski Dolmabahçe Saray-ı Hümayunu” denilen bir saray yaptı ve bu dönemde bu saraya yerleşildi.

Gravür 2.6. Çırağan Sarayı, Thomas Allom.

2.Mahmut'un oğlu 1. Abdülmecid(1839-1861) sarayı yıktırarak yerine kagir olan bugünkü sarayı yaptırdı.Yeni sarayın inşası 1856'da tamamlandı¹⁵⁰ ve Topkapı Sarayı'ndan buraya taşınıldı.

Resim 2.16. Dolmabahçe Sarayı.

Dolmabahçe Saray'ının tamamlanmasından sonra saray çevresinde hızla mahalleler gelişti. Beşiktaş'ın yeşilliklerle kaplı ve Boğaz'a nazır çarpıcı manzaraya sahip çıplak sırtları yeni sakinler için imparatorluğun merkezine yakın yoğun bir yerleşim alanı haline geldi.¹⁵¹ Daha sonra Abdülaziz döneminde(1876-1909),1865'te Beylerbeyi, 1871'de Çırağan, 1872'de Küçüksu Kasrı yapıldı. Boğaziçi'nde saray yapılarının yapılmasıyla birlikte camiler, Selatin camilerinin küçültülmüş haliyle, kargir ve saraylarla aynı karakterde yapıldı(Dolmabahçe, Mecidiye camileri). Son olarak Osmanlıların son sarayı olan Yıldız Sarayı ise 2. Abdülhamit(1876-1909) döneminde yapıldı.

¹⁵⁰ 19 yüzyıl Osmanlı mimarisi bir Ermeni ailesi olan Balyan ailesinin egemenliği altındaydı. Bu aile yedi kuşak boyunca İstanbul'daki ilginç sayılabilecek bütün binaları yaptı. Babası Garabet ile çalışan Nikoğos, Dolmabahçe Sarayı'nın, caminin ve saat kulesinin yapımını 1855'te tamamladı. (Murat Belge, İstanbul Gezi Rehberi, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1995, sy.261.)

¹⁵¹ Zeynep Çelik, 19.yüzyılda Osmanlı Başkenti, Değişen İstanbul, Tarih Yurt Yayınları, İstanbul, 1996, sy,36.

Resim 2.17. Beylerbeyi Sarayı.

Resim 2.18. Küçüksu Kasrı.

2. Abdülhamit (1876-1909) döneminde Yıldız Sarayı'nın yapılmasından sonra batı üslubundaki saray yapılarının inşasına devam edildi. Ancak, 20. yüzyılda hem Osmanlıdaki, hem de dünyadaki siyasi etkenlerle ve 1. Dünya savaşının bu bölgedeki güvensizliği artırmasıyla –Yeniköy'e kadar savaş alanı ilan edilip devlet yaptırımlarıyla boşaltılması- bir durgunluk dönemine girildi. Ancak işgal sırasında yabancı devlet elçilikleri ile azınlıkların oturdukları alanlar canlılığını sürdürdü.¹⁵² Boğaz'ın Avrupa yakası en hareketli dönemini 1. Dünya Savaşı öncesi yaşandı. Çoğu Rum olan Hristiyanlar Yeniköy ve Büyükdere arasında yaşıyordu. Yabancı

¹⁵² Lütfi Yazıcıoğlu, Boğaziçi Kıyı Yapıları,Tarihsel Biçimlenişleri, Çağdaş Biçimlenişlerinde Temel İlkeler Önerisi, YTÜ, İstanbul, 1980, sy,38.

elçilikler, kent dışı konutları için Hristiyan mahalleleri tercih etmişlerdi. Fransız elçiliğinin yazlık konutu 3. Selim tarafından elçiliğe verilen Prens İpsilanti'nin konağıydı. 2.Mahmud döneminde yapılan Fransız ve İngiliz elçiliklerinin yazlık konutları, gayrimüslim ve yabancı tüccarların zengin konakları çok büyük bahçeleri ve özel korularıyla Boğaziçi, Avrupa tatil kentlerini andırıyordu.

Resim 2.19. Mısır Büyükelçiliği, Bebek.

Resim 2.20. Tarabya 1920, Fransız elçiliği konutu.

Resim 2.21. Osmanlı döneminde kayıklar ve Summer Palace Oteli.

Boğaziçi Alanı'nda yerleşmenin artmasının en önemli nedeni deniz ulaşımının gelişmesidir.

İstanbul 1453 yılında Osmanlılar tarafından alındıktan sonra meydanlarda, sokaklarda Osmanlı'nın kendi sosyal yapısı ve alışkanlıklarına göre değişiklikler oldu. Bizans dönemindeki geniş yollar ahşap evlerle ve bahçelerle doldu. Ulaşım için en geniş imkan ise deniz oldu. Kara ulaşımındaki at ve araba belirli sosyal statüdeki kişilere mahsus araçlar iken halkın çoğuna yaya olarak gitme seçeneği bırakıldı. Haliç ve Boğaz'daki kayıklar herkesin binebildiği ulaşım taşıtı oldu. Ancak toplumdaki statüye göre kayığın da birkaç türü yapılmıştı. Kayıkların hükümdar ve hanedan üyeleri için yapılanları en süslü ve gösterişli kayık türleriydi. Saltanat kayıklarının özelliği eninin, boyunun, yüksekliklerinin fazlalığı, kürek sayısının çokluğu, altın yaldız ve kabartmalarla süslenmiş olmasıydı. Saray dışındaki varlıklı kesimin kullandığı kayık türüne “piyade” adı verilmişti. Piyade kayıkları, hünkarın katılmadığı saray gezilerinde de kullanılırdı. Yabancı elçilerin kayıkları da piyade idi. Piyade kayıklarının belirgin özelliği diğerlerine göre daha uzun, ince ve hızlı olmalarıydı. Piyadeye sahip olamayan yada onu kiralayamayan halkın kullandığı

kayıklara ise “Pazar kayıkları” denirdi.¹⁵³ Her kayık ve kayıkçı bir iskeleye bağlı olmak zorundaydı. 16. yüzyıl sonlarında İstanbul’da 21 iskele olduğu bilinmektedir.

19. yüzyıl sonlarına doğru kayıkçılık eski önemini kaybetti. 2. Abdülhamit(1876-1909) döneminde kayıkçı esnafına karşı daha temkinli yaklaşıldı. Çırağan Sarayı’na kapatılmış olan 5. Murad’ın kayıkçılar tarafından kaçırılıp tahta çıkarılması ihtimaline karşı önlemler alınmasıyla kayıkçıların akşam saatlerinden sonra çalışmaması, belirli yerlerde toplanması koşulları getirildi.¹⁵⁴

Şirket-i Hayriye

Osmanlı döneminde Boğaz köylerine ulaşım kayıklarla sağlanırken İstanbul’a ilk buharlı vapur 20 Mayıs 1838 tarihinde geldi.2. Mahmud bu tip vapurlardan daha başkalarının da getirtilmesini hatta kendi tersanelerimizde yaptırılmasını istemesi üzerine buharlı gemilerin sayısı hızla artmaya başladı. Gemilerin bir kısmı donanmanın emrine verilirken, bir kısmı da Tersane-i Amire bünyesi içinde yolcu ve yük taşımacılığında kullanılmak üzere ayrıldı.

Boğaziçi’nde yolcu taşımacılığı 1873 yılında biri İngiliz öteki Rus olan İki yabancı vapur ile başladı. Kapitülasyonların kendilerine sağladığı haklardan yararlanarak birer vapurla Boğaz’da yolcu taşımaya başlayan iki yabancı şirketin faaliyetine engel olunamıyordu. Buharlı gemilerin çalıştırılması önemli bir sosyo-ekonomik olaydı. Bu nedenle, Tanzimat dönemi devlet adamları vapur işletmeciliğini yabancılara bırakmak niyetinde değillerdi. 1844 yılının Şubat ayında Marmara’da İzmit, Gemlik ve Tekirdağ arasında “Seyr-i bahri”, Boğaziçi’nde de “Eser-i hayır” adlı gemiler sefere çıktı.¹⁵⁵ Tersane-i Amire de 1851’de Hümapervez adlı vapurunu Boğaz hattında çalıştırarak onlarla rekabete girdi.

Diğer taraftan, Hisar, Bebek, Büyükdere, Üsküdar ve Kadıköy’e yüzlerce yolcu taşıyan Türk, Rus ve İngiliz gemileri karşısında kayıkçıları haklı bir telaş

¹⁵³ İstanbul Ansiklopedisi, Cilt 4, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, İstanbul,1994,sy,503.

¹⁵⁴ İstanbul Ansiklopedisi, Cilt 4, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, İstanbul,1994,sy,501.

¹⁵⁵ İlber Ortaylı, İstanbul’dan Sayfalar, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005, sy, 176.

sardı. Çünkü kısa süre sonra vapurlara ucuz mevkiinin konulmasıyla pazar ve dolmuş kayıkları ortadan kalkacaktı. Bu nedenle kayıkçılar arasında yer yer başkaldırma ve protestolar görüldü. 1850 yılında hükümet, “*Kanlıca tarafında çirkin hareketlerde bulunan kayıkçı taifesinin terbiyelerinin verilmesini*” emrediyordu. Böylece kayıkçılar Boğaziçi ve Marmara trafiğinden dışlanmış oldu. Boğaz’da düzenli olarak vapur çalıştırılması 1851 yılında Şirket-i Hayriye’nin seferlere başlaması ile mümkün oldu.

Resim 2.22. Pazar kayıkları ve hamlacılar.

Dönemin sadaret müsteşarı Keçecizade Fuad Bey ile hukukçu ve tarihçi Ahmed Cevdet Bey, Tuna üzerinde seferler yapan vapurlara binerek yaptıkları gezilerde İstanbul’da da bir şirket kurup halkın yararına böyle vapurlar çalıştırmayı düşünmüşlerdi. Dönüşte Mustafa Reşid Paşa’nın desteği ve padişah Abdülmecid’in onaylamasıyla 17 Ocak 1851’de Boğaziçi’nde yolcu vapurları çalıştıracak Şirket-i Hayriye adlı anonim şirketini kurdular.¹⁵⁶ İstanbul sınırlarında kabotaj hakkı yabancılardan alınıp Nisan 1851 yılında kurulan Şirket-i Hayriye’ye bırakıldı.

¹⁵⁶ İstanbul Ansiklopedisi, Cilt 7, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, İstanbul, 1994, sy, 181.

Türkiye’de kurulan ilk anonim şirket olan Şirket-i Hayriye’ye daha sonra devlet mensubu kişiler ortak oldu. Şirketin başarılı olmasından birkaç yıl sonra yabancı vapurlar ulaşımdan çekilmek zorunda kaldılar.

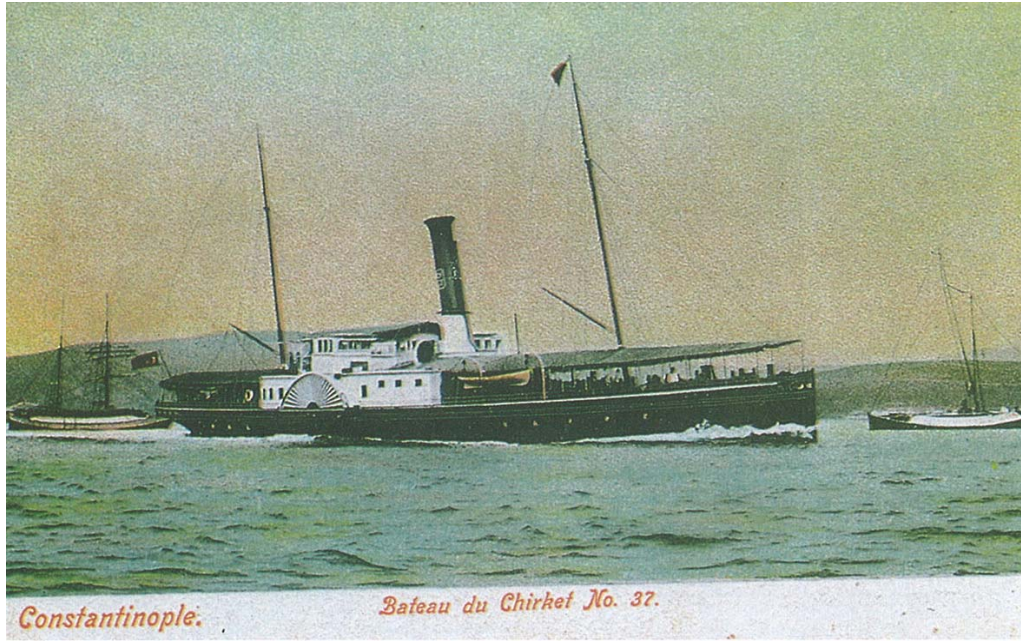
O günlerde Boğaziçi’nde vapurların yanaşabileceği iskeleler pek olmadığı için şirketin vapurları ya köylerin önüne durarak kayıklarla gelen yolcuları alıyor ya da yalılardan en uygun olanının rıhtımına yanaşmaya çalışıyordu. Daha sonra Arnavutköy ve Rumelihisarı gibi semtlere iskeleler yapıldı. Zaman içinde tarifeler düzenlendi, iskelelerde bilet gişeleri açıldı.

Ulaşımın kolaylaşmasıyla Boğaz’da bulunan semtlerin nüfusu ve kentle ilişkisi de arttı. Önceleri sadece balıkçılık, bostancılık ve bağcılıkla uğraşanların yada görevden alınan memurların oturduğu Boğaziçi semtlerine yavaş yavaş memurlar da yerleşmeye başladılar. Akşam şehirden kalkan vapur, önemli Boğaz iskelelerine uğrayarak İstinye’ye ulaşır, geceyi orada geçirip sabah gene aynı yoldan yolcuları toplayarak dönerdi.¹⁵⁷

Şirket, 1920 yılının sonundan itibaren Boğaziçi’nin kalkınması ve halkın yaz, kış burada oturması için teşvik edici bazı girişimde bulundu. Altinkum Plajı’nı, Ortaköy’de Lido yüzme havuzunu, Küçüksu Plajı’nı, Sarıyer’de Canlı Balık Lokantası’nı açtı. Küçüksu Plajı’na gidiş-dönüş, plaja giriş ve içilecek bir meşrubatın parası da içinde olan ucuz vapur seferleri koydu. Yaz aylarında mehtaplı gecelerde ferah ve rahat vapurlarda Boğaz’a yemekli ve müzikli gezi seferleri düzenlendi, bu gezilere tanınmış sanatçıların katılması sağlandı, zaman zaman broşürler yayımlayarak Boğaz’da evi olup da kiralamak isteyenlerin ilanlarını para almadan bastı. Ayrıca, Boğaz’da ev yaptırmak isteyenlerin inşaat malzemelerini parasız taşıdı, kendilerine üç yıllık pasolar verdi.¹⁵⁸

¹⁵⁷ İlber Ortaylı, İstanbul’dan Sayfalar, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005, sy, 178.

¹⁵⁸ İstanbul Ansiklopedisi, Cilt 7, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, İstanbul, 1994, sy, 181.

Resim 2.23. Şirket-i Hayriye'nin 37 Numaralı İhsan Vapuru.

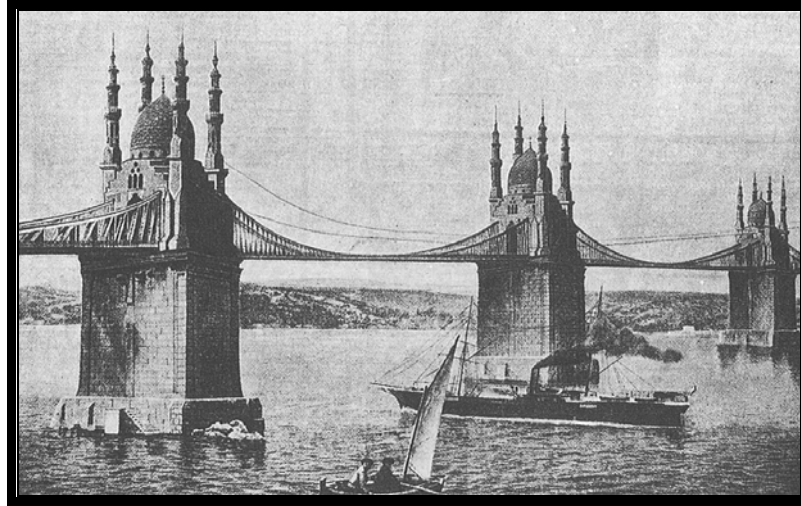
Şirket-i Hayriye, 1911'de Trablusgarp, 1912'te Balkan ve 1914'te 1. Dünya Savaşı yıllarında vapurlarının çoğunu ordunun emrine verdi. Cumhuriyetin ilanından sonra çoğu yabancı olan toplum hizmetindeki şirketler, devlet tarafından satın alınmaya başlandı. Şirket-i Hayriye de, vapurları ve mal varlığı ile Devlet Denizyolları İşletmesi Genel Müdürlüğü, Şehir Hatları Müdürlüğü'ne devredilerek, 15 Ocak 1945 günü 4517 sayılı yasayla fiilen ortadan kalktı. Bu tarihten sonra vapurlar görüntüsünde değişiklik yapılarak seferlerine devam etti.

Resim 2.24. Harem'den kalkış, 2.mevkii, 40 paralık Şirket-i Hayriye vapuru asker bileti.

1851 yılına kadar kayıklarla, bu tarihten itibaren Şirket-i Hayriye'nin seferleri ile ulaşımın sağlandığı Boğaziçi'nde iki yakanın bir köprü ile birleştirmesi antik çağdan beri gelen bir düşünceydi.

Bu nedenle, ilk kez Pers Kralı 1. Dareios, İskitlere yaptığı sefer sırasında askerlerini bir köprü yaparak Asya'dan Avrupa'ya geçirmişti. Daha sonra bir köprü kurulması 16.yüzyılda söz konusu oldu. Leonardo da Vinci, 2. Beyazıd'a bir mektup yazarak Haliç üzerine bir köprü yapmayı, eğer istenirse bu köprüyü Boğaz üzerinden Anadolu'ya uzatmayı önerdi, ancak proje kabul edilmedi.¹⁵⁹ 19. yüzyılda 2. Abdülhamid (1876-1909), Batılılaşma konularında diğer Osmanlı hanedanlarının izinden gitmişti. Her ne kadar Avrupalıların imparatorluğu parçalama girişimlerine karşı çıkmışsa da Batılılaşma projelerine açıktı. Bu dönem gerçekleşmemiş sayısız projeye dolu inanılmaz bir dönemdi. 1900 yılında Fransız mimar Arnodin, iki yakanın demiryolu ile bağlanması için düşündüğü biri Sarayburnu-Üsküdar, biri de Rumelihisarı-Kandilli arasında olmak üzere iki ayrı yerde köprü projesi önerdi. Söz konusu proje, 2. Abdülhamit tarafından kabul edilmedi.¹⁶⁰

Resim 2.25. Arnodin'in Rumelihisarı-Kandilli arasında önerdiği köprü, 1900.

¹⁵⁹ İstanbul Ansiklopedisi, Cilt 2, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayımları, İstanbul, 1994, sy,288.

¹⁶⁰ Zeynep Çelik,19.yüzyılda Osmanlı Başkenti, Değişen İstanbul, Tarih Yurt Yayınları,İstanbul, 1996, sy,87.

Aynı yıl Bosphorus Railroad Company adlı bir şirket, Boğaz'da hisarlar arasında köprü yapmak için başvurdu. “Hamidiye” ismi verilen köprü, 2. Abdülhamit tarafından uygun görülmedi. Bundan sonraki girişim, Cumhuriyet döneminde bir iş adamının yabancı bir şirket ile hazırladığı proje oldu. 1931 yılında Atatürk’e sunulan projeye göre köprü, denizde 16 ayak üzerine oturuyordu, toplam 2560m uzunluğunda ve 20.73m genişliğindeydi. Köprüden demiryolundan başka tramvay ve otobüs yollarının geçmesi de öngörülüyordu. 1950 yılına kadar kabul edilmesi için uğraşılan bu proje gerçekleşmedi. 1953 yılında hükümetin isteği üzerine Boğaz köprüsü konusunun incelenmesi için bir komite kuruldu. Komite konunun önemi nedeniyle iyi incelenmesi sonucuna vararak incelemenin uzman bir firmaya yaptırılmasını kararlaştırdı. 1958 yılında uluslararası bir ilanla teklif istendi. Yabancı bir firmaya hazırlatılan proje mali ve yönetsel güçlükler nedeniyle uygulanamadı. Aynı yıl, bir Alman firmasının hazırladığı projeye göre köprü, asma değil, tabliyesi 60 cm kalınlığında ön gerilimli bir banttıan oluşan germe bir köprüydü. Proje mimar ve şehir planlama uzmanlarından oluşan bir ekip tarafından incelendi ve Boğaziçi’ne germe bir köprü yerine asma bir köprünün daha çok yakışacağına karar verilerek öneri geri çevrildi. 1967 yılında dört yabancı firmadan proje hazırlanması istendi. Bir Alman ve bir İngiliz Firmasının ortaklaşa hazırladığı proje kabul edilerek, 1968 yılında anlaşma imzalandı. Boğaziçi Köprüsü’nün yapımına 1970 yılında başlandı, köprü 29 Ekim 1973 yılında hizmete açıldı.

Resim 2.26. Boğaziçi Köprüsü.

1980 yılında Boğaziçi'nde giderek artan nüfus nedeniyle ulaşım sorununa tek çözüm olarak görülen ikinci bir köprünün yapılması gündeme geldi. Anadolu yakasında Kavacık ile Rumeli yakasında Hisarüstü arasında olan ikinci köprünün yapılmasına 1985 yılında başlandı. İngiliz ve Japon firmalarının ortaklaşa gerçekleştirdiği Fatih Sultan Mehmed Köprüsü, iki buçuk yıl sonra 3 Temmuz 1988 yılında hizmete açıldı.

Resim 2.27. Fatih Sultan Mehmed Köprüsü'nün yapımı.

Resim 2.28. Fatih Sultan Mehmed Köprüsü.

BÖLÜM 3. BOĞAZİÇİ ÖNGÖRÜNÜM BÖLGESİ VE YASAL ÇERÇEVE

Boğaziçi Alanı, İstanbul'un fethinden itibaren İstanbul genelinde alınan yasa ve yönetmelikler kapsamında değerlendirilmiştir.

3.1. Osmanlı Dönemi

İstanbul, 15. yüzyıla kadar istilalar, yangınlar ve depremler nedeniyle oldukça harap durumdaydı. İstanbul'un 1453 yılında fethinden sonra oldukça tenha olan kentte kısa sürede yapılanma başladı. 1509' da meydana gelen ve Küçük Kıyamet (Kıyamet-i Suğra) adı ile anılan deprem İstanbul'un iskanını daha da hızlandırdı.¹⁶¹ İstanbul'un tam olarak şehir kimliğine sahip olması 16. yüzyılda gerçekleşti. Bu dönemde kenti düzenleme çabalarını düzenleyen fermanlar çıkarıldı. Örneğin, 1558 tarihli fermanla, cephe hattının 4-5 arşın içerisinde inşaat yapılması ve yol boyunca dükkan sahiplerinin sokaklara taşması yasaklanmıştı.¹⁶²

Resim 3.1. Rumelihisarı, 19.yüzyıl.

¹⁶¹ M.Sinan Genim, Mimar Sinan Dönemi Türk Mimarlığı ve Sanatı, 16.yy'da İstanbul Şehri,Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Mısırlı Matbaacılık, İstanbul, 1976, sy.123.

¹⁶² Mehmet Çubuk, Boğaziçi Mekanının Düzenlenmesinde Bazı İlkeler, İstanbul Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Baskı Atölyesi, İstanbul, 1971, sy.19.

Osmanlı İmparatorluğu'nda yapım çalışmalarını düzenleyen kurallar hükümdarın emriyle belirlenmekteydi. Herhangi bir talep olduğunda saraya iletilir, konu Divan gibi kurullarda görüşüldükten sonra padişah tarafından yetkili görevlilere gereğinin yapılması isteyen bir hüküm biçimde yazılırdı. Bugünkü Bakanlar Kurulu karşılığı olan Divan'ın toplantı tutanaklarında 1553 yılından sonra mimarbaşının adına sürekli rastlanmaktadır. Hüküm padişahın yapılacak işin ne olduğunu ayrıntılı olarak belirten ve onun nasıl yapılması gerektiğine ilişkin önerilerin yer aldığı maddeleri içerirdi ve mimarbaşı, kadı ve diğer görevlilere verilirdi.¹⁶³

Resim 3.2. Büyükdere, 19. yüzyıl.

Osmanlı Devleti'nde yönetimde “kadı” hakimdi. Belediye teşkilatı olarak İstanbul Kadısı ve Biladi Selase Kadıları bulunmaktaydı. Kadılar esnaf işlerine ve halkla olan ilişkilere bakarlardı. Her türlü yapım ve onarım işinden sorumlu olan kuruluş Hassa Mimarlar Ocağı'ydı ve saraydaki 4 eminlikten biri olan şehreminliğine bağlıydı. Şehirlerle ilgili sorunlar, resmi binaların idaresi, yapıların izinleri ve yıkımlarıyla en üst yetkili olan mimarbaşı görevlendirilmişti. Ocak, devletin yaptıracığı bütün yapıların tasarımını, uygulamasını, bakım ve onarımlarını yapmakla, ordu sefere çıktığı zaman yolda ve konaklama yerlerinde gerekli bütün yapım ve onarım hizmetlerini yürütmekle görevliydi.¹⁶⁴ 2. Mahmut'un Von Moltke'ye yaptırdığı 1836-1837 tarihli, 1/25000 ölçekli harita dışında Osmanlı'nın

¹⁶³ Üstün Alsaç, Türk Mimarlığı, İletişim Yayınları, İstanbul, 1991, sy,68.

¹⁶⁴ Üstün Alsaç, Türkiye'de Restorasyon, İletişim Yayınları, İstanbul, 1992, sy,11.

son günlerine kadar planlama konusunda ciddi bir girişimde bulunulmamıştı. Kent planlaması ve inşaat faaliyetlerini düzenleyen ilk kanun Ebniye Nizamnamesi, 1848 yılında uygulanmaya başlandı. Kanun, 30 bölüm olup cadde ve sokak genişliklerini, yapı tiplerini ve yüksekliklerini malzeme türlerini ve yapım tekniklerini ve inşaatların denetlenmesini içeriyordu.¹⁶⁵ Yeni alanların iskana açılmasında ve yangın yerlerinin düzenlenmesinde etkili olmuştu.¹⁶⁶

Kırım savaşıdan sonra yabancıların şehir merkezini karargah olarak kullanması nedeniyle belediye hizmetleri çok yetersiz kalmıştı. Kentteki karışıklığı bir düzene koymak için Meclis-i Vala tarafından 13 Haziran 1854'te bir nizamname hazırlanarak Şehremaneti adıyla bir şehir komisyonu kuruldu. Şehremaneti şehremini, şehir meclisi ve komisyonundan oluşuyordu. Şehremanetinin kurulmasıyla Osmanlı Devletinde 400 yıl süren kadı yönetimi yerini bugünkü belediyeye bıraktı.¹⁶⁷ Ancak şehreminliğin yeteri kadar başarılı olamaması üzerine 1856 yılında İntizam-ı Şehir komisyonunu kuruldu.¹⁶⁸ Komisyon daha çok yol düzenlemeleri ile ilgili uygulamalar yaptı. Kentin ana güzergahları ve tamirleri için öncelik sırasını belirledi. 1856 yılının sonlarına doğru komisyonun çalışmaları yavaşladı. Komisyon son olarak belediye yönetiminin işlerliğini artıracak önerileri içeren bir rapor hazırladı. Önerilerin olumlu karşılanması üzerine Nizamname-i Umumi hazırlandı. 1957'de yürürlüğe giren nizamnameye göre İstanbul 14 belediye dairesine ayrıldı.¹⁶⁹ Altıncı Daire yolların genişletilmesi, aydınlatılması, çöp toplanmasının örgütlenmesi ile ilgili uygulamalar yaptı. Bir süre sonra tek tek belediye daireleri ile başarılı bir kent yönetiminin sağlanamamasının anlaşılması üzerine 1868'de çıkarılan Dersaadet İdare-i Belediye Nizamnamesi'yle şehremaneti

¹⁶⁵ İstanbul Ansiklopedisi, Cilt3, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, İstanbul, 1994, sy,117.

¹⁶⁶ Paul Dumont, Modernleşme Sürecinde Osmanlı Kentleri, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1996, sy,25.

¹⁶⁷ 1854 yılında "İhtisab Nezareti" kaldırılmış, "Meclis-i Vala-yı Ahkam-ı Adliye" tarafından hazırlanan yeni bir nizamname ile "Babialı" ilk "Şehremini" olarak bir asker olan Osman Raşit Paşa atanmıştır. 13 Temmuz 1855'te göreve başlayan Osman Raşit Paşa esnafa "askeri nizamda" bir çeki düzen verilmesi için ilk Belediye Zabıta Talimatnamesini bu dönemde çıkartmıştır. Şehremini ünvanı Osmanlı dönemi sona erip Cumhuriyet dönemine geçildikten sonra da ilk yıllarda yine kullanılmıştır.

¹⁶⁸ İstanbul Bölge Kalkınma Kongresi Tebliğler- Kararlar, 10-12 Nisan 1967, Türkiye Basımevi,1967.

¹⁶⁹ Paul Dumont, Modernleşme Sürecinde Osmanlı Kentleri, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1996, sy, 21.

güçlendirilmeye çalışıldı.¹⁷⁰ 1856 yılında Ebniye Nizamnamesi tadil edildi. 27.07.1858 tarihli Ceza Kanunu, kamu ve kutsal hayır yapılarını ve konutları yıkan, yok eden ya da kimi yerlerini kırıp döken,bozan, cami avlularındaki, gezinti ve pazar yerlerindeki ağaçları kesenlere uygulanacak cezaları belirledi.1864 yılında “Turuk ve Ebniye Nizamnamesi” oluşturuldu. Nizamname ile imar kuralları belirlendi, Boğaz sahilleri dahil olmak üzere Eyüp, Galata, Üsküdar sahillerinde yeni rıhtım inşaatına izin verildi.¹⁷¹

1877 tarihli “Dersaadet Belediye Kanunu” ile İstanbul Şehremaneti 20 belediye dairesine ayrıldı. 19 yüzyıl ortalarına kadar subaşı, mimarbaşı gibi kişilerin elinde bulunan kent hizmetleri artık bir kuruma verilmiş oldu. Söz konusu kanunla imar, aydınlatma, çarşı, pazar denetimi, çöp vb. gibi bugün de yerel yönetimlerin görev alanları içine giren yetkiler belediyelere verilmiş, belediye başkanı ve meclis üyelerinin atamayla belirlenmesi öngörülmüştü. Böylece kent yönetimindeki güçlü ve yetkili kişiler dönemi kapandı. Osmanlı devletinin seçimi benimsememesi bazı siyaset tarihçilerine göre, ekonomik ve politik sıkıntı içinde olan Osmanlı, belediyecilikte Batı kurallarını benimsemeye başlamışsa da saraya muhalif bir olası kent yönetimine şans tanımamak için belediye başkanını ve meclis üyelerini atamayla belirlemeyi yeğlemişti.¹⁷² Kanunun yürürlüğe girmesi ile İstanbul Belediyesi’nin sınırları belirlenmiş oldu.¹⁷³

Resim 3.3. Büyükdere, 19 yüzyıl.

¹⁷⁰ Paul Dumont, Modernleşme Sürecinde Osmanlı Kentleri, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1996, sy,22.

¹⁷¹ Cengiz Bektaş, Koruma Onarım, Yapı Endüstri Merkezi Yayını, İstanbul, 1996, sy,67.

¹⁷² 1.ve 2. Meşrutiyet dönemlerinde de belediyelerin üzerinde sıkı bir merkeziyetçi baskı rejimi uygulanmıştır. 1910 tarihli “Dersaadet Belediye Kanunu” ve 1922 tarihli “Teşkilat-ı Belediye-i Kanuni Muvakkat” ile belediye saraya bağlı sıkı bir denetim altına alınmıştır.

¹⁷³ İstanbul Ansiklopedisi, Cilt 2, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, İstanbul, 1994,sy,138.

İstanbul’da 19. yüzyılda yoğunlaşma sadece tarihi yarımada da görüldü. Daha sonra Unkapanı-Azapkapı arasında kentin batıya açılmasını sağlayıcı ahşap bir yaya köprüsü kuruldu. 19. yüzyılda Karaköy köprüsü Liman bölgesi Sirkeci-Eminönü ile, ticaret merkezinin belirleyicisi oldu.

Resim 3.4. Eminönü, 19. yüzyıl.

Kültür varlıklarının korunmasıyla ilgili Osmanlı Devleti’nde Asar-ı Atika Nizamnameleri ana hatlarıyla günümüz Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Kanunu karşılığında kullanılmıştı. İlki 1869 yılında olmak üzere 1874 ve 1884 yıllarında 3 tane Asar-ı Atika Nizamnamesi yürürlüğe girdi.

1869 tarihli Asar-ı Atika nizamnamesi 7 maddeden oluşmaktaydı. Nizamname; kazıda ele geçirilen eserlerin (sikkeler hariç) yurt dışına çıkarılamayacağını, yurt içinde satışının serbest olduğunu, devlete satın almada öncelik tanınmasını, kazı işinin yalnızca toprak altındakiler için geçerli olduğunu, toprak üstündeki eserlere dokunulamayacağını hükme bağlandı. Ayrıca, devletin ilk kazı ruhsatlarında çift olan eserlerin birini alma hakkından vazgeçerek, çıkan eserleri tamamen şahıslara bırakan buna karşılık eserlerin yurt dışına çıkarılamayacağı gibi çok önemli sınırlamalar da getirdi.

Resim 3.5. Tarabya, 19. yüzyıl sonu.

İkinci nizamname, 1874 tarihli Asar-ı Atika Nizamnamesi'dir. 36 maddeden oluşan nizamnamenin sadece 3 maddesi taşınmaz kültür varlıklarıyla ilgilidir. Nizamnamede eski eser binaların gerektiğinde muhafızlarla korunabileceği hükme bağlanırken eski eser binanın tanımı yapılmamıştı. Mabretlerde, tekkelerde, medreselerde, kabirlerde ve su yollarında kazı yapılamayacağı, eski eser binaları yıkanların cezalandırılacağı hükme bağlandı. Kazılarda çıkarılan eserlerin üçte biri kazı yapana, üçte biri devlete, üçte biri ise toprak sahibine kalıyordu. Kazıyı yapan hakkına düşen kısmı yurt dışına çıkarabiliyordu.¹⁷⁴ Söz konusu nizamname, 1869 nizamnamesine göre daha ayrıntılı olmasına rağmen sadece kazıdan çıkan eski eserlerle ilgili olduğundan bir eski eser kanunundan daha çok kazılarla ilgili bir yönetmelik niteliği taşıdı. Eski eser kavramından nelerin kastedildiğinin somut olarak açıklanmaması bu kavramın neleri kapsadığını büyük ölçüde yoruma bıraktı. Yurt dışına eski eserlerin çıkarılmasını serbest bırakarak, Osmanlı topraklarından eski eserlerin çıkarılmasını kolaylaştırdı. Nizamnamenin eski eserlerle ilgili sadece 3 maddesi ile Osmanlı devleti sınırları içindeki pek çok kültür varlığının korunabilmesi mümkün olamadı.

¹⁷⁴ Halit Çal, Osmanlı Devletinde Asar-ı Atika Nizamnameleri, Vakıflar Dergisi, Sayı 26, sy, 391.

Resim 3.6. Büyükdere, 19. yüzyıl sonu.

Osman Hamdi Bey'in müze müdürü olmasından sonra yaptığı ilk önemli uygulama Asar-ı Atika Nizamnamesini değiştirmek oldu. Yeni hazırlanan nizamname 21.2.1884 tarihinde yürürlüğe girdi, 1973 yılına kadar yürürlükte kaldı. 5 bölüm ve 37 maddeden oluşan nizamnamede eski eser kavramına biraz daha açıklık getirilerek, eski eser kavramından neyin kastedildiği açıklanmaya çalışıldı. Şahıs ve cemaatlerin mülklerindeki eski eserleri yıkamayacakları, devletin bu binaların aslı halini devam ettirmekle yükümlü olduğu, eski eser binaların tahrip edilemeyeceği, yakınlarında taş ocağı açılmayacağı, depo olarak kullanılamayacağı hükme bağlandı. Kazıdan çıkan eserlerin tamamı devlete ait olduğu belirtildi. Eski eserlerin yurt dışına çıkarılması yasaklandı. Kazı izni belirli şartlara bağlandı. Buna göre, kazı yapmak isteyen kazı yerinin haritasını çıkarıp müracaat ederdi, nezaret eski eserler ve devletin menfaati bakımından bir araştırma yaptıktan sonra şahıs mülkünde ise şahsın rızası alındıktan sonra kazı izni verir ve bu izni iptal etme hakkını elinde tutardı. Günümüzdeki uygulama da aynı esaslara dayanır. Daha sonra Osman Hamdi Bey, 1884 nizamnamesinin uygulanmasında görülen bazı eksiklikler üzerine mevcut nizamnamenin ana esaslarına dokunmayan, ancak bazı ifadelerin daha da açıklandığı yeni bir nizamname hazırladı. Nizamname, 24 Nisan 1906 tarihinde yürürlüğe girdi.¹⁷⁵ Osmanlı Devleti için eski eser kavramı çok yeniydi. Bu nedenle, eski eser

¹⁷⁵ Halit Çal, Osmanlı Devletinde Asar-ı Atika Nizamnameleri, Vakıflar Dergisi, Sayı 26, sy, 391.

tanımı daha net yapılarak, bu tanıma giren örnekler tek tek açıklanmaya çalışıldı ve evler de eski eser kapsamı içine alındı.

1882 yılında “Ebniye Kanunu” yürürlüğe girdi. Kanun, cami avlularında, genel seyir ve gezinti yerlerinde yapı yapmayı yasaklayan hükümler içeriyordu.¹⁷⁶ Kanunun 7. maddesi ile Boğaziçi’nin başlangıç sınırı Anadolu yakasında Paşalimanı, Rumeli yakasında ise Ortaköy olarak belirlenmişti. Boğaziçi sahillerindeki yalıların arkasındaki bağ, bahçe ve müstemilata geçebilmesi için inşa edilecek köprü üzerindeki ölçüleri (yükseklik 6 arşın yaklaşık 4 m, genişlik 4 arşın yaklaşık 2.5 m) belirlemiş, Boğaziçi’nin sahil yapısının ve Boğaziçi köşklerinin mutlaka ahşap olması zorunluluğunu getirmişti. Söz konusu kanun ile kentin fiziki ve görüntüsünü etkileyen önemli bir gelişme olan deniz yolları ve demiryollarının kent merkezine bağlantısını sağlayan rıhtım ve istasyonlar yapıldı.¹⁷⁷ 1892 yılında ise eski Ebniye Kanunu tekrar kabul edildi.

Resim 3.7. Bebek, 19. yüzyıl sonu.

¹⁷⁶ Cengiz Bektaş, Koruma Onarım, Yapı Endüstri Merkezi Yayını, İstanbul, 1992, sy.67.

¹⁷⁷ Doğan Kuban, İstanbul’un Tarih Yapısı, Mimarlık, Mayıs 1970, sy.45.

19. yüzyılda deniz ulaşımının önem kazanması ve bu dönemde sarayların ve sayfiye olarak yalıların yapılmasıyla Boğaziçi'nde yerleşim kuzeye doğru bir gelişme gösterdi. Şirket-i Hayriye'nin 1851 yılında seferlere başlamasıyla gelişme daha da arttı. 1920 yılından itibaren Boğaz'da bulunan plajlara ucuz vapur seferlerinin yapılması Boğaziçi'ne yerleşimi teşvik etti.

Resim 3.8. Şirket-i Hayriye vapuru ve kayıklar.

3.2. Cumhuriyet Dönemi

1921 yılında yeni bir Asar-ı Atika Nizamnamesi hazırlandı. Yeni nizamname ile getirilen ilk önemli yenilik “eski eser” tanımına günümüzde olduğu gibi bir zaman sınırlaması getirmesiydi. 18. yüzyıl sonuna kadar güzel sanatlar, ilim, edebiyat ve sanat değeri taşıyan şeylerin eski eser sayılacağı belirtildi, kazı sonunda çıkarılan eserlerle ilgili hafiri¹⁷⁸ yapan hissesine düşen kısmı yurtdışına çıkarabilme izni getirildi. Ayrıca vakıf eserlerinde her türlü onarım izne bağlandı. Böylece kültür varlıkları ile ilgili uygulamalar nitelik kazandı ve yapılacak müdahaleler kontrol altına alınmaya başlandı.

¹⁷⁸ hafir, hafire; kazılmış yer, çukur.

1924 yılında çıkarılan 486 sayılı “Umuru Belediye’ye ait Ahkam’ı Ceza’iye Kanunu” kaçak yapıların belediye tarafından yıktırılmasından oluşan esasları içermekteydi.¹⁷⁹

Cumhuriyetin ilk yıllarında İstanbul’da kaçak yapılaşma talebinin getirdiği olumsuzlukların giderilmesi yönündeki çabalardan biri 1926 yılında 844 sayılı Kanun ile oluşturulan Emlak ve Eytam Bankasının kuruluşudur. Söz konusu kuruluş ile bina yapacaklara kredi verilerek kaçak yapılaşma önlenmeye çalışıldı. 24.10.1926 tarihinde “Devlete ait Arsalar Üzerinde İzinsiz Yapılmış Binalar Hakkındaki Kararname” de kaçak yapıların yıkımını durdurdu, cezai hükümler getirdi.

03.04.1930 gün, 1580 sayılı “Belediye Yasası”, Dersaadet Belediye Yasası (1877) ile Ebniye Kanunu(1882) kapsamında kentteki sağlıksız ve plan dışı gelişmeleri caydırıcı ve yönlendirici ilk kanundu. Kanun ile 1930 yılına kadar ayrı olan Şehremaneti ve vilayet birleştirildi, imar planı yapmak veya yaptıрма yetkisi belediyeye verildi. Belediyenin tanımı yapılarak görevleri belirtildi, belediye sınırları içinde oturan herkesin kanunlara uymakla yükümlü olduğu hükme bağlandı. 1580 sayılı yasada özel olarak Boğaziçi Alanı ile ilgili bir madde bulunmamakta olup, belediye sınırları içinde kalan iskele, rıhtım ve köprülerin plana göre yapılması öngörüldü.¹⁸⁰

1580 sayılı Kanun kamu yararı gözetilerek halkın yararlanması için tesisler yapılmasını öngörüyordu. Diğer taraftan 1580 sayılı Belediye Kanun’un yürürlüğe girmesi, Boğaziçi’nde özellikle de Beykoz ve çevresinde devlet tarafından yapılan tesislerin artmasına neden oldu. Söz konusu tesisler 1924’te Paşabahçe ispirto fabrikası ve Paşabahçe tuğla fabrikası, 1938’de Anadoluhisarı Göksu vadisinde kurulan halat fabrikası, 1939’da Paşabahçe şişe cam fabrikası, 1939’da ve 1943’te Beykoz’da kurulan gaz depolama tesisleri, 1940’ta kurulan Beykoz çömlek yapım

¹⁷⁹Türkiye Cumhuriyeti Kanunları, no;486, Cilt1, Kazancı Hukuk Kaynakları Basım Yayım A.Ş. sy,320.

¹⁸⁰ Türkiye Cumhuriyeti Kanunları, no;1580, Cilt2, Kazancı Hukuk Kaynakları Basım Yayım A.Ş. sy,1470.

imalathanesi ve silikat taş ocağıdır.¹⁸¹ Bunun yanı sıra kanunun özel yada resmi, halka açık tüm eğlence, dinlenme, kültür yapılarının kent içinde olabilecekleri yerleri bakımından koşullar getirerek yönlendirmesi olumlu gelişmedir.

Resim 3.9. Ortaköy, 1930.

24.04.1930 tarihinde yürürlüğe giren 1593 sayılı “Umumi Hıfzısıhha Kanunu”, neslin sağlıklı olarak yetişmesinin temini ve halkın tıbbi ihtiyaçlarını karşılamının bir devlet hizmeti olduğu belirtilerek, memleketin sağlık şartlarını iyileştirmek ve sağlığa zarar veren bütün hastalıklarla mücadele etmek amacıyla oluşturuldu. Kanun, konut alanı içinde önceden oluşmuş atölye ve tesislerin başka yere nakledilmesinin gerektiğini belirten hükümleri ve Türk limanlarına giren yabancı gemilerde olabilecek salgın hastalıkların mücadelesinde alınacak tedbirleri içermektedir.¹⁸²

1933 yılında Atatürk’ün isteği ile yabancı mimar ve şehircilerin katıldığı bir yarışmada İstanbul’un bugünkü gelişmesine yön veren kararlar oluşturuldu.¹⁸³

¹⁸¹ İlhan Tekeli, Kent planlaması Konuşmaları, Mimarlar Odası yayını, 1991, sy.23.

¹⁸² Türkiye Cumhuriyeti Kanunları, no;1593, Cilt2, Kazancı Hukuk Kaynakları Basım Yayın A.Ş. sy.1521.

¹⁸³ Haydarpaşa’nın büyük bir liman işlevini görmesi, havaalanının Yeşilköy’de olması, Taksim, Beşiktaş, Harbiye arasının “kentsel park” olarak belirlenmesi (bugünkü demokrasi parkı), Haliç’te Unkapanı-Azapkapı arasındaki Atatürk Köprüsü, Sultanahmet ve Taksim’in “kültürel merkezler” olması 1933 yılındaki ilk planlama girişimlerinin bugüne yansıyan gelişmeleridir. Ayrıca Fransız şehircilik uzmanı Henri Prost 1936’da sadece 3 yıllığına İstanbul’a gelerek çalışmalarını bu dönemde sürdürmüştür.

Resim 3.10. Beykoz.

Cumhuriyet dönemindeki imar faaliyetlerinin yönlendirilmesi amacıyla yürürlüğe giren 21.06.1933 tarihli 2290 sayılı “Belediye Yapı ve Yollar Yasası” ile belediyelere 5 yıl içinde 50 yıl perspektifli imar planı yapma zorunluluğu getirildi. Söz konusu yasa 30 yılı aşkın bir süre uygulandı. Yasa ile deniz ve göl kenarlarında kıyidan 10 metre içeriden geçen bir çizgi ile oluşturulan şerit, koruma altına alındı.¹⁸⁴ Boğaziçi kıyı mekanı 2290 sayılı yasa ile şehrin herhangi bir parçası olarak görüldü, imar planlarında ayrı bir plan olarak değil, parçalı planlar şeklinde ilçe sınırları içine giren bölümler ele alındı. Boğaziçi kıyı mekanı için imar planlarında hangi fonksiyonun verileceğinin belirlenmesi gerekliliği ortaya konuldu. Plana göre, bina yapılmayacak yerlerin 5 yıl içinde istimlakı, şehir planına ve Hıfzısıhha Kanunu’na göre ruhsatlı, ruhsatsız veya ruhsata aykırı binaların denetlenmesinin belediyeye ait olduğu belirtilerek, planda ağaçlık olarak belirlenen yerlere her evin senede bir ağaç dikmesi, mülkiyet sahiplerinin mülk sınırlarını belirlemesi zorunluluğu getirildi.

Cumhuriyet döneminde mimari değerlerin korunması yolundaki çabalar arttı. 1925 yılında kapatılmış olan Vakıflar Örgütü tekrar ele alındı ve düzenlemeler

¹⁸⁴ A. Selek Tola, İmarla ilgili Yeni Mevzuatın Şehir Planlamasına Etkileri, İTÜ, Yüksek Lisans Tezi, Haziran, 1987.

yapıldı. Mimari ve tarihi değeri olan vakıf mallarının korunması ve onarımı 1935 yılında Vakıflar Genel Müdürlüğü adı ile re-organize edilen bu kuruluşa bırakılsa da yeterli elemanlarla bir şube açılabilmesi ancak 1956 yılında mümkün oldu.¹⁸⁵ Korumanın yaygınlaştırılması yolundaki bu gelişmeler, kültür varlıklarının çevre sorunlarını çözümleyemedi. İmar çalışmalarında belediyeler kültür varlıklarının korunmasını kendilerine engel olarak gördü ve belediyelerin yanlış tutumları kültür varlıklarının ve yerleşimlerin korunamamasına yol açtı.

2.Dünya Savaşının devam ettiği ve her alanda duraklamanın görüldüğü 1940'lı yıllarda çıkarılan kanunlar daha çok düzenleyici tedbirleri içermekteydi. 06.07.1948 tarihli 5228 sayılı “Bina yapımı Teşvik Kanunu”, belediye sınırları içinde bulunan gecekonduların iyileştirilmesi ve yeni gecekondu yapımını önlemek için yoksullara taksitle ucuz arsa sağlanmasını öngörüyordu.¹⁸⁶ Bina yapımını teşvik etmek amacıyla birçok kolaylıklar getiren kanunla kısa sürede bina yapımı arttı.

Cumhuriyet döneminde başlayan planlı kentleşme çabaları 1950 yılına kadar devam etti. 1950 yılında Prost'un yaptığı imar planı henüz tam olarak yürürlüğe girmemişken Belediye Meclisi'nde bir komite kuruldu ve imar planları ekonomik gelişme ve uygulanabilirlik açısından yeniden ele alındı. Komisyon, İstanbul'un kültür ve doğa zenginliğini korumayı amaçlayan Prost'un planına eleştiriler getirerek, planın kentin ulaşım sorununa ve ekonomik gelişmesine yanıt vermediği görüşüne vardı.

1951 yılında Gayrimenkul ve Anıtlar Yüksek Kurulu kuruldu. Böylece eski eserlerle ilgili uygulamalarda karar yetkisi ilk kez bir kuruma verilerek, koruma konusunda önemli bir adım atıldı.

Boğaziçi Alanı'nda yapılanmanın artmasını sağlayan bir diğer kanun da, belediye sınırları içinde belediye mülkiyetinde bulunan ve bundan sonra belediye mülkiyetine geçecek olan arsalarda meclis kararı ile konut yapımına izin veren

¹⁸⁵ Emre Mardan, Kültürel Varlıkların Korunması ve Onarılması, Vakıflar Dergisi, Sayı 11, sy, 263.

¹⁸⁶ Oktay Ekinci, İstanbul Dosyaları, Anahtar Kitaplar, İstanbul, 1995, sy,21.

29.7.1953 tarihli 6188 sayılı “Bina Yapımına Teşvik ve İzinsiz Yapılan Binalar Hakkında Kanun”du. Kanun’un İstanbul’u olumsuz etkileyen en önemli hükmü, kanun yürürlüğe girmeden önce kaçak yapıları kabul etmiş olmasıydı. Kanun, mesken ihtiyacını karşılamak üzere belediyeleri toplu halde ucuz ve basit mesken inşaatına yetkili kıldı. 6188 sayılı yasına “bina yapımına teşvik” adının verilmesi belediye arsalarına konut yapacaklara tahsisini öngören hükümleri içermesiydi. Söz konusu hükümler 13 yıl sonra 1966’da çıkan 775 sayılı Gecekondu Kanunu’na dek yürürlükte kalmasına karşın gecekondulaşmayı durduramadı. Böylece kültür varlıklarının korunması ile ilgili Yüksek Kurul oluşturulurken, diğer taraftan kültür varlıklarının çevrelerini kuşatan inşaatlar yasal hale geldi.

Söz konusu kanundan sonra 27.01.1954 tarihinde yürürlüğe giren 6237 sayılı “Limanlar İnşaatı Hakkında Kanun” kıyılarda kurulacak iskele, rıhtım, mendirek, barınak ve liman inşaatı bakım ve onarımı, buralarda depo ve atölyelerin kurulması ve işletilmesi ile ilgili mevzuatı belirledi.¹⁸⁷ Boğaziçi Kıyı Alanı halen 6237 sayılı kanun hükümlerine tabidir.

1955 yılında İstanbul Sanayi Planı ile İstinye, “Sanayi Alanı” ilan edildi. Söz konusu planla Boğaziçi’nin Rumeli yakasında biri sahilden diğeri tepeden iki yolun açılması yapılaşmanın Boğaz sırtlarına doğru uzamasına ve silüetin olumsuz etkilenmesine neden oldu.

1956 yılında İstanbul’a davet edilen Alman şehirci Prof. Högg, geniş kent içi yolları ve Ortaköy-Beylerbeyi arasında bir “Boğaziçi Köprüsü” önerdi.¹⁸⁸ Oysa yapılan planlama çalışmalarında kentin kuzeye doğru değil, doğu-batı yönünde Marmara Denizi’ne paralel bir gelişme göstermesinin gerektiği, bunun sağlanabilmesi için iki yakadaki mevcut demiryolunu bütünleştiren raylı bir tüp geçit projesinin gerekliliği savunuldu ancak söz konusu öneriler sadece genel kabuller arasında kaldı.

¹⁸⁷Türkiye Cumhuriyeti Kanunları, no;6237, Cilt5, Kazancı Hukuk Kaynakları Basım Yayım A.Ş. sy,4868-3.

¹⁸⁸ Oktay Ekinci, İstanbul’u Sarsan On Yıl 1983-1993, Anahtar Kitaplar, İstanbul, 1994, sy,25.

16.07.1956 tarihli 6785 sayılı “İmar Kanunu” ile resmi ve özel bütün yapılar, belediye sınırları içinde olmak üzere kanuna tabi tutuldu, bütün yapılar için ruhsat alma mecburiyeti getirildi. Boğaziçi Alanı da söz konusu kanuna tabi tutularak yapılacak her yeni yapı için belediyeden ruhsat alınması şartı getirildi. Kanunun 3. maddesinde her türlü liman ve kurulacak iskeleler için belediyeden izin alınması gerekliliği belirtildi. Ruhsatsız inşaatların hemen durdurulması, aykırılığı giderildikten sonra ruhsat alabilecek durumda ise belli bir ceza ödenmesi, uygun değil ise belediye encümenince yıkım kararı alınarak yıktırılmasının gerektiği hükme bağladı. Yapıların yol ve su kenarlarına olan uzaklıklarını saptama yetkisi yönetmeliklere ve tüzüğe bırakıldı. 40.madde ile “Su kenarlarından en az 30m mesafede hususi inşaata müsaade edilemez” hükmü getirildi. Kanun ile belediye sınırları içinde veya dışındaki alanlarda plan yapma veya yaptırma görevi belediyelere bırakıldı. 6785 sayılı yasa, Boğaziçi alanındaki yapılanmaya ruhsat izni alma hükmünü getirerek gecekondulaşmanın kısmen önüne geçse bile, yasal olarak bina yapımına izin vererek yapılanmanın artmasına neden oldu.

Boğaziçi Alanı’nı olumlu etkileyen yasalardan biri 31.08.1956 tarihli, 6831 sayılı “Orman Kanunu”dur. Kanun ile özel kişilere, vakıflara, köy ve belediyelere, özel idarelere, kamu tüzel kişiliklerine ait tüm ormanlar herhangi bir işleme gerek görülmeden devletleştirildi. Kendi kendine yetişmiş yada yetiştirilmiş olan orman hasılatı veren topluluklar orman kabul edildi ve Boğaziçi’nde bulunan birçok koru ve orman alanları koruma altına alındı. Ayrıca söz konusu kanunla, tarihi ve turistik değerleri olan alanların korunması amacıyla özel mülkiyetteki alanların orman alanı sayılmasını kararlaştıran 6831 sayılı Orman kanunu ile bazı ormanlar “Milli Park” kapsamına alındı.¹⁸⁹

9/6/1958 tarihinde bulunduğu konum itibariyle herhangi bir saldırıda hedef olabilecek bölgeleri “*hassas bölge*” olarak tanımlayan ve söz konusu alanların korunması ile ilgili hükümleri içeren 7126 sayılı “Sivil Savunma Kanunu” yürürlüğe girdi. Kanun, şehir planlarının tanzim ve tadilinde, bazı önemli binaların ve tesislerin

¹⁸⁹ Türkiye Cumhuriyeti Kanunları, no:6831,Cilt5, Kazancı Hukuk Kaynakları Basım Yayın A.Ş. sy,5623.

yerlerinin saptanmasında ve inşasında uygulanacak hükümler ile bu hükümleri yerine getirmeyenler hakkında uygulanacak cezai hükümleri içermekteydi.¹⁹⁰

29/7/1959 tarih, 7367 sayılı “Arazi ve Arsalar Hakkında Kanun” ile hazinenin mülkiyetinde ve devletin hüküm ve tasarrufu altında bulunan arazi ve arsalarından belediye sınırları içinde bulunanlar, imar planı olsun ya da olmasın 6188 sayılı “Bina Yapımını Teşvik Kanunu”nda yazılı amaçlarda kullanılmak üzere bedelsiz olarak belediyelerin mülkiyetine geçirildi. Bu arsalarda ihtiyacı olanlara belediye tarafından toplu ve ucuz konut alanları yapıldı.¹⁹¹ Ancak, kanun gecekondulaşmaya engel olamadı. Çünkü kente göç eden ve her zaman af çıkacağına inanan halk, belediyede uygulanacak prosedürü yerine getirmek yerine boş arazilere konut yapmayı tercih etti.

1960’lı yıllarda göç nedeniyle kentlerin yoğunlaşması, şehir planlarının yapılmasını zorunlu kıldı ve planlama çalışmaları başladı. 1960 yılında Devlet Planlama Teşkilatının kurulmasıyla Kalkınma Planları oluşturuldu ve Doğu Marmara Ön Planı ile ilk planlama yapıldı. İstanbul Sanayi Nazım Planı da bu dönemde yapıldı. İlk kez 1/25 000 ölçekli haritalar yapılarak kentin hava fotoğrafları çekildi, fotoğraflardan imar planı için altlık oluşturacak 1/1000 ölçekli haritalar hazırlandı.

1966 yılında planlama ile ilgili yapılan önemli bir adım İmar İskan Bakanlığına bağlı Büyük İstanbul Nazım Plan Bürosu’nun (B.İ.N.P.B) kurulması oldu. Büro, İstanbul Metropoliten Alanı için çalışmalar yaptı. Çok sayıda mimar, şehirci, uzman ve yabancı plancılarla çalışmalar yapan Büyük İstanbul Nazım Plan Bürosu İstanbul Nazım Planını 1980 yılında tamamladı. 1966-68 kent haritaları da söz konusu büro tarafından yapılmıştır.¹⁹² Boğaziçi Alanı söz konusu çalışmalarla en geniş sınırı ile ele alınmıştı. Ancak, belediye sayısının artmasıyla belediyelerin kendi uygulamaları planlama çabalarını olumsuz etkiledi.

¹⁹⁰ Türkiye Cumhuriyeti Kanunları, no;7126, Cilt5, Kazancı Hukuk Kaynakları Basım Yayımları A.Ş. sy,5801.

¹⁹¹ Özlem Kamış, Boğaziçi Kıyı Mekanında Yönetimsel Planlama Yaklaşımları ve Öneriler, Y.T.Ü.Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1999, sy,113.

¹⁹² Doğan Kuban, İstanbul Bir Kent Tarihi, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul, 1996, sy, 412.

2/7/1964 tarihinde konut talebinin hızla artmasıyla ortaya çıkan mülkiyet sorununa çözüm bulmak amacıyla 634 sayılı “Kat Mülkiyeti Kanunu” yürürlüğe girdi. Kanun birden fazla bağımsız bölümden oluşan yapılarda malik ya da ortak malikler tarafından bağımsız mülkiyet haklarının kurulmasını öngörüyordu.¹⁹³ Bu nedenle kanun çoğunlukla ahşap ve tek bağımsız bölümden oluşan Boğaziçi’nde daha fazla bağımsız bölüm sağlamak amacıyla kargir yapıların artmasına, böylece yerleşmelerin süratle değişmesine neden oldu.

25.12.1965 tarih, 12186 sayı ile yürürlüğe giren “İstanbul Liman Tüzüğü” doğal bir liman olan Boğaziçi’ni ve İstanbul Liman sınırlarını belirlemişti. Buna göre, İstanbul Limanı iç, orta ve dış liman olmak üzere üç kısma ayrıldı. İç Liman; Galata köprüsünden Kağıthane’ye kadar olan alan, Orta Liman; Galata Köprüsü ve kuzeyde Dolmabahçe Saat Kulesi ile Kız Kulesi’ni, güneyde Ahırkapı Feneri ile Kadıköy Mendirek Fenerini birleştiren hatlar arasında kalan alan, Dış Liman ise; Orta Liman dışında kalan İstanbul Boğazı ile Marmara yönündeki alandı. 12186 sayılı kanun, Boğaz’daki emniyetin sağlanması amacıyla parlayıcı ve patlayıcı tehlikeli maddelerin yükleme ve boşaltılmasıyla ilgili maddelerin yanı sıra gemilerin 10 milden daha fazla sürat yapmamaları, gemilerin seyir düzenleri, devir yerleri, sükuneti bozucu gürültü ve düdük çalınmamasına dair hükümlerin yanı sıra Boğaz’ı ve çevresindeki kıyı yerleşmelerini koruyucu ve güvenliği sağlayıcı hükümleri de içermekteydi.¹⁹⁴

1966 yılında Meclise sunulan ancak yasallaşmayan “Milli Kıyılar Yasası” su kıyısından en az 10 metrelik bir kuşağın, toplumun yararlanmasına özgü olarak “ulusal kıyı” olarak bırakılmasını amaçlamıştı.¹⁹⁵

Mevcut gecekonduların ıslah ve tasfiyesi, yeniden gecekondular yapımının önlenmesi amacıyla 30.07.1966 tarihinde 775 sayılı “Gecekondular Kanunu” yürürlüğe girdi. Kanuna göre; gecekonduların ıslah, tasfiye ve önleme bölgeleri içinde bulunan

¹⁹³ Kat Mülkiyeti Kanunu, Kanun Kitapları Serisi, Alkım Yayınevi, 1996.

¹⁹⁴ Özlem Kamış, Boğaziçi Kıyı Mekanında Yönetimsel Planlama Yaklaşımları ve Öneriler, Y.T.Ü.Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1999, sy,115.

¹⁹⁵ Mimarlık Dergisi, 1976, Sayı 2.

binalı ve binasız arsalar bedelleri ödenmek suretiyle belediye mülkiyetine geçmekteydi.¹⁹⁶

Söz konusu kanun ve yönetmeliği, mevcut yol genişliklerini, parsel genişliklerini ve gelişi güzel gecekondu alanlarını olduğu gibi kabul etmişti. İslah olunacak gecekondu bölgeleri ile yeniden tesis edilecek önleme bölgelerinde yapılacak uygulamalar hükme bağlandı. Kanunla önleme, ıslah ve tavsiye bölgeleri tesbit edilmesine rağmen bu alanlar dışında kalan gecekonduların yasallaşacağı görüşü ile yeni gecekondu yapımı devam edildi. Bu nedenle 775 sayılı kanun kaçak yapılanmaya engel olamadı.

29.2.1968 tarihinde deniz, göl ve nehir kıyıları ile tarihi ve turistik bölgelerde bulunan hazine topraklarının gecekondu yasası uyarınca belediyelere verilmesi gerektiği halde devredilmeyerek hazine elinde bırakılması hükümlerini içeren “6/9636 sayılı Bakanlar Kurulu Kararnamesi” yayınlanmıştı.

1.6.1968 tarihinde ise imar yasası değiştirilerek, İmar ve İskan Bakanlığı il idaresi yasasındaki yetkilere dayanılarak turistik, tarihi ve doğal değeri bulunan yerlerde yapılacak yapıların denetim altına alınması hakkındaki hükümleri içeren 1500/5702 sayılı bir genelge yayınladı.

10.5.1969 tarihinde yürürlüğe giren 1163 sayılı “Kooperatifler Kanunu”, toplumdaki değişik kesimlerindeki kişilerin dayanışma esasına göre konut yapmalarına imkan tanımıştı.¹⁹⁷ Kanun, sadece Boğaziçi’nde betonarme yapıların çoğalmasına değil aynı zamanda kent genelinde de yüksek katlı yapıların yapılmasına neden oldu. Paşabahçe işçi evleri bu dönemde yapılmıştır.

¹⁹⁶ Türkiye Cumhuriyeti Kanunları, no;775,Cilt7, Kazancı Hukuk Kaynakları Basım Yayım A.Ş. sy,7605.

¹⁹⁷ Kooperatifler Kanunu, Kanun Kitapları Serisi, Alkım Yayınevi, 1996.

Resim 3.11. Vaniköy Glikoz Fabrikası.

1955 yılında plan ile onaylanan İstinye Sanayi Alanı, 1969 yılında sanayiye açıldı.¹⁹⁸ Böylece açılan sanayi alanlar, depolar ve yapılan betonarme yapılarla Boğaziçi'nin görünümü büyük ölçüde değişti.

Resim 3.12. İstinye Tersanesi.

¹⁹⁸ Erol Tümertekin, İstanbul İnsan ve Mekan, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1967, sy.90.

Boğaziçi'ndeki yalılar ve kültür varlıklarının korunması ile ilgili alınan ilk önemli gelişme, 1970 yılında belediyenin bu alanda bulunan ahşap yapılara ait harita, liste ve fotoğrafları Gayrimenkul ve Anıtlar Yüksek Kurulu'na iletmesi ile oldu. Yüksek Kurul inceleme sonunda 10.10.1970 gün, 5595 sayılı genel bir karar alarak Boğaziçi'nde bulunan yalıları tek tek tescil etti, Boğaziçi Alanı'ndaki bazı kültür varlıklarını 1. 2. ve 3. grup olarak belirledi.

12.1.1970 tarihinde çıkarılan “7/52 no'lu Bakanlar Kurulu Kararnamesi” ile fiziksel planlamaları yapılmıncaya değin, deniz ve göl kıyılarında turizme elverişli alanlarda, tarihsel bölgelerde kamuya ait arazi ve arsaların satılmamasını, dağıtılmamasını, kamp yeri olarak ayrılmamasını kararlaştırıldı. Söz konusu yerlerin intifa hakkı yoluyla gerçek ve tüzel kişilere geçirilmemesi, füzuli işgallere gidilmemesi öngörülüyordu.¹⁹⁹

Boğaziçi'nin korunmasına ilişkin ilk planlama çalışması 15.7.1971 tarih, 1/5000 ölçekli Boğaziçi Sahil Şeridi Koruma Planı'dır. Plan ile mevcut tarihi yapılar ve tarihi binaların tesbiti ile koruma altına alınması ve boş alanlarda inşa edilecek yapıların tarihi binalarla uyumlu olmasına karar verildi.

7/2/1972 gün, 1516 sayılı “İstanbul Boğaz Köprüsü ve Çevre Yolu Projesi Sahasındaki Gecekonduların Tasfiyesi Hakkında Kanun” ile Boğaz Köprüsü ve çevre yolu proje sahasına dahilinde 775 sayılı kanun kapsamına giren gecekonduların tavsiyesi için Bayındırlık Bakanlığı yetkili kılındı.²⁰⁰

11/7/1972 tarihinde 1605 sayılı “6785 sayılı İmar Kanununda Bazı Değişiklikler Yapılması Hakkındaki Kanun” yürürlüğe girdi. İlk imar kanununun planlamada ve uygulamada açıklık getirmediği görülerek 1605 sayılı kanun ile bazı değişiklikler getirildi. Metropol planlama, örgütleme, kırsal alan, kıyı, doğal ve kültürel çevrenin korunması, SİT alanları ile ilgili hükümlerle kanun büyük ölçüde

¹⁹⁹ Mimarlık Dergisi, 1976, sayı 2.

²⁰⁰ Türkiye Cumhuriyeti Kanunları, no;1516, Cilt7, Kazancı Hukuk Kaynakları Basım Yayım A.Ş. sy,8339.

geliştirildi. İmar planı ve yerleşmelerle ilgili konularda karar yetkisi merkezi yönetime geçti. İmar planlarının Bakanlıkça yaptırılması veya birden çok belediyeyi ilgilendiren imar planlarının hazırlanması ve kesinleşmesi için ayrıca belediye meclislerinin kararına gerek görülmedi. İmar ve yol istikamet planları yapılarak planlama biçimi değişti.

Boğaziçi Alanı 1605 sayılı yasa ile genel kapsamda değerlendirildi, ancak 1605'e ek 6. maddede; tarihi, mimari değeri olan eserlerin, sanat yapılarının, çevreleri ile birlikte korunmasına dair G.E.E. ve A.Y.K. görüşü alınarak bazı Bakanlıklarca birlikte tesbit olunabileceği ve gerekirse Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün bakım, onarım, hatta istimlak edebileceği belirtilerek, Boğaziçi'ndeki bazı mekanları korudu. Ayrıca kanuna ait yönetmelikte Boğaziçi Alanı "*sayfiye alanı*" olarak kabul edildi.

1605 sayılı kanunun ek 7 ve 8. maddeleri ile kıyılar geniş ölçüde ele alındı. Kıyı kullanımının bir düzen altına alınması amaçlanmaktaydı. Deniz, göl ve nehir kenarlarından başlayarak genişliği en az 10 m olmak üzere, İmar ve İskan Bakanlığı'nca bir kıyı şeridinde toplumun yararlanmasına ayrılmayan özel yapıya izin verilmeyecekti. Kıyı bölgelerinde imar planları hazırlanacak, kıyıda toprak kullanma, ayırma, birleştirme, yapı izni ile ilgili ilkeler yönetmeliklerle belirlenecekti. Kamu arazileri özel mülkiyete geçirilmeyecekti. Ayrıca yönetime kıyılardan yararlanma ve yapılanma konularında planları denetleme, örgütleme ve uygulama yetki ve sorumluluklarını yüklemişti.²⁰¹

25.4.1973 tarihinde 1710 sayılı "**Eski Eserler Kanunu**" yürürlüğe girdi.

Söz konusu kanun ile; "Eski Eser", "Taşınır ve Taşınmaz Eser" tanımları yapıldı. Buna göre; homojen oluşları ve özellikleri, tarihi, estetik, artistik, bilimsel, ekolojik, etnografik, ebedi veya efsanevi önlemleri bakımından korunmaları ve değerlendirilmeleri gereken tabiatın veya tabiatla insanların müşterek eseri olan

²⁰¹Özlem Kamış, Boğaziçi Kıyı Mekanında Yönetimsel Planlama Yaklaşımları ve Öneriler, Y.T.Ü.Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1999, sy,119.

topografik bölgelere “SİT”, önemli tarihi olayların geçtiği bu sebeple korunması gerekli görülen yerlere “TARİHİ SİT”, korunması gerekli tabii güzellikleri ile tabii ve jeolojik olayların meydana getirdiği güzel görünümlere, asırlık ağaç ve koruluklara “DOĞAL SİT” denmiştir.

Kanuna göre; taşınmaz eski eserlerin koruma sahalarının tayini ve bu sahalar içinde inşaat ve tesisat yapılıp yapılamayacağı konusunda karar alma yetkisi Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu’na aittir. Bir kısmı ya da tamamı özel kişilere ait olanlar, kamulaştırma veya değiştirme yoluyla devlete devredilmiştir. Yasa ile imar planlarında tarihi çevre ve sit alanları planlaması daha olumlu bir hale getirilmeye çalışılmıştır. Gayrimenkul Eski Eserler bünyesinde Kültür ve Turizm Bakanlığı, İmar ve İskan Bakanlığı ve belediyelerin verecekleri kararlarla şehirlerin daha sağlıklı gelişmesi amaçlanmıştır. Kentsel ve kırsal alanlardaki planlama çalışmalarında yer seçimi, arazi kullanış kararları getirilirken kısıtlayıcı bazı hükümler bu kanunda yer almaktadır.

Eski Eserler Kanunu’nun yürürlüğe girmesiyle birlikte İstanbul Nazım Plan Bürosu’nca Boğaziçi’nde bulunan tarihi ve tabii SİT karakterindeki koru ve mesire yerleri için 1/5000 ölçekli Nazım Plan çalışmaları yapılmaya başlandı.

Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu’nun hazırlanan Boğaziçi Nazım Planı ile ilgili almış olduğu 14.12.1973 gün, 7518 sayılı kararında; Boğaziçi’nin gerek üstün doğal değerlerle, gerek üzerinde teşekkül eden köylerle birlikte bütün olarak korunması zorunlu olduğuna, bu alanda bulunan yalı, köşk ve evlerin çevrelerini teşkil eden koru, mesire yeri, manzara terasları vs. ile birlikte korunmaları halinde gelecek nesiller için bir belge niteliği kazanacağına, yapılan 1/5000 nazım planının başarılı bulunduğuna, eski yerleşme bölgelerinin planlarının da Kurula getirilmesine ve bu karar ile tescil edilen koru ve mesire yerlerinin üzerine inşaat yapılamayacağına karar verilmiştir. Söz konusu karar ile Boğaziçi Alanı’ndaki yapılanma şartları kısıtlanmıştı. Buna göre; SİT karakterli koru ve mesire yerlerinde inşaat yapılamayacaktı. Yeşil alanların kullanış şekli ve buna hizmet edecek inşaatlarda kuruldan karar alınmadan yapılamayacağı şartı getirildi. Ayrıca, koru ve

mesire yerlerinde ve bunların dışında kalan ağaçların anıt ağaç olarak belirlenebilmesi için gerekli çalışmaların yapılması belirtildi. Böylece Boğaziçi Alanı'na ait imar planı ve bununla ilgili hükümler karara bağlanmıştı. Bu dönemde Nazım Plan Bürosu çalışmaları ve alınan Yüksek Kurul kararı Boğaziçi Alanı için önemli bir adımdır.

1973 yılında Boğaziçi'nin her iki yakasını birbirine bağlayan Boğaziçi Köprüsü hizmete açıldı. Köprü henüz yerleşimin yoğun olmadığı yerlerden geçtiği için çok önemli denecek yıkımlara neden olmadı. Köprü yapılmadan önce İstanbul Belediyesi Eski Eserler Bürosu tarafından bir ön tesbit yapıldı. Tesbite göre mezarlık, çeşme, mescit gibi korunması gereken 163 adet taşınmaz kültür varlığının yol nedeniyle kaldırılmasının gerektiği ortaya çıktı. Bunlardan çok azı başka bir yere taşındı, gerisi ise yıktırıldı.²⁰²

Resim 3.13. Boğaziçi Köprüsü.

²⁰² Besim Çeçener, İstanbul'un Kültür ve İmar Sorunları, Mimarlar Odası İstanbul Büyükşehir Şubesi Yayını, İstanbul, 1995, sy,103.

Resim 3.14. Boğaziçi.

14.12.1974 tarihinde Boğaziçi özel bir alan olarak İstanbul kent bütününden ayrı bir konumda değerlendirilerek Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu tarafından **“Boğaziçi Alanı’nın Korunması Gerekli Bir Sit Alanı”** olduğu ve bu alandaki uygulamaları kesin hükümlere bağlayan 8172 sayılı kararı alındı.

Söz konusu karar ile Boğaziçi Alanı’nın önemli bir rekreasyon alanı olması nedeniyle 1/5000 ölçekli haritada sınırları belirtilen sahanın korunması gerekli **“SİT ALANI”** olduğu ilan edildi. Kararda; Büyük İstanbul Nazım Plan Bürosu tarafından hazırlanan plan çalışmalarının olumlu olduğu, yapı düzenini imar planlarından ziyade imar yönetmeliklerinin oluşturduğu bu nedenle tip imar yönetmeliklerinin her bölgeye uygulanamayacağı, o bölgenin karakterinin göz önünde bulundurularak hazırlanması gerektiği, Boğaziçi Alanı’nda çok özel hükümler gerektiren bir bölge olması nedeniyle genel hükümler ile çözülemeyeceği, bu nedenle özel bir yönetmeliğinin olması gerektiği, Boğaziçi köyleri için de hazırlanacak koruma planları ile detay sorunlarının çözülebileceği belirtildi. Ayrıca, Boğaziçi Alanı’nda bulunan otel, motel, gazino gibi turizm ve rekreasyon kullanımına ayrılmış alanlarda

yapılacak teklif avan projeler Büyük İstanbul Nazım Plan Bürosu'nun görüşü alındıktan sonra Bakanlıkça onaylanabileceğine ve mevzii imar planının fotoğraflar ile birlikte bilgi için Kurula gönderilmesine, daha önce kurul kararı alınan resmi, dini askeri ve sivil mimari örneklerine ait uygulamalarda öncelikle kurul kararı alınmadan uygulama yapılamayacağına, şahıs malı arazilerde boşluk hissini yok etmeyecek yapılanmaya izin verilebileceğine, mer-i mevzuata göre iskan alanında kalan bu bölgelerde kararda belirtilen şartlar bağlı kalmak kaydı ile yapılanmaya izin verilmesinde sakınca bulunmadığına karar verildi.

Boğaziçi Alanı için önemli bir dönüm noktası olan çok önceleri alınması gereken söz konusu karar, o dönem için onaylı planlara ek olarak plan şartlarını doğrudan etkileyen lejant ve plan notları niteliğindeydi. Kararda; onaylı plandaki yapılanma şartları söz konusu kararda belirtilen şartları geçtiği takdirde, kararda belirtilen hükümlere göre plan tadilatının yapılmasının gerektiği belirtilmişti. Karar, Boğaziçi Alanı'ndaki yapılanmayı engellememiş, sadece inşaat şartlarını belirlemiş, mevcut imar planlarındaki yapılanma koşullarının gereksiz ve yanlış olarak artırılmasına, meyilden kazanılan bodrum katlar nedeniyle planda öngörülen 2-3 katlı inşaatların daha fazla olmasına, en önemlisi korunması gerekli kültür varlıklarının yıkılarak daha fazla irtifalı binalar yapılmasına neden oldu.

Koruma Yüksek Kurulu'nun almış olduğu sit kararı Boğaziçi Alanı'nın bir sit alanı olarak korunması ile ilgili hükümler getirmesine rağmen iskan alanlarında yapılanma şartlarına uyulması hakkındaki hükümleri Boğaziçi Alanı'nın süratle yapılanmasına engel olamamıştır.

Boğaziçi'nde ilk yasal girişim, Kültür Bakanlığı'nın 20/03/1975 tarihinde 15183 sayılı Resmi Gazetede yayınlanan tebliğdir. Söz konusu tebliğ ile "özellikleri, tarihi, estetik, ekolojik, etnografik, efsanevi önemi bakımından İstanbul Boğazı'nın yerleşme bölgeleri, koruları, kırlık sahalarıyla bir bütün olduğu ve bu bölgelerin 1710 sayılı Eski Eserler Kanunu'ndaki SİT tanımı içine girmesi dolayısıyla bugünkü doluluk ve boşluklarının dondurulduğu" ilan edilmişti ve 1971 tarihinde kabul edilen Boğaz Sahil Şeridi Planı'nın getirdiği şartlara uyulacağı kararlaştırıldı. Söz konusu

tebliğ ile Boğaziçi Alanı kontrol altına alınmak istendi, gelişmenin Boğaziçi'ne yayılması önlenmeye çalışıldı.

Resim 3.15. Sarıyer sırtları.

775 sayılı Gecekondu Yasası'nda bazı değişiklikler yapan 1976 yılında yürürlüğe giren 1990 sayılı yasa, 1966-1976 yılları arasında inşa edilen kamu arazilerindeki gecekonduların yıkım kararlarını kaldırdı. Göçün hızlandığı bu dönemde Boğaziçi tepeleri, yamaçları, sırtları da önce tek, tek ve ulaşılması zor alanlarda yaygın hale gelen gecekondu evleri, giderek gecekondu mahallelerini oluşturdu, hatta gecekondu köylerine dönüşmeye başladı.

Resim 3.16. Avrupa yakası Fatih Sultan Mehmed Köprüsü çevresi.

14.12.1974 gün, 8172 sayılı sit kararından sonra Koruma Yüksek Kurulu'nun aldığı her karar henüz bir kanuna ve yönetmeliğe tabi olmayan Boğaziçi Alanı için uygulanması gereken genel hükümler niteliğinde oldu.

Anıtlar Yüksek Kurulu'nun Boğaziçi'nin doğal karakterini koruyarak yerleşme yoğunluğunu sınırlamayı amaçlayan 8612 sayılı kararında, Boğaziçi tarihi ve doğal SİT alanında mevcut eski eserler, SİT'ler ve yeşil alanlar hakkında evvelce alınmış Kurul kararlarının uygulanacağı ve çelişkili hallerde Anıtlar Yüksek Kurulu'na başvurulacağı belirtildi. Anıtlar Yüksek Kurulu kararı olmadan “gecekondu önleme bölgesi” açılmayacağı ve 775 sayılı kanuna göre saptanan önleme bölgelerinin imar planlarına Bakanlık onayından önce Anıtlar Yüksek Kurulu'nun onayının alınması zorunluluğu getirildi. Mevcut gecekondu alanlarında ıslahı mümkün olanların bu karardaki esaslara uymak şartı ile hazırlanacak imar planları ve plan değişiklikleri Bakanlık onayından önce Anıtlar Yüksek Kurulu'nun onayına sunulacaktı. Planlar üzerindeki yerleşme alanlarının genişletilmesi de Anıtlar Yüksek Kurulu kararı olmadığı sürece yapılamayacaktı. Hazineye, belediyeye ve özel idareye ait planlanmamış, boş ve kıraç arazilerin ağaçlandırılması kararlaştırıldı. Ayrıca, Boğaziçi tarihi ve doğal SİT alanı içinde deniz yüzeyini ve kıyı çizgisini olduğu gibi korumak esas olduğu belirtilerek yapılacak değişiklikte planların Anıtlar Yüksek Kurulu kararı alınmadan uygulanamayacağına, kesin tespit yapılmadıkça yıkma kararı alınamayacağına, yeni yapılacak kamu yapılarının da Anıtlar Yüksek Kurulu kararı olmadan tesis edilemeyeceği belirtilerek Boğaziçi Sahil Şeridi Planının aynen uygulanması gerektiğine karar verildi.

9/10/1976 gün, 9484 sayılı kararda ise; bostan, çiçek bahçesi, park, mesire yeri gibi kamuya açık alanlarda bu alanların kullanılabilmesi için gerekli küçük ölçekte tek katlı tesislerin yapılabileceği hükmü yer aldı. Söz konusu karar, toplumun yeşil alanlardan daha çok faydalanabilmesi için alınmış olsa bile Boğaziçi'nde yeşil alanların işgal edilmesine neden oldu. Bu dönemde Boğaziçi Alanı'na ait imar planlarının yetersizliği, bu alandaki tarihi ve doğal karakteri korumaya elverişli özel hükümler içeren bir kanun ve yönetmeliğin olmaması nedeniyle Koruma Yüksek Kurulu'na alınan kararlar yeterince uygulanamadı.

15.5.1976 tarih, 1990 sayılı “Gecekondu Kanununda Bazı Değişiklikler Yapılması Hakkında Kanun” Boğaziçi Alanı’nda arazi kullanışını etkileyen bir kanundur. Söz konusu kanunda; mevcut gecekonduların ıslahı, tasfiyesi, yeniden gecekondu yapımının önlenmesi ve bu amaçla gerekli tedbirlerin alınması ile ilgili hükümler yer almaktaydı. Kanun, kamu arazisi üzerindeki gecekonduları yasallaştırıldı, hatta bunlara ait plan yapılmasını hükme bağladı. Belediyelere ait ya da ait olacak arsa ve arazilerde yapılan 775 sayılı kanunla yıktırılması öngörülen gecekondu, 1990 sayılı kanunla yasal hale getirildi. 1990 sayılı kanun ıslah planlarının yapılması öngörmekteydi. Bu amaçla bir fon oluşturuldu. Islah planlarının yapımı İmar ve İskan Bakanlığı’nın denetimi altında ilgili belediyelere verildi. Ayrıca, gecekonduardan haklarında yıkım kararı alınan fakat karar henüz yerine getirilmemiş olanlarının yıkımı durduruldu ve kanundan yararlanmaları sağlandı.

12 Eylül 1980 yılında Milli Güvenlik Konseyi’nin Türkiye genelinde yönetime el koyması, siyasi partilerden yasama yetkisini ele almasıyla her konunun emir komuta zinciri içinde çözülmesini temel alan bir hukuk süreci başladı. Gecekondu yapımının kesin olarak yasaklandığı emreden ilk önemli girişim, 2.12.1981 tarihli Milli Güvenlik Konseyi bildirisiydi. Bildiri, o tarihten sonra gecekondu ve kaçak yapıların yapılmasının “12 Eylül emirlerinin açıkça çiğnendiği” bir suç unsuru olduğu anlamını taşıyordu.

Diğer taraftan Büyük İstanbul Nazım Plan Bürosu tarafından yapılan İstanbul Metropolitan Alan Nazım Planı 1980 yılında tamamlandı. 29 Temmuz 1980 yılında onaylanarak yürürlüğe giren plan ile koruma kurulunun Boğaziçi Alanı ile ilgili gözlem ve koruma kararları, Boğaziçi ve çevresi için temel ilkeleri oluşturuldu. Nazım Planda sadece Boğaziçi kıyıları ve yamaçları değil, her iki yakada doğuya ve batıya doğru tüm kuzey bölgeleri, Karadeniz kıyılarına kadar olan alan yeşil alan olarak öneriliyordu. Ancak söz konusu plan, 12 Eylül 1980 yılında askeri darbe nedeniyle uygulanmadı ve İstanbul Nazım Plan Bürosu kapatıldı.

3.3. 1983 Tarihinden Sonraki Dönem

29.01.1983 tarihinde İmar ve İskan Bakanlığı talebiyle “Boğaziçi’nin Her İki Yakasında Uygulanacak Bazı İmar Karar Hükümleri Hakkında” Bakanlar Kurulu Kararnamesi çıkarıldı. 17493 sayılı Resmi Gazetede yayınlanan karara göre; İstanbul Boğazı’nın tarihi ve doğal güzelliğini bozacak ve Boğaz çevresinde nüfus yoğunluğunu artıracak her türlü yapılanmayı önlemek maksadı öngörüldü. Kararname çıkmadan önce verilmiş yapı izinlerine göre devam eden yapıların inşaatlarına devam edilecekti, yeni imar durumu ve ruhsat verilmeyecekti. Taş ocağı, kireç ve tuğla ocaklarının açılması yasaklandı. Ayrıca Boğaz’ın her iki yakasında özel mülkiyetteki korular dahil yeşil örtüyü tahrip eden, görünümü bozan yapılaşmaya ve kaçak yapılara karşı sürekli denetim ve önleme etkinliklerini yürütecek teknik bir birimin kurulması istenmişti.²⁰³

Boğaziçi’nin korunması için yapılan bütün çabalara rağmen yasadışı ve aykırı bütün gecekondular ve yapıları yasal hale getiren 18.03.1983 tarihinde 2805 sayılı “İmar ve Gecekondular Affı” kanunu yürürlüğe girdi. Boğaziçi Alanı’ndaki yapılanma esaslarının özel bir kanunla düzenleneceği hükmü getirilmiş ise de Boğaziçi Alanı’ndaki yapılar da bu kanundan yararlandı. Kanun, Milli Güvenlik Konseyi’nin bildirisine dek inşa edilen ruhsatsız yapıları “son kez” affederken, o tarihten sonrakilerin ise “asla affedilmeyeceğini” hükme bağladı. Kanunun amacı; yürürlüğe giriş tarihinden önce, imar ve gecekondular mevzuatına aykırı olarak yapılmış ve inşa halindeki bütün yapılar hakkında uygulanacak işlemleri düzenlemektir. Diğer taraftan, imar ve gecekondular yasalarına aykırı olarak yapılmış ve yapılmakta olan yapılara olduğu gibi yada iyileştirilerek korunması gereken yapılar ve yıkılması gereken yapılar olarak ikiye ayırdı ve ayrı ayrı hükümler getirdi. Sahil şeridi, kıyı kenar çizgisinden itibaren imar planı olan yerlerden yatay olarak en az 10 metre, imar planı olmayan köy ve kasabaların toplu yerleşme alanlarından en az 30 metre, diğer yerlerden en az 100 metre genişliğindeki arazi olarak tanımlandı. Sahil şeridinde, toplumun yararlanmasına ayrılan veya bu amaçla kullanıma uygun hale getirilebilen, kullanılan veya kullanılmaya hazır hale gelmiş yapılara ruhsat ve

²⁰³ Adnan Oruç, Çevre Sorunları Karşısında Boğaziçi, Yüksek Lisans Tezi, M.S.Ü.1989, sy, 37-38.

kullanma izninin verileceği, kat tavan betonu dökülmüş veya kat tavanı kapatılmış inşaat halindeki yapıların, sadece kat tavanı kapatılmış bölümlerinin tamamlanması için toplumun yararlanmasına ayrılan yapı olarak kullanılmak kaydıyla gerekli inşaat izninin verileceği, sahil şeridinde ve kendi parselinde bulunan ve imar mevzuatına aykırı olan sanayi tesisleri, milli ekonomiye katkıları, yarattıkları istihdam kapasiteleri ve nakillerinin mümkün olup olmaması gibi hususlar bakımından bu kanunun yürürlüğe girdiği tarihten itibaren iki yıl içinde ve bir defaya mahsus olmak üzere Bakanlar Kurulu'nca değerlendirilerek uygun görülenler kararlaştırılacak süre kadar geçici olarak muhafaza edileceği hükümleri getirildi. Ayrıca, kıyı tanımına giren devletin yetkisinde olan yerlerde, özel ve tüzel kişilere ait olan liman, iskele, rıhtım ve dayanma duvarlarında kamu yararı kararlaştırılanların ve sanayi ve turizm tesislerinin bulunduğu arsa ve araziler Maliye Bakanlığı'nca kullananlara veya tesis sahiplerine kiraya verilebileceğini hükme bağlandı. Bayındırlık ve İskan Bakanlığı kaçak yapılarda ve gecekondular alanında yapılacak işlemleri ayrıntılı olarak belirlemek için 10.09.1983 tarihinde 18146 sayılı yönetmelik çıkardı.

24.2.1984 tarihinde ise “İmar ve Gecekondular Mevzuatına Aykırı Yapılara Uygulanacak İşlemler” ile ilgili olarak 2981 sayılı kanun yürürlüğe girdi. Kanunun amacı, imar ve gecekondular mevzuatına aykırı olarak yapılmış yada inşaatı devam eden yapılar hakkında uygulanacak işlemleri düzenlemektir. 2981 sayılı kanunun 2805 sayılı kanundan farkı, inşaat ruhsatlarını artık sadece belediyeler vermeyecekti. Kaçak yapıları doğru saptayacaklarına noter huzurunda yemin eden özel teknik bürolar da bu işi yapabileceklerdi. Kanun, kamu hizmeti karşılığında alınacak ücretleri de belirleniyordu.²⁰⁴ Bir süre sonra yeminli büroların saptadıkları kaçak yapılarda artış olunca uygulama yüksek yargı tarafından iptal edildi. Boğaziçi'nde yapılan kaçak yapıların af kanunundan yararlanabilmesi için su basmanına gelmiş olması yeterli sayıldı ve yasal olmayan tüm yapılar yasallaştırıldı.

2981 sayılı yasanın imar ıslah planlarının yapılmasını hükme bağlaması, kaçak yapılara ve gecekondulara tapu tahsis belgesi verme sürecini de başlatmıştır. Söz

²⁰⁴ Türkiye Cumhuriyeti Kanunları, no;2981,Cilt9, Kazancı Hukuk Kaynakları Basım Yayın A.Ş. sy,10203.

konusu planlama türü bilimsel anlamda bir plan yapılmasını değil, yasa dışı yapılanma olan bölgeyi bir plana bağlama anlamına geliyordu.

Diğer taraftan, Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu 24.6.1983 gün 15175 sayılı kararı ile 1/5000 ölçekli Boğaziçi Nazım İmar Planı ve 1/1000 ölçekli Uygulama İmar Planı onaylandı. Söz konusu karar ile planda belirtilen öneri eski eserler grup tesbitleri daha sonra yapılmak üzere tescil edilerek, planda işlenmemiş eski eserlerin de korunması gerektiğine, koru ve yeşil alanların kamulaştırılması sırasında dokuya zarar vermedikleri saptandıktan sonra mevcut yapıların korunarak kamulaştırma dışında bırakılabileceği veya kamulaştırılıp kamu hizmetine tahsis edilebileceğine ve eski eserlerin sınıflandırılmadığı sadece eski esere yapılacak inşai müdahalelerin gruplandırıldığı 1. veya 2. sınıf eski eser gibi deyimlerin “korunması gerekli eski eser” olarak düzeltilmesine karar verildi. Boğaziçi’ndeki sanayi alanları iptal edilerek, mevcut sanayi kuruluşlarının Bakanlar Kurulunca 1985 yılı sonuna kadar başka bölgeye nakli kararlaştırıldı.

1985 yılı sonuna kadar hiçbir sanayi tesisi nakledilmedi.1986 yılında Kuruçeşme kömür depoları alan dışına çıkarılarak 1989 yılında park olarak düzenlendi.

Resim 3.17. Kuruçeşme’deki kömür depolarının yerine yapılan park.

Resim 3.18. 1989 yılında Vaniköy’de kaldırılan glikoz fabrikasının bulunduğu alan.

Resim 3.19. 1991 yılında kaldırılan İstinye tersanesin bulunduğu İstinye koyu.

21/07/1983 tarihinde 2863 sayılı “**Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu**” yürürlüğe girdi.

Kanunun amacı; korunması gerekli taşınır ve taşınmaz kültür ve tabiat varlıkları ile ilgili tanımları belirlemek, yapılacak işlem ve faaliyetleri düzenlemek bu konuda gerekli ilke ve uygulama kararlarını alacak teşkilatın kuruluş ve görevlerini tespit etmektir. 1710 sayılı kanunda yapılan birçok tanımlamalar 2863 sayılı kanunda da yapıldı. Kanunla yasada korunması gerekli görülen taşınmaz kültür ve doğa varlıklarına her türlü inşai ve fiziki müdahaleler yasaklandı.

Korunması Gerekli Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları;

- a) *Korunması gerekli tabiat varlıkları ile 19.yy. sonuna kadar yapılmış taşınmazlar,*
- b) *Belirlenen tarihten sonra yapılmış olup, önem ve özellikleri bakımından Kültür ve Turizm Bakanlığınca korunmalarında gerek görülen taşınmazlar,*
- c) *Sit alanı içinde bulunan taşınmaz kültür varlıkları,*
- d) *Milli tarihimizdeki önemleri sebebiyle zaman kavramı ve tescil söz konusu olmaksızın Milli Mücadele ve Türkiye Cumhuriyetinin kuruluşunda büyük tarihi olaylara sahne olmuş, binalar ve tesbit edilecek alanlar ile Mustafa Kemal ATATÜRK tarafından kullanılmış evler, olarak belirlendi.*

Söz konusu kanuna göre Boğaziçi'nin bütünü “Doğal ve Tarihi Sit Alanı” kapsamına alındı. Korunması gerekli taşınmaz kültür ve tabiat varlıkları ile ilgili hizmetlerin bilimsel esaslara göre yürütülmesini Kültür ve Turizm Bakanlığı'na bağlı “Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu” ile Bakanlıkça belirlenecek bölgelerde “Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu” sağlayacaktı. Korunması gerekli taşınmaz kültür ve tabiat varlıkları ile ilgili yapılar koruma kurulu kararları ile tescil edilecek ve eski eserlerde yapılacak her türlü uygulama koruma kurulu kararları doğrultusunda yapılacaktı. 2863 sayılı kanun ile Boğaziçi Alanı'nda bulunan tarihi doku koruma altına alınarak daha bilimsel bir çizgiye oturtulmuştur.

Resim 3.20. İstinye'deki Öngörünüm Geri Görünüm Alanı.

Resim 3.21. Sarıyer'deki Öngörünüm Geri Görünüm Alanı.

Resim 3.22. Kuruçeşme'deki Öngörünüm Geri Görünüm Alanı.

İmar planların Boğaziçi öngörünüm bölgesi ile geri görünüm bölgesinin fiziksel yapısı göz önünde bulundurulmadan hazırlanması nedeniyle geri görünümde bulunan bazı yapılar, öngörünüm bölgesinden algılanarak Boğaziçi silüetindeki yerini aldı.

Resim 3.23. Göksu evleri.

Resim 3.24. Kavacık.

11.08.1983 tarihinde yürürlüğe giren 2873 nolu “Milli Parklar Yasası”, milli ve milletlerarası düzeyde değerlere sahip milli park, tabiat parkı, tabiat anıtı, tabiatı koruma alanlarının seçilip belirlenmesine, özellik ve karakterlerinin bozulmadan korunmasına, geliştirilmesine ve yönetilmesine ilişkin esasları düzenlemeyi öngörüyordu.²⁰⁵ Söz konusu kanuna göre tabiat parkı, tabiat anıtı ve tabiat koruma alanı olarak belirlenen yerler için gerekli planların Kültür ve Turizm Bakanlığı görüşü alınarak Tarım ve Orman Bakanlığı tarafından hazırlanacağı ve yürürlüğe konulacağı hükme bağlanarak, milli park; bilimsel ve estetik bakımdan, milli ve milletler arası ender bulunan tabii ve kültürel kaynak değerleri ile koruma, dinlenme ve turizm alanlarına sahip tabiat parçaları olarak tanımlandı.

“Boğaziçi’nin Düzenlenmesinde Bazı İlkeler” isimli kitabının “Düzenlemede Ana İlkeler” başlıklı bölümünde Mehmet Çubuk, Boğaziçi Alanı’nın gerek turistik mekan, gerek boş zamanları değerlendirme mekanı, gerekse Milli Park için elverişli bir durum gösterdiğini belirterek konu ile ilgili olarak;

²⁰⁵ Türkiye Cumhuriyeti Kanunları, no;2873, Cilt9, Kazancı Hukuk Kaynakları Basım Yayın A.Ş. sy,9801.

“Boğaziçi Milli Parkı, devlete ait olan ve sınırları bir kanunla saptanıp değiştirilemeyecek olan bir alanı ifade etmelidir.

Bu alanda bitki ve hayvanlar korunmalı, turizm ve kişilerin rekreasyonu gayesiyle doğa, mevcut olan jeolojik, estetik arşitektürel, arkeolojik ve tarihi ilgi veren nesneler halkın faydasına ve iğlisine sunulmak üzere korunmalıdır.

Böyle bir ürbaniistik tanımla açıklanan kavramın gerçekleştirilebilmesi için her şeyden evvel Boğaziçi Milli Park Alanı'nın bazı kriterlere göre saptanması gerekmektedir.” şeklinde görüş belirtmektedir.²⁰⁶

Resim 3.25. Bebek.

1983 tarihinde yürürlüğe giren 2872 sayılı “Çevre Kanunu” ile kırsal ve kentsel çevrenin korunması, iyileştirilmesi, kırsal ve kentsel alanda arazinin ve doğal kaynakların en uygun biçimde kullanılması ve korunması, bu amaçla yapılacak düzenlemelerin ve alınacak önlemlerin düzenlenmesi amaçlanmaktadır. Deniz ve

²⁰⁶ Mehmet Çubuk, Boğaziçi Mekanının Düzenlenmesinde Bazı İlkeler, İstanbul Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Baskı Atölyesi, İstanbul, 1971,sy,132.

kıyıların kirlenmesini önlemek amacı ile kirletme yasağına uymayan gemilerden para cezası alınması hükme bağlanmıştı.²⁰⁷

Resim 3.26. Boğaziçi.

09.08.1983 tarihli 2872 sayılı Çevre Kanunu ile çevre sorunlarıyla ilgili olarak Çevre Genel Müdürlüğü kuruldu. Ayrıca, çevre kirliliğinin önlenmesi ve çevrenin iyileştirilmesi amacı ile “Çevre Kirliliğini Önleme Fonu” oluşturuldu.²⁰⁸

08.11.1983 tarihinde özellikle Boğaziçi’nde önemli olabilecek 2942 sayılı “Kamulaştırma Kanunu” çıkarıldı. Kanunun amacı; kamu yararı gerektiği hallerde gerçek ve özel hukuk tüzel kişilerinin mülkiyetinde bulunan taşınmaz malların devlet ve kamu tüzel kişilerinince kamulaştırılmasında yapılacak işlemleri, kamulaştırma bedelinin hesaplanmasını, taşınmaz malın ve irtifak hakkının idare adına tescilini, kullanılmayan taşınmaz malın geri alınmasını, idareler arasında taşınmaz malların devir işlemlerini karşılıklı hak ve yükümlülükler ile bunlara dayalı uyumsuzlukların çözüm usul ve yöntemlerini düzenlemektir.²⁰⁹ Boğaziçi Alanı’nda kamulaştırılması

²⁰⁷ Türkiye Cumhuriyeti Kanunları, no;2872, Cilt9, Kazancı Hukuk Kaynakları Basım Yayım A.Ş. sy,9793.

²⁰⁸ Çevre Kanunu, www.hukuki.net/kanun/2872.

²⁰⁹ Türkiye Cumhuriyeti Kanunları, no;2942, Cilt9, Kazancı Hukuk Kaynakları Basım Yayım A.Ş. sy,10083.

gereken alanlar 1993 tarihinden itibaren Bakanlığa iletilmekte ancak çeşitli nedenlerle kamulaştırma yapılmamaktadır. Bu nedenle 1983 yılından beri hiçbir yapılanma izni olmayan özel şahıs mülkiyetinde bulunan parseller halen kamulaştırılmayı beklemektedir.

18.11.1983 tarihinde yayınlanan 18225 sayılı Resmi Gazetede İstanbul'da 35 bölge Anıtlar Yüksek Kurulu Kararı ile SİT bölgesi ilan edilmiştir.

Boğaziçi Alanı'nda bulunan sit alanları şu şekildedir; Beşiktaş-Ihlamur Kasrı (Doğal SİT), Sarıyer-Rumeli (Tarihi Doğal SİT), Beykoz-Paşabahçe (Kentsel SİT), Sarıyer-Çamlık Mevkii (Doğal SİT), Beykoz-Anadoluhisarı (Tarihi SİT), Sarıyer-Rumeli Hisarı (Kentsel Doğal SİT), Boğaziçi (Tarihi Doğal SİT), Üsküdar (Kentsel Doğal SİT).

3.3.1. 2960 sayılı Boğaziçi Kanunu

18.11.1983 tarihinde, 2960 sayılı Boğaziçi Kanunu 22.11.1983 gün, 18229 sayılı Resmi Gazetede yayınlanarak yürürlüğe girdi.

Kanunun amacı: İstanbul Boğaziçi Alanı'nın kültürel ve tarihi değerlerini ve doğal güzelliklerini kamu yararı gözetilerek korumak ve geliştirmek ve bu alandaki nüfus yoğunluğunu artıracak yapılanmayı sınırlamak için uygulanacak imar mevzuatını belirlemek ve düzenlemektir.

Kanunun amaçları doğrultusunda, Boğaziçi Alanı'nda yerleşme ve yapılanmanın planlaması, koordinasyonu, imar uygulamalarının yapılması ve denetlenmesi için Boğaziçi İmar Yüksek Koordinasyon Kurulu, Boğaziçi İmar İdare Heyeti ve Boğaziçi İmar Müdürlüğü kuruldu. Önceleri Boğaziçi İmar Müdürlüğü Bakanlığa bağlı bir kurum olarak çalıştı. Daha sonra 3/5/1985 tarihinde yürürlüğe giren 3194 sayılı İmar Kanununun 46. maddesiyle söz konusu organlar kaldırıldı, Boğaziçi Sahil Şeridi ve Öngörünüm bölgesindeki uygulamalar İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanlığınca yürütüleceği, 10.maddesi ile de Boğaziçi Alanı'nda yapılan

planlarının revize edilmesi Belediye Meclisi'nin kararı ve Belediye Başkanı'nın onayından sonra Boğaziçi İmar Yüksek Koordinasyon Kurulu'nun onayı ile yürürlüğe girmesi hükme bağlandı.

2960 sayılı Boğaziçi Kanunu'ndan sonra Boğaziçi İmar Yüksek Koordinasyon Kurulu'nun 21.2.1986 gün, 86/1 sayılı kararı ile Sahil Şeridi ve Öngörünüm Bölgesi Lejant Tadilatı ve Boğaziçi Sahil Şeridi ve Öngörünüm Bölgesi Uygulama Notları onaylandı.

22.07.1983 onanlı, 1/1000 ölçekli Uygulama İmar planı ve 21.02.1986 tarih, 86/1 sayılı Sahil Şeridi ve Öngörünüm Bölgesi Plan Lejantı Tadilatına göre;

- Boğaziçi Öngörünüm Bölgesinde bulunan 1., 2. ve 3. grup eski eser yapılarında İstanbul 3 Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu'ndan alınacak karar doğrultusunda uygulama yapılabilir.
- Planda turizm ve konaklama alanı, rekreasyon alanı, tarım alanı, çarşı alanı, cami alanları, eğitim kurumları, sağlık tesisleri, kapalı spor tesisi, askeri alan, resmi kuruluş alanları, mesire alanları ve trafo alanı olarak ayrılan alanlarda planda ve lejantta belirtilen yapılanma koşullarına göre inşaat izni verilmektedir.
- Deniz ile sahil arasında kalan sahil şeridinde kalan parsellerde otel, motel, lokanta, gazino, kafeterya gibi kamuya açık kullanımlara tahsis edilmek üzere planda belirtilen yapılanma koşullarına göre yapı yapılabilir. Bu alanda bulunan eski eserler kuruldan alınacak karar doğrultusunda konut olarak kullanılabilir.

Boğaziçi Alanı'nın özel bir kanunu, planı ve uygulama notlarının olmasına rağmen kanunun bazı maddeleri ile onaylı plan arasında bazı çelişkiler bulunmaktadır; yerinde herhangi bir yapı olmayan bazı parseller, 1/1000 ölçekli Boğaziçi Öngörünüm Bölgesi Uygulama İmar Planında konut alanı olarak ayrılmış

ve blok önerilmiştir. Diğer taraftan 2960 sayılı Kanunun geçici 4. maddesinde; *“Boğaziçi kıyı, sahil şeridi ve öngörünüm bölgelerinde 22.07.1983 tasdik tarihli 1/5000 ölçekli nazım ve 1/1000 ölçekli imar uygulama planları ile konut kullanımına ayrılmış, ancak yapı yapılmamış olan yerlerde yeşil alan statüsü uygulanır.”* hükmü bulunmaktadır. Bu durumda imar planında blok önerilen ancak yerinde yapı bulunmayan bazı boş parseller söz konusu kanun maddesine göre yeşil alan statüsünde değerlendirilmektedir.

Ayrıca, Boğaziçi Kanunu’ndaki maddeler inşaat izni olmayan Boğaziçi’nde daha fazla gelir sağlamak için farklı yorumlanmasına ve amacı dışında uygulamaların yapılmasına neden olmuştur. Kanunun 3(o) maddesinde; *“Boğaziçi Alanında kamu hizmet ve tesislerine ayrılan alanlarda geçici inşaat müsadese verilemez. Ancak, Boğaziçi öngörünüm, geri görünüm ve etkilenme bölgelerinde kamu hizmet ve tesislerine ayrılan alanlarda 40m²’yi geçmeyen bekçi kulübesi, büfe, çay ocağı gibi yapılara imar uygulama programı uygulanana kadar Boğaziçi İmar İdare Heyetince müsaade edilir”* hükmü yer almaktadır. Söz konusu madde inşaat Boğaziçi Alanı’nda yeşil alanlarda inşaat izni olarak görülmüş ve kalıcı yapılar yapılmıştır.

Diğer taraftan 2960 sayılı Boğaziçi Kanunu öngörünüm bölgesinde yeni yapı yapılmaması hatta mevcut olan ancak başına bir kaza gelirse tekrar yapılmaması ve yeşil alan olarak değerlendirilmesi gibi anlaşılması zor bir kural getirmiştir. Yapılanmanın sadece korunması gerekli kültür varlığı olan yapılarda ve yalıların bulunduğu sahil şeridinde olması kültür varlıklarının ve yalıların değerini büyük ölçüde arttırmış, yapının hacmi içinde giderek artan bir alan yaratma isteğini beraberinde getirmiştir. Bu durum sağlıklı olmayan restorasyon uygulamalarını ortaya çıkarmış ve büyük gelir kaynaklarının oluşmasına neden olmuştur. Bu nedenle özellikle kültür varlığı parsellerinde yaşanan sorunlar, bir yönetmeliği olmayan Boğaziçi Alanı’nda parsel bazında alınan kurul kararları ile çözülmeye çalışılmıştır. Bazen koruma kurulu kararları genel hüküm niteliğinde olmuştur.

Söz konusu kararlardan biri 12.2.1990 gün, 2090 sayılı İstanbul III. Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Kurulu kararıdır. Karar; eski eser uygulamalarında II. bodrum kat yapılması, cepheye yansımaya dahili tadilatların Boğaziçi İmar Müdürlüğü'nce yapılması, zemin katların halka açık ticari ve kültürel amaçla kullanılması, çatı arasının bağımsız bölüm kabul edilmesi, son kat döşeme betonunun yönetmelik şartlarına uygun kalmak şartıyla düşürülmesi, uygun görülmesi halinde ara kat yapılması, eski eser parsellerinde yüzme havuzu yapılması ile ilgili hükümler içermektedir.

3.3.2. 3194 Sayılı İmar Kanunu ve 47.madde

3.5.1985 tarihinde 3194 sayılı İmar Kanunu'nun yürürlüğe girmiştir. Kanunun 1. maddesinde *“yerleşme yerleri ile bu yerlerdeki yapılaşmaların; plan, fen, sağlık ve çevre şartlarına uygun teşekkülünü sağlamak amacıyla düzenlenmiştir.”* hükmü mevcuttur. Söz konusu kanun, imar planlarının hazırlanmasını, tevhit ve ifraz işlemlerini, ruhsat ve iskan izni alma şartlarını ayrıntılı olarak tanımlamış, yıkılacak derecede tehlikeli yapılarda uygulanacak esasları hükme bağlanmıştı. Kanunun altıncı bölümünde 2960 sayılı Boğaziçi Kanunu ile ilgili alınan hükümler yer almıştı.

Buna göre; 22.11.1983 yürürlük tarihli, 2960 sayılı Boğaziçi Kanunu'nun 3(g) maddesinde; *“Boğaziçi Kıyı, Sahil Şeridi ve Öngörünüm Bölgesinde konut yapılamaz, tevhit ve ifraz işlemleri yapılmasına izin verilemez”* hükmü, 3194 sayılı İmar Yasasının 47.madde (g) fıkrası ile; *“Boğaziçi Öngörünüm Bölgesinde parsel büyüklüğü 5000 m²'den az olmamak, ifraz işlemleri yapılmamak ve TAKS (Taban Alanı Katsayısı) azami % 6 ve 2 katı geçmemek şartı ile konut inşaatı yapılabilir. Blok adedi serbesttir”* şeklinde değiştirildi.

3194 sayılı İmar Kanunu'nun yürürlüğe girmesi sit alanı olan Boğaziçi'nde mevcut boş parsellerin tevhit ve ifraz edilerek kooperatif arazilerine dönüşmesine neden oldu. Aynı zamanda 47. madde o güne kadar Boğaziçi Alanı'nın korunması ile ilgili 2960 sayılı Boğaziçi Kanunu ve alınan Koruma Kurulu kararlarını da göz ardı etmişti.

Resim 3.27. Kanlıca’da 47. maddeye göre uygulama yapılmış bir site.

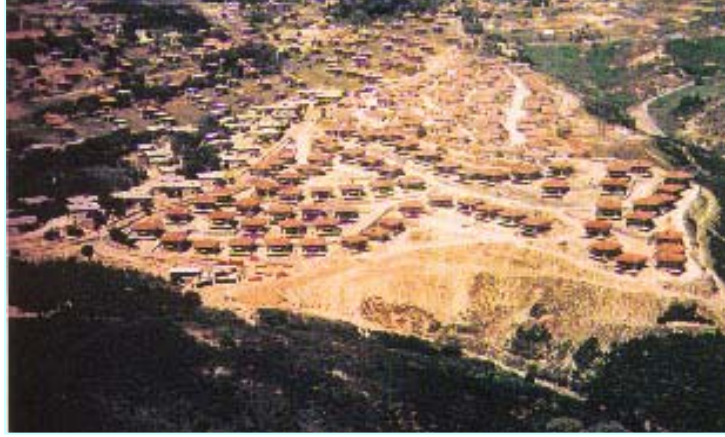
Kanunun yürürlüğe girmesiyle Boğaziçi sahil şeridi ve öngörünüm bölgesinde 5000 m²’den büyük parsellerde azami TAKS % 6 olmak ve 2 katı geçmemek koşulu ile konut yapımına izin verildi. 47. maddenin uygulandığı iki yıllık süre içinde Öngörünüm Bölgesinde 2 milyon 400 bin yeşil alan imara açılarak 1411 adet villaya ruhsat verildi.²¹⁰

Resim 3.28. Sarıyer sırtlarında 47. maddeye göre uygulama yapılmış bir site.

²¹⁰ İstanbul Büyük Şehir Belediyesinin hazırladığı rapor, 2002.

3194 sayılı İmar Kanunu'nun 47(g) maddesi, 11.12.1986 tarihinde Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edildi. Ancak iptal kararı yaklaşık 4 ay sonra 18.04.1987 gün, 19435 sayılı Resmi Gazetede yayınlanarak yürürlüğe girdi.

Resim 3.29. Sarıyer sırtlarında 47. maddeye göre uygulama yapılmış bir site.

Yaklaşık 2 sene yürürlükte kalan 47.maddeye göre ruhsat almış pek çok inşaatın bitirilememesi nedeniyle hangi ruhsatların müktesep hak olup, olmadığı konusunda inşaata başlanan ve başlanmayanlar olarak ayrılması da çelişkileri gidermedi. Konunun çözümü için Cumhurbaşkanlığı Devlet Denetleme Kurulu 12.4.1989 tarihinde bir rapor hazırladı. Söz konusu rapora göre ruhsat verilen 700 villanın ruhsatları iptal edildi.

Resim 3.30. Sarıyer sırtlarında 47. maddeye göre uygulama yapılmış bir site.

47. maddenin iptali üzerine yarım kalan inşaatlara yeniden ruhsat vermek yada yıkmak mümkün olmadığından inşaatların akıbeti ile ilgili bir kanun maddesi yürürlüğe girmedi. Bu nedenle 47. madde uygulaması Boğaziçi Alanı'nda bugün de çözülemeyen bir sorun olarak kaldı.

3194 sayılı İmar Kanunu'nun yürürlüğe girmesinden sonra özel bir kanunu ve planı olan Boğaziçi Alanı'nı son derece olumsuz etkileyen başka bir kanun da 7.6.1986 günlü Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren 3290 sayılı Af Kanunu'dur. Af kanunun hemen ardından "2981 ve 3290 sayılı yasaların uygulanmasına ilişkin yönetmelik" yürürlüğe girdi. Söz konusu yasa ve yönetmeliğe göre; belediye ve valiliklere bir yerleşme alanı ya da yapı topluluğu niteliği kazanmış gecekondular alanlarında ya da benzer şekilde yoğun olarak kaçak yapıların bulunduğu hisseli arsa ve arazilerde ıslah imar planları yapma ve yaptırma yetkisi verildi, 10 Kasım 1985 tarihine kadar yapılan inşaatlar af kapsamına girdi, inşaatların su basman seviyesine gelmiş olması yeterli sayıldı. Kanun ile işgal edilen başkasına ait olan araziye üzerindeki yapının sahibine aldırarak suretiyle mülkler üzerindeki tartışmalar ortadan kaldırıldı.²¹¹

Resim 3.31. Çubuklu'da 47. maddeye göre uygulama yapılmış bir site.

²¹¹ Adnan Oruç, Çevre Sorunları Karşısında Boğaziçi, Yüksek Lisans Tezi, M.S.Ü.1989, sy, 43.

3194 sayılı İmar Kanunu ve çıkarılan af kanunları ile büyük bir şantiye alanına dönüşen Boğaziçi'nde ulaşım sorununa çözüm bulmak amacıyla Arnavutköy'de kazıklı yol yapımına başlandı. Kazıklı yol, 1987 yılında ulaşımına açıldı.

Resim 3.32. Arnavutköy sahil yolu.

Resim 3.33. Sahil yolu, Kalender.

Resim 3.34. Arnavutköy yalıları, 19. yüzyıl.

Resim 3.35. Arnavutköy yalıları, 21. yüzyıl.

Trafik yoğunluğunu azaltmak amacıyla yapılan kazıklı yol, Arnavutköy’de kıyıda yalı silüetinin değişmesine neden olurken Boğaziçi’nde yoğunluğun daha da artmasına neden oldu.

Resim 3.36. Büyükdere açıklarında karaya oturan bir gemi.

Türk Kılavuz Kaptanlar Derneği'nin 01.12.1987 tarihinde yayınladığı rapor ve başka kuruluşların çalışmaları sonucunda tüm dünyadaki dar su yollarında uygulanan deniz trafiğine ilişkin kurallar belirlendi. Boğazlarımızdaki sorunlara uygun düşen ve kaza nedenlerini ortadan kaldırmaya yönelik maddelerden oluşan “Türk Boğazları Deniz Trafik Düzeni Tüzüğü” hazırlandı. Dört yıl kadar süren bir komisyon çalışması sonucunda ortaya çıkan tüzük, 01.07.1994 yılında yürürlüğe girdi. Boğaziçi Alanı bulunduğu konum itibarıyla korunması gerekli bir bölge olduğu ve yabancı gemilerin kılavuzsuz seyir halindeyken Boğaz'ın topografyasını bilmemelerinden kaynaklanan kazalara ve yangınlara sebep olduğu göz önüne alınırsa tüzüğe bağlı uygulamaların gerekliliği anlaşılmaktadır.

Resim 3.37. Kanlıca'da sahildeki yalıya çarpan bir şilep.

Söz konusu tüzüğün yürürlüğe girdiği 1994 yılından itibaren Türk Boğazlarında meydana gelen kazalar on kat azaldı. Ne var ki büyük gemi geçişlerinde trafiğin tek yönlü kapatılması, Boğaz girişlerinde beklemelemlere neden olmuştur.²¹²

Resim 3.38. 10.06.1998 tarihinde Boğaz açıklarında yanan Yunan bandıralı Mariana adlı kuru yük gemisi.

17.04.1990 tarihinde 3621 sayılı “Kıyı Kanunu” yürürlüğe girdi. Kanun amacı, deniz, tabii ve suni göl ve akarsu kıyıları ile bu yerlerin etkisinde olan ve devamı niteliğinde bulunan sahil şeritlerinin doğal ve kültürel özelliklerini gözeterek koruma ve toplum yararlanmasına açık, kamu yararına kullanma esaslarını tespit etmektir. Kanunda; kıyı, kıyı çizgisi, kıyı kenar çizgisi, sahil şeridinin tanımları yapılarak kıyıda yapılacak yapılar ve düzenlemeler ile ilgili hükümler içermektedir. Kıyı kenar çizgisi, deniz, tabii ve suni göl ve akarsularda, kıyı çizgisinden sonraki kara yönünde su hareketlerinin oluşturulduğu kumluk, çakıllık, kayalık, taşlık, sazlık, bataklık ve benzeri alanların doğal sınırı olarak, sahil şeridi ise kıyı kenar çizgisinden itibaren kara yönünde yatay olarak en az 100 metre genişliğindeki alan olarak tanımlanmıştır.²¹³

Resim 3.39. Avrupa yakası sahil şeridi.

²¹² Cahit İstikbal, Seyir Defteri, 04.04.2004 tarihli internet sayfası.

²¹³ Kıyı Kanunu, www.hukuki.net/kanun/3621.

3.3.3. Boğaziçi Öngörünüm Bölgesindeki Korunması Gerekli Kültür Varlıkları

Boğaziçi, Bizans döneminde şehrin bir devamı olmadığı gibi yaygın bir yerleşme yeri de olmamıştır. Boğaz sahilleri bazı küçük köy yerleşmelerinden oluşuyordu. Constantinus döneminden itibaren Boğaz sahillerinde bazı saray ve köşkler yapıldığı bilinmektedir.²¹⁴ Türkler önceleri Boğaz'a stratejik nedenlerle Anadoluhisarı'nın ve Rumelihisarı'nın yapılmasıyla kale çevrelerine, Fatih döneminde de kaleler dışına Boğaz sahillerine yerleşmeye başlamışlardı. Yazlık gereksinimden kaynaklanarak yapıldığı düşünülen Boğaziçi Osmanlı dönemi ilk yalıların kökeninin 15.yüzyıla kadar uzandığı söylenebilir. Fetihten sonra Boğaziçi kıyılarının kontrolü sultanlar tarafından daha çok askeri nitelikli memurlara verilmişti. 15. yüzyılda Rumelihisarı'ndan Arnavutköy'e kadar Bölükbaşı Bebek Çelebinin arazileri vardı. Kıyıları kontrol eden bostancıların kullukları, yakınında da bostancı başıların bazı yalıları yaptırdıkları anlaşılmaktadır.²¹⁵ Bizans döneminde güvenlik nedeniyle sur dışına çıkılamamıştı. Fetihten sonra imparatorluğun güvenli ortamında sur dışına çıkılarak 16. yüzyıl başından itibaren yeni yerleşme alanları oluşmaya başladı. Boğaziçi, bu yüzyılda Osmanlı padişahlarının has bahçeleri ve kıyı boyunca yaptırdıkları sahil saraylarına rağmen önemli bir yerleşim yeri olmadı.

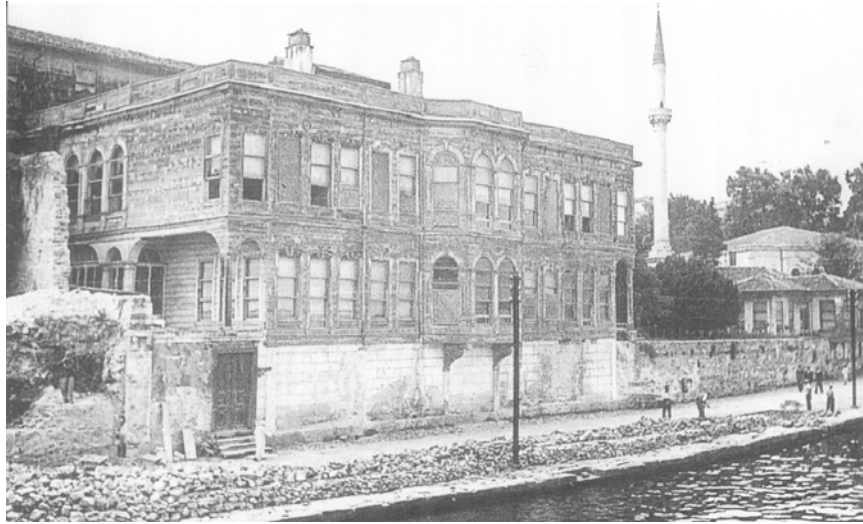

Resim 3.40. Bebek sahili, 1860-1870.

²¹⁴Doğan Kuban, Kent ve Mimarlık Üzerine İstanbul Yazıları, Yapı Endüstri Merkezi Yayınları, İstanbul, 1998, sy,178.

²¹⁵İstanbul Ansiklopedisi,Cilt7, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, İstanbul, 1994, sy,419.

17. yüzyılda köy içi yerleşmeleri ve saray mensuplarının yaptırdıkları yalılar ile Boğaz'ın karakteristik görünümü oluşmaya başladı. Boğaz, sahildeki küçük köy yerleşmeleri dışında yukarı kesimlerinde doğal yapısını korumaktaydı. 18. yüzyılda Boğaz'da yeni mahalleler oluşmaya başladı. Eski köyler çevresindeki kümeleşmeler dışında yalı ve sahilsaraylarının yapımı önem kazandı. Yalılar daha çok sultanların yazlık konutları olarak yapıldı. Boğaziçi yalısı, harem ve selamlığı, divanhanesi, büyük bahçesi, havuzları, kayıkhanesi, mutfak, ahır, daha sonraki dönemlerdeki bahçelerindeki kameriyeleri, arka kısımdaki köşkü ile geniş bir yapı grubuydu. 18.yüzyılda yalılarda planlama ve cepheler oldukça sadeydi.

Resim 3.41. Emirgan Şerifler Yalısı, 1781, 1850 ve 1960 yıllarında değiştirilmiştir, bugün sadece selamlık divanhanesi vardır. Büyük harem dairesi 1940 yıllarında yıktırılmıştır.

19. yüzyıldan itibaren batı etkisiyle oldukça gösterişli olan birkaç bölümlü büyük sahil sarayları ve yalılar yapılmaya başlandı. 19.yüzyılda Boğaziçi'nin sayfiye niteliği değişmemişse de Tanzimattan sonra 2. Abdülhamit döneminde(1876-1909) yalı arsalarının el değiştirdiği ve yeni yalıların yapıldığı görülmektedir.²¹⁶ Önceleri saray mensuplarının ve çevresinin yaptırdığı yalılar daha sonra zengin azınlık tüccarlarının ve yabancı elçiliklerin yaptırdıkları bir yapı türü haline gelmiştir.

²¹⁶ Doğan Kuban, Kent ve Mimarlık Üzerine İstanbul Yazıları, Yapı Endüstri Merkezi Yayınları, İstanbul, 1998, sy,199.

3.3.3.1.Boğaziçi Öngörünüm Bölgesindeki Korunması Gerekli Kültür Varlıklarına Ait Uygulamalar

3.3.3.1.1. Restorasyon Uygulamaları

2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu'nda korunması gerekli taşınmaz kültür ve tabiat varlıklarının 19. yüzyıl sonuna kadar yapılmış taşınmazlar olduğu hükme bağlamıştır. 22.07.1983 onanlı, 1/ 1000 ölçekli Boğaziçi Öngörünüm Bölgesi Uygulama İmar planında kültür varlıkları 1. ve 2. grup eski eser taraması olarak gösterilmiştir. İmar planında eski eser taraması olmayan ancak yerinde kültür varlığı mevcut olan ve Koruma Kurulu tarafından 1983 yılından sonra tescil edilen kültür varlıkları da bulunmaktadır.

Boğaziçi Öngörünüm Bölgesindeki taşınmaz kültür varlıklarının iyileştirilmesine yönelik yapılan restorasyon uygulamaları İstanbul 3 Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'ndan alınan karar doğrultusunda Boğaziçi İmar Müdürlüğü tarafından verilen izinlerine göre yapılmaktadır.

Resim 3.42. Hekimbaşı Yalısı, Anadolu Hisarı, 19. yüzyıl.

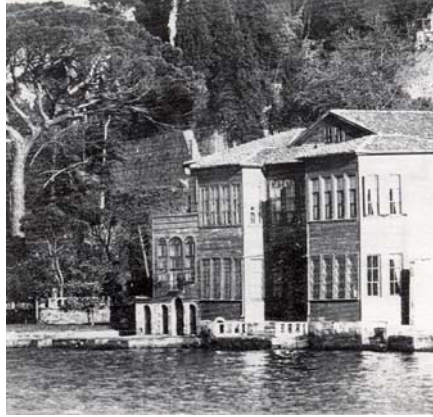
Kültür varlıklarına ait restorasyon uygulamalarının ne şekilde olacağı ve restorasyon sırasında yapılacak müdahaleler Koruma Kurulu kararlarında belirtilmektedir. Kurul kararı alınmadan kültür varlıklarına herhangi bir uygulama yapılamamaktadır.

Resim 3.43. Ahmet Afif Paşa Yalısı, Yeniköy, 19. yüzyıl sonu, restorasyon öncesi ve sonrası.

22.07.1983 onanlı, 1/ 1000 ölçekli Boğaziçi Öngörünüm Bölgesi Uygulama İmar planında eski eser taraması olan 1.grup ve 2. grup kültür varlığı parsellerinde yapılacak uygulamalar için Boğaziçi İmar Yüksek Koordinasyon Kurulu'nun 27.02.2004 gün ve 2004/2 sayılı(340040314) sayılı karar eki Sahil Şeridi ve Öngörünüm Bölgesi Uygulama İmar Planı Plan lejantı ve Plan Hükümleri'nde: *"Koruma Kurulu'ndan karar alındıktan sonra uygulama yapılacaktır"* ve *"22.07.1983 tastik tarihli planda işli ve yerinde mevcut olan, yıkılarak yapılmasında sakınca olmadığına dair Kurul'ca karar alınan eski eser uygulamalarında, restore edilen binanın taban alanı, yüksekliği, mevcut binanın yüksekliğini geçmemek, kontur ve gabarisini değiştirmemek, kat adedi ve bağımsız bölüm artışı yapmamak kaydı ile uygulama yapılacaktır."* hükümleri bulunmaktadır.

Kültür varlıklarına İstanbul 3 Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu tarafından rölöve, restitüsyon ve restorasyon projeleri onaylanıp, karar alındıktan sonra Boğaziçi imar Müdürlüğü tarafından restorasyon ruhsatı verilmektedir. Kültür varlığının projesine uygun olarak kontur ve gabarisi içinde yapılması ile ilgili denetleme idare tarafından yapılmaktadır.

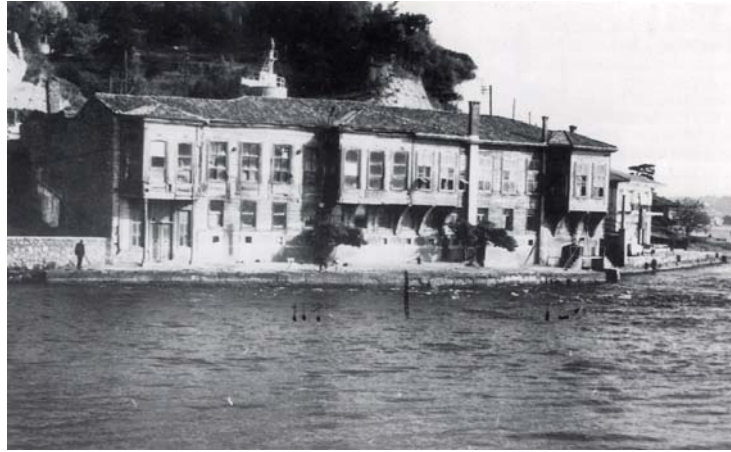
Resim 3.44. Kont Ostrogog Yalısı, Kandilli, 19. yüzyıl, restorasyon öncesi ve sonrası.

Restorasyonu tamamlanan kültür varlığına Koruma Kurulu'ndan iskan alabilmesinde sakınca olmadığına dair alınan görüş doğrultusunda Boğaziçi İmar Müdürlüğü tarafından iskan belgesi verilmektedir.

Resim 3.45. Sandalciyan Yalısı, Sarıyer, 19 yüzyıl, restorasyon öncesi ve sonrası.

Boğaziçi Öngörünüm Bölgesinde bugün için 22.07.1983 onanlı, 1/ 1000 ölçekli Boğaziçi Öngörünüm Bölgesi Uygulama İmar planında eski eser taraması olmayan ancak yerinde mevcut olan korunması gerekli kültür varlıkları bulunmaktadır. Söz konusu kültür varlıklarında uygulama yapılabilmesi için Boğaziçi İmar Yüksek Koordinasyon Kurulu'nun 27.02.2004 gün ve 2004/2 sayılı(340040314) sayılı karar eki Sahil Şeridi ve Öngörünüm Bölgesi Uygulama İmar Planı Plan lejantı ve Plan Hükümlerine göre öncelikle kültür varlığının plana işlenmesi gerekmektedir. Kültür varlığının öncelikle plana işlenip daha sonra uygulama yapılması, fiziksel ve çevresel nedenlerle yok olma tehlikesiyle karşı karşıya olan yapının restorasyon sürecini uzatmaktadır.

Resim 3.46. Edip Efendi Yalısı Yalısı, Kandilli, 19 yüzyıl, restorasyon öncesi ve sonrası.

3.3.3.1.2. Restitüsyon Uygulamaları

Boğaziçi Öngörünüm Bölgesi'nde 22.07.1983 onanlı, 1/1000 ölçekli uygulama imar planında eski eser taraması olarak gösterilmemiş ve herhangi bir nedenle yıkılmış yada ortadan kalkmış, bugün yerinde mevcut olmayan kültür varlıkları bulunmaktadır.

Söz konusu restitüsyon uygulamaları ile ilgili olarak 21.02.1986 gün, 86/1 sayılı plan lejantında;

“Evvelce mevcut olup ta herhangi bir nedenle ortadan kalkmış olan ve imar planlarında belirlenmemiş olan eski eserlere ait uygulamalarda Kültür ve Tabiat Varlıklarını Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu kararları esas alınacaktır” hükmü mevcuttur. Bu doğrultuda planda ve yerinde mevcut olmayan kültür varlıklarına Koruma Kurulu kararları doğrultusunda 1992 tarihine kadar ruhsat verilmiştir.

Boğaziçi Öngörünüm Alanı'ndaki sınırlı yapılanma izni, mevcut kültür varlığı yapılarla daha fazla kullanım alanı elde etmek için restorasyon kurallarını zorlarken bugün yerinde mevcut olmayan ve planda eski eser taraması bulunmayan kültür varlığı yapıların yeniden ihya edilmesi olanağının olması sorunu daha da karmaşık hale getirmiştir. Çünkü bütün boyutlarıyla varolan bir yapıyı bile daha fazla gelir sağlamak için zorlayan yapı ortamı, bu kez hiçbir zaman varolmamış boyut ve özellikler hatta hiçbir zaman olmayan yapılara ilişkin “rekonstrüksiyon” önerileri geliştirmeye başlamış, özellikle sahil şeridinde arazi değerini daha da artırmak için korunması gerekli kültür varlığı parsellerinde binalar gerçek boyutları dışında teklif edilerek yasanın öngörmediği kural dışı uygulamalara teşebbüs edilmesine neden olmuştur..

Diğer taraftan 2960 sayılı Boğaziçi Kanunu ve İmar planındaki çelişkilerin giderilmesi hakkında Bakanlık; “*Boğaziçi Yasası ve 1/1000 ölçekli Uygulama İmar Planı, plan lejantı ve plan notları arasında çelişkiler olduğu, yapılan uygulamaların Boğaziçi Yasasıyla çeliştiği hususunun tespit edildiği, bu nedenle yapılacak kısa vadeli çalışmalar başlığıyla 86/1 sayılı plan lejantı ve notlarının iptal edilerek buna göre uygulama yapılmaması, yeni inşaat izni verilmemesinin gerektiğini*” bildirmiştir. Bu süreçte yapılacak uygulamalar hakkında da Bakanlık; “*değişen yasal mevzuat karşısında Boğaziçi Sahil Şeridi ve Öngörünüm Bölgesi İmar planı, plan lejantı ve plan hükümlerinin uygulanması mümkün olmayan kısımlarının uygulanmaması*” şeklinde görüş bildirilmiştir. Bunun üzerine restitüsyon uygulamaları durdurularak öncelikle kültür varlığının plana işlenmesi ve plan tadilatından sonra uygulamanın yapılması istenmiştir. Ancak kültür varlıklarının öncelikle yapılması daha sonra plana işlenmesi şeklindeki görüşler nedeniyle uygulamada sorunlar yaşanmıştır.

Bu nedenle plan lejantındaki restitüsyonlar ile ilgili hüküm; “**Evvelce mevcut olup da, herhangi bir nedenle ortadan kalkmış olan ve imar planlarında belirlenmemiş olan eski eserlere ait uygulamalarda (Restitüsyon uygulamaları) Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu Kararları esas alınarak plan tadilatı yapıldıktan sonra uygulama yapılacaktır**” şeklinde değiştirilerek Ekim 1994 tarihinde Bayındırlık ve İskan Bakanlığı Teknik Araştırma ve Uygulama Genel Müdürlüğü’ne iletilmiştir. Ancak, 86/1 onanlı plan lejantının hala yürürlükte olması nedeniyle restitüsyon uygulamaları kurul kararları doğrultusunda uygulama yapılmıştır.

8.5.2000 tarihinde Bakanlık tarafından gönderilen plan lejantı tadilatında;

b) 22.07.1983 yürürlük tarihli planda işli ve yerinde mevcut olan, yıkılarak yapılmasında sakınca olmadığına dair Kurul’ca karar alınan eski eser uygulamalarında, restore edilen binanın taban alanını, mevcut binanın taban alanını, yüksekliği, mevcut binanın yüksekliğini geçmemek, kontur ve gabarisini

değiştirmemek kat adeti ve bağımsız bölüm artışı yapmamak kaydı ile uygulama yapılacaktır.

c) 22.07.1983 tasdik tarihinden önce tescil karar alınmış parselde mevcut olduğu halde tatbikat imar planında gösterilmemiş eski eserler için Boğaziçi Mevzuatına göre plan değişikliği teklif edilebilecektir. Plan değişikliğinin onayını müteakip Koruma Kurulu Kararı çerçevesinde restore edilen binanın taban alanı, mevcut binanın taban alanını, yüksekliği, mevcut binanın yüksekliğini geçmemek, kat adedi ve bağımsız bölüm artışı yapılmamak kaydıyla uygulama yapılacaktır. Ayrıca yıkılarak yapılması halinde (b) maddesi geçerlidir.

d) Herhangi bir nedenle ortadan kalkmış ve imar planlarında belirlenmemiş olan eski eserlere ait uygulamalarda 27.07.1983 tarihinden önce tescil kararı alınmamış ise eski eser uygulaması yapılmaz” şeklinde değiştirilmiştir.

Bakanlık plan lejantındaki değişiklik ile, **22.7.1983 onanlı İmar Planında eski eser taraması olan eski eserlerin uygulamasına geçit verirken, planda taraması olmayan ancak 22.7.1983 tarihinden önce tescil kararı alınan parseller için plan tadilatı yapıldığı takdirde inşaat izninin verilebileceğini, planda ve yerinde mevcut olmayan restitüsyon uygulamalarında ise hiçbir şekilde uygulamanın yapılamayacağını** hükme bağlamıştır.

Plan lejantındaki değişiklik Boğaziçi Öngörünüm Bölgesi’nde bulunan korunması gerekli kültür varlıkları olan parsel sahiplerini harekete geçirmiş, konu hakkında III. Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Kurulu’na itirazda bulunmuşlardır. Restitüsyon uygulamaları ile ilgili olarak İstanbul III. Numaralı Koruma Kurulu’nun almış olduğu 20.9.2000 gün, 11831 sayılı kararı ile;

“... imar planlarında belirlenmemiş olan eski eserlere ait uygulamalarda 22.07.1983 tarihinden önce tescil kararı alınmamış ise eski eser uygulaması yapılmaz şeklinde bir sınırlama getirilemeyeceğine, yasa ve ilke kararları çerçevesinde onaylı restitüsyon projelerine göre 1/1000 ölçekli Boğaziçi Öngörünüm

Koruma Amaçlı İmar planlarında Kurul Kararları esas alınarak Belediyesince uygulamanın bu doğrultuda yapılarak eski eserin planlara işlenmesine” karar verilmiştir.

Koruma Kurulu’nun 11831 sayılı kararı doğrultusunda plan lejantının restitüsyonlar ile ilgili kısmı;

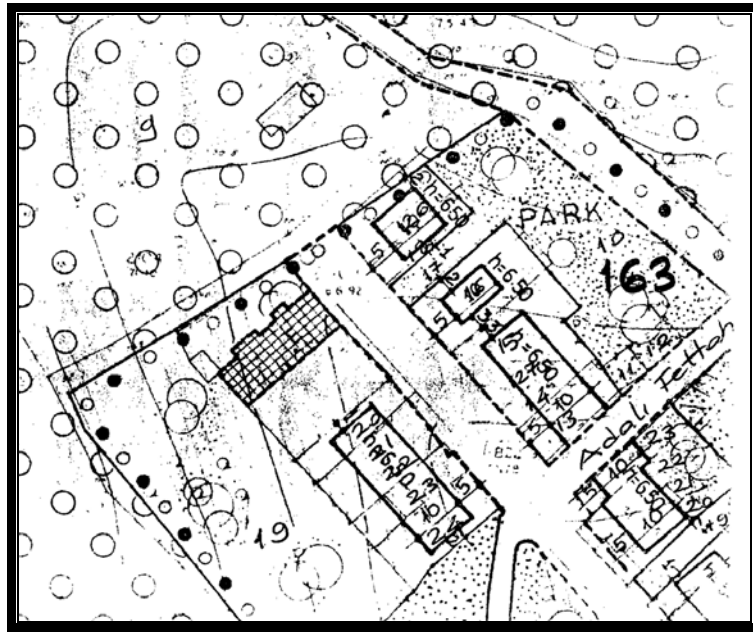
“Evvelce mevcut olupta, herhangi bir nedenle ortadan kalkmış olan ve imar planlarında belirlenmemiş olan eski eserlere ait uygulamalarda (restitüsyon uygulamaları) Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Kurulu Kararları esas alınarak uygulama bu doğrultuda yapılır ve plana işlenir. Ancak eski eser binanın plana müdahale ettiği durumlarda (İmar uygulamaları gerektiği hallerde, tevhit, istikamet, fonksiyon değişikliği vb.) plan tadilatı sonuçlanmadan uygulama yapılamaz.” şeklinde yeniden tadil edilerek 20 Aralık 2000 tarihinde Bakanlığa gönderilmiştir.

Bu süreçte herhangi bir restitüsyon uygulamasına izin verilmemesi üzerine parsel sahipleri Koruma Kurulu’na yeniden itirazda bulunmuşlardır. Koruma Kurulu’nun 18.06.2002 gün, 12994 sayılı “...20.09.2000 gün 11831 sayılı kararımızda da gerekli belgeleri tam olan ancak, mevcut durumda herhangi bir nedenle yok olmuş yapıların rekonstrüksiyon kararının uygulaması ve plana işlenmesi hususu yeniden gözden geçirildiğinde kararın isabetliliği görülmüştür. Nitekim tescil ve envanter çalışmalarının sürekliliği koruma planlaması içinde, belirli bir tarihle sınırlandırılmayacak bir plan ilkesi olup, planlama tekniği açısından korunması gerekli taşınmaz kültür ve tabiat varlıkları planın değişmez verileri olarak kabul edilmelidirler. Boğaziçi İmar Yüksek Koordinasyon Kurulu onayına sunulan ve benzeri yeni tescil edilmiş yapıları içeren kararların fonksiyonlarına uygun olarak plana işlenmesi olağan bir revizyon işlemi olup plana işlenme aşamasında üzerinde tartışılması onay süreci itibariyle gerekmemektedir ve uygulamayı engellememelidir” şeklindeki kararı doğrultusunda ve revize edilen plan lejantının henüz onaylanmaması nedeniyle halen yürürlükte olan 86/1 sayılı lejantta mevcut olan restitüsyonlar ile ilgili “Koruma Kurulu Kararları esas alınarak uygulama bu doğrultuda yapılır ve plana işlenir” şeklindeki plan notu gereği evvelce

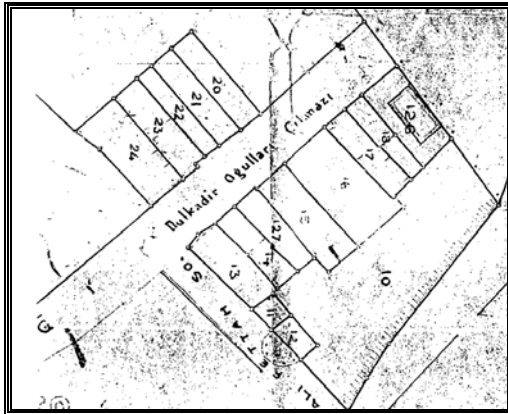
mevcut olduğu belgeler ve fotoğraflarla kanıtlanmış parsellerde 1.09.2002 tarihinden itibaren restitüsyon uygulamalarına izin verilmiştir.

Restitüsyon Uygulamaları İle İlgili Örnekler

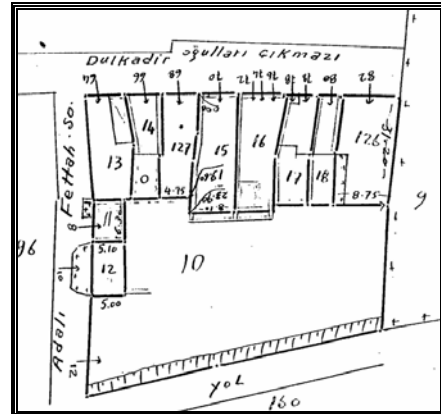
1.Beşiktaş ilçesi, Arnavutköy Mahallesi, 2 pafta, 163 ada, 14 parsel 22.07.1983 onanlı 1/1000 ölçekli Uygulama İmar planında iskan alanında kalmaktadır.

Harita 3.3. Beşiktaş, 163 ada, 14 parsel için imar planı örneği.

Harita 3.4. Beşiktaş, 163 ada, 14 parsel için çap.

Harita 3.5. 163 ada, 14 parsel için kroki.

Parselde planda ve yerinde mevcut olmayan kültür varlığı, 17.03.1999 gün 10813 sayılı İstanbul 3 Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu kararı ile tescil edilerek koruma grubu 2. grup olarak belirlenmiş, temel kalıntı rölövesi, restitüsyon ve restorasyon projeleri uygun bulunmuştur.

Resim 3.47. Beşiktaş, 164 ada, 14 parselde ait temel kalıntı fotoğrafı.

İlgi : 31-03-1997 gün ve 06-720/23-727 sayılı yazınız.

İlçemiz, Kuruçeşme Mahallesi, Dulkadiroğulları Sokak, 66 kapı sayılı, 219 bina hesabında kayıtlı bulunan, 163 ada, 14 parselde olduğu anlaşılan ahşap ev 1932 yılı tahrir kayıtlıdır.

Tahrir defteri 293 sırasında Zeminde bir oda, bir taşlık; 1.kat:iki oda, bir miktar bahçe." yazılmıştır.

1971 mali yılı sonuna kadar olan kayıtlarımızda değişiklik işlemi yapılmamıştır.

Bilgilerinizi arz ve rica ederim.

 İlçe Özel İdare Müdürü

Belge 3.1. Beşiktaş, 164 ada, 14 parselde ait 1 nolu özel idare kaydı.

Söz konusu parselin ait tapu senesinde “ahşap ev” olarak görülmektedir. 31.03.1997 gün 22-102 sayılı özel idare kaydında “14 parselde olduğu anlaşılan ahşap ev 1932 tahrir yılı kayıtlıdır.” diye belirtilmektedir.

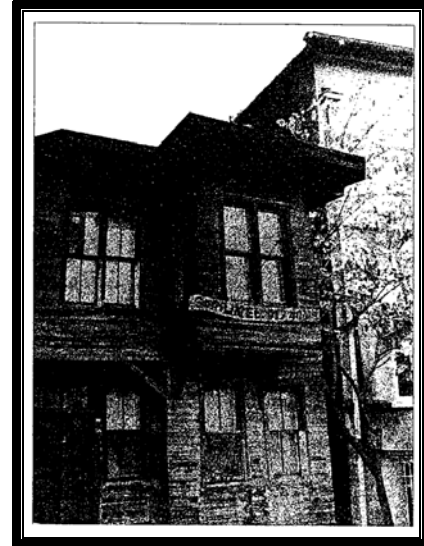
Kültür No	Parsel No	Kapu No			Cinsi	Yüz ölçüm.		Sokağı	Sahibi	Z
		Eski	Yeni	Taj		M.	DSZ			
42	10			12	Arsa				Maliye Hazinesi	
43	11	70	8	8	Ahşap ev				Halil Karagözoğlu v.s	
44	12			10	Arsa				Androniki Dimitri kızı	
45	13			64.2	Arsa				Maliye Hazinesi	
46	14			66	Bahçeli Ah.ev				" "	
47	15									

Belge 3.2. Beşiktaş, 164 ada, 14 parselde ait 2 nolu özel idare kaydı.

Ayrıca, parselde ait eski fotoğraftan yanında bulunan halen mevcut olan apartman görülmekte ve parselde daha önce kültür varlığının olduğu anlaşılmaktadır.

Resim 3.48. 164 ada, 14 parselde bitişik bina.

Resim 3.49. Ahşap yapıya ait eski fotoğraf.

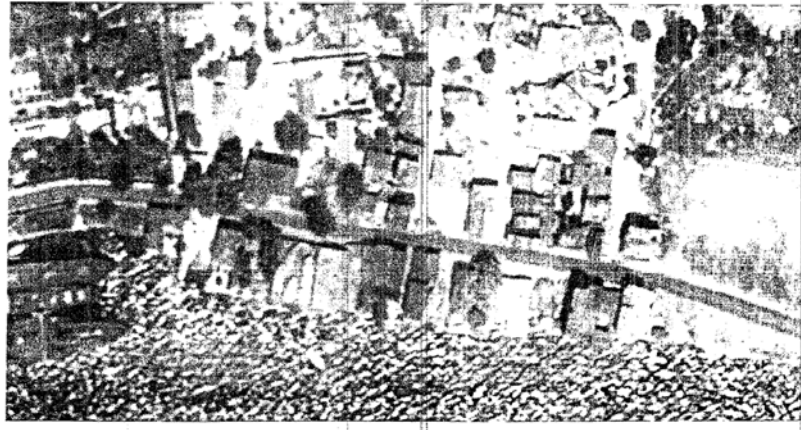
Evvelce yerine olduğu belge ve fotoğraflardan anlaşılan Koruma Kurulu tarafından temel kalıntı rölövesi, restitüsyon ve restorasyon projeleri uygun bulunan söz konusu parsel ruhsat belgesi düzenlenmiştir.

2.Sarıyer ilçesi, İstinye mahallesi, 56 pafta, 507 ada 29 ve 30 parsel 22.07.1983 onanlı, 1/ 1000 ölçekli Boğaziçi Öngörünüm Bölgesi Uygulama İmar planında iskan alanında kalmaktadır.

Harita 3.6. Sarıyer ilçesi, 56 pafta, 507 ada 29 ve 30 parsel için imar planı örneği.

İmar planda ve yerinde mevcut olmayan kültür varlığı, 05.12.2001 gün 12632 sayılı İstanbul 3 Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu kararı ile tescil edilerek koruma grubu 2. grup olarak belirlenmiş, temel kalıntı rölövesi onaylanmış, 17.07.2002 gün, 13089 sayılı kararı ile de, restitüsyon ve restorasyon projeleri uygun bulunmuştur.

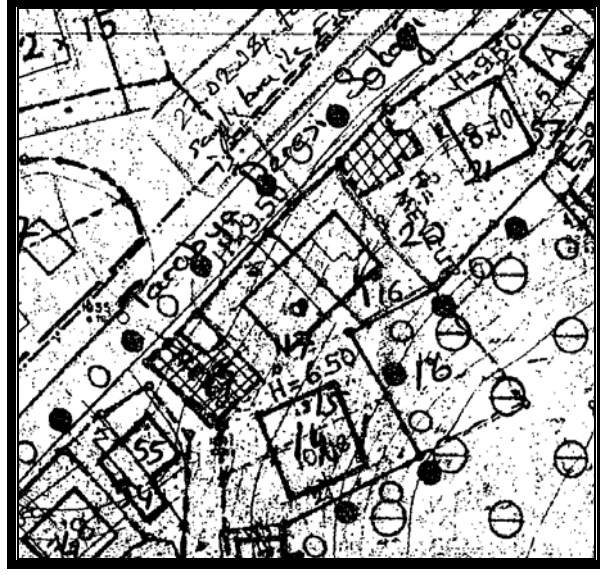
Resim 3.50. Sarıyer ilçesi, 56 pafta, 507 ada 29 ve 30 parselde ait hava fotoğrafı.

Resim 3.51. Sarıyer ilçesi, 56 pafta, 507 ada 29 ve 30 parseldeki ahşap yapıya ait eski fotoğrafı.

Söz konusu parselde evvelce mevcut olduğu hava fotoğrafı, fotoğraf ve belgelerden anlaşılan yerinde mevcut olmayan kültür varlığına restitüsyon ruhsatı verilmiştir.

3. Sarıyer ilçesi, Tarabya mahallesi, 72 pafta, 961 ada, 116 parsel 22.07.1983 onanlı, 1/ 1000 ölçekli Boğaziçi Öngörünüm Bölgesi Uygulama İmar planında iskan alanında kalmaktadır.

Harita 3.7. Sarıyer ilçesi, 72 pafta, 961 ada, 116 parsele ait imar plan örneği.

İmar planında ve yerinde mevcut olmayan kültür varlığı, 25.12.1978 gün 9921 sayılı Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulunun kararı ile tescil edilmiş, İstanbul 3 Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu'nun 16.04.1997 gün, 9258 sayılı kararı ile koruma grubu 2. grup olarak belirlenmiştir.

Resim 3.52. 961 ada, 116 parsele ait fotoğraf.

Resim 3.53. Ahşap yapının eski fotoğrafı.

Söz konusu parsele ait eski fotoğraf ve belgelerden evvelce mevcut olduğu ispatlanan kültür varlığına Koruma Kurulu tarafından restitüsyon ve restorasyon projeleri onaylanması üzerine restitüsyon ruhsatı verilmiştir.

Boğaziçi Alan'ında her zaman evvelce mevcudiyeti bilgi ve belgelerle ispatlanmış restitüsyon uygulamaları teklif edilmemiştir. Bazen parselde evvelce mevcut olan kültür varlığı kontur ve gabarisinden oldukça büyük teklif edilmiş, bazen ise yerinde hiçbir zaman olmayan yapıların mevcut olduğunu ispatlamak için gerçekte olmayan temel kalıntıları oluşturulmuştur. Bu nedenle bilinçli olarak yapılan söz konusu restitüsyon uygulamaları amacından uzaklaşmış ve bazen alınan Kurul Kararlarının tartışılmasına neden olmuştur. Bu nedenle İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanlığı tarafından bazı dönemlerde restitüsyon uygulamaları durdurulmuştur.

Restitüsyon uygulamasındaki bu karmaşık süreç Boğaziçi İmar Yüksek Koordinasyon Kurulu'nun toplanamayıp Boğaziçi Alanı'nda çözüm gerektiren konuların karara bağlanamamasından kaynaklanmıştır.

Boğaziçi İmar Yüksek Koordinasyon Kurulu tarafından 27.02.2004 gün, 2004/2 (3400 40314) sayılı karar ile Boğaziçi Sahil Şeridi ve Öngörünüm Bölgesi Uygulama İmar Planı plan lejantını ve plan hükümlerini onaylanması üzerine Boğaziçi Alanı'nda uygulamada karşılaşılan sorunlara kesin hükümler getirilmiştir.

Boğaziçi İmar Yüksek Koordinasyon Kurulu tarafından 27.02.2004 gün, 2004/2 (3400 40314) sayılı karar eki plan lejantı ve plan hükümlerine göre;

“* 22.7.1983 tasdik tarihli planda işli ve yerinde mevcut olan eski eserler de Koruma Kurulu kararı alınarak kontur ve gabarisini değiştirmemek ve bağımsız bölüm artışı yapmamak kaydıyla uygulama yapılabilir.

*** 22.7.1983 tasdik tarihinden önce tescil kararı alınmış parsellerde yerinde mevcut olduğu halde planda gösterilmemiş eski eserlerde plan tadili yapılarak uygulama yapılabilir.**

** Herhangi bir nedenle ortadan kalkmış ve imar planlarında belirlenmemiş eski eser uygulamalarında 22.7.1983 tarihinden önce tescil kararı alınmamış ise uygulama yapılamaz” hükümleri getirilmiştir.*

Bu durumda Boğaziçi Öngörünüm Bölgesi’nde özel alanlar (turizm, rekreasyon, tarım, çarşı, resmi kurum...) dışında, planda taraması olan kültür varlığı uygulamalarına izin verilirken, imar planında eski eser taraması olmayan yerinde mevcut olan ve olmayan kültür varlıklarına 22.7.1983 tarihinden önce tescili yapılmamış ise inşaat izni verilmemektedir.

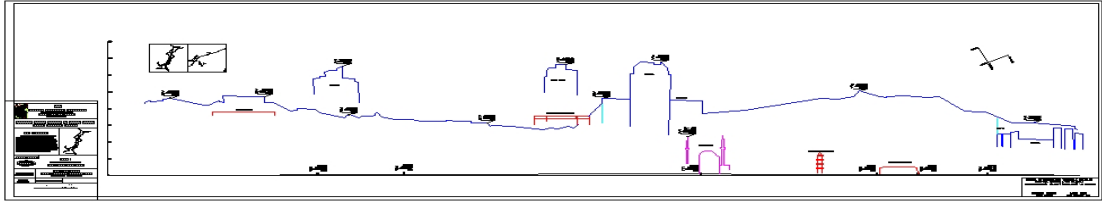
Söz konusu lejant Boğaziçi Alanı’nda uygulamada karşılaşılan pek çok konuya açıklık getirmiş ancak kültür varlığı uygulamaları ile ilgili tartışmalara yol açmıştır.

2960 sayılı Boğaziçi Kanunu, 2863 sayılı Koruma Kanunu, 1/5000 ölçekli Nazım Plan, 1/1000 ölçekli Öngörünüm Bölgesi Uygulama İmar Planı ve Lejantının olması Boğaziçi Sit Alanı için önemli bir gelişme olarak görünse bile söz konusu kanunların, plan ve lejantın birbirleri ile yeterince uyum sağlamaması nedeniyle pek çok konu çözümsüz kalmıştır.

Boğaziçi Alanı’ndaki önemli bir sorun da öngörünüm ve geri görünüm bölgesini ayıran çizginin önemli çelişkiler içermesidir. Bu nedenle öngörünüm çizgisinin yeniden belirlenmesi için İstanbul Büyükşehir Belediyesi tarafından danışmanlığını ve akademik rapor çalışması İTÜ Jeodezi ve Fotogrametri Mühendisliği Bölümünce gerçekleştirilen proje kapsamında 1/500 ölçekli silüet haritaları fotogrametri yöntemiyle üretilmiştir.

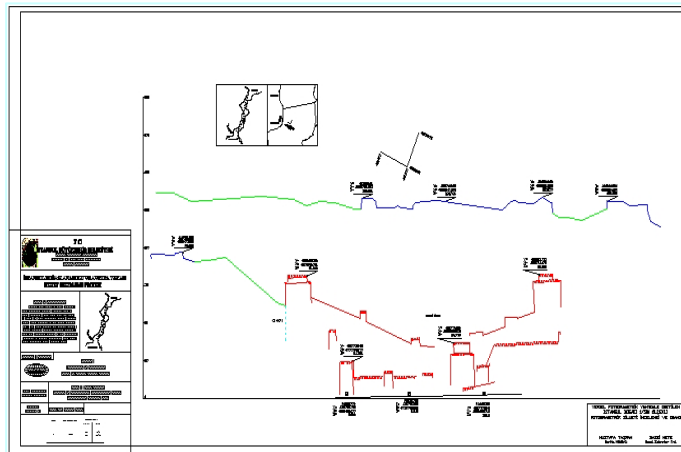

Resim 3.54. Avrupa yakası silüet.

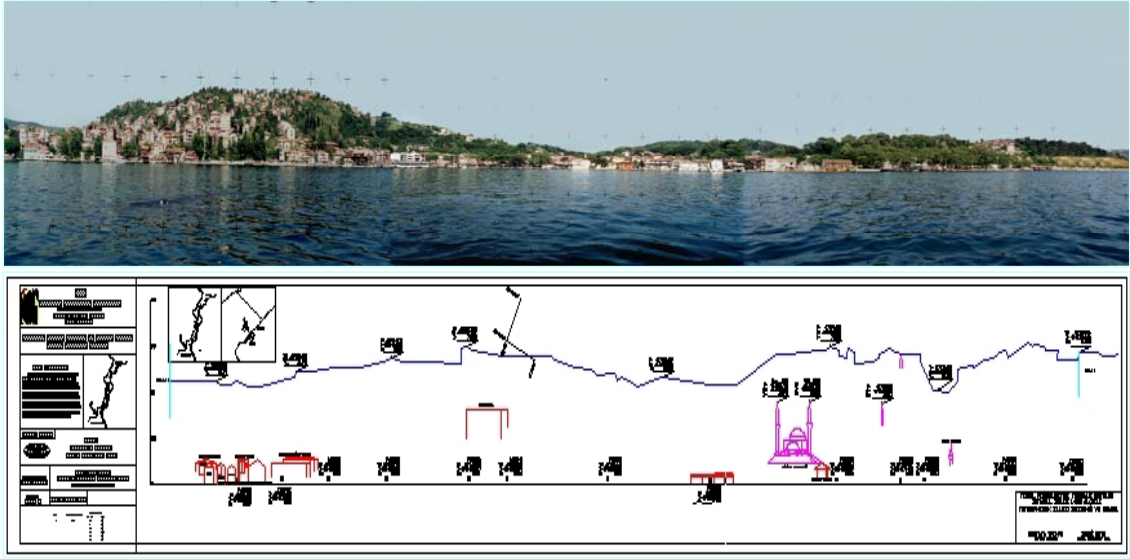

Harita 3.8. Avrupa yakası silüet haritası.

Digital fotogrametrenin kullanıldığı bu proje özellikle tarihi dokuları tahrip edilme tehlikesi ile baş başa kalan şehirler için öncü bir çalışmanın olacağı düşünülmüştür.

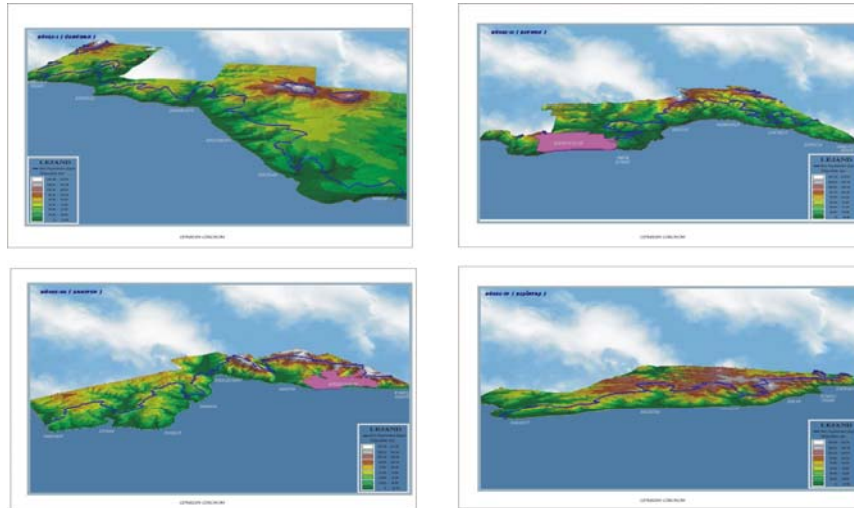

Harita 3.9. Rumeli hisarı fotogrametrik silüet haritası.

Harita 3.10. Anadolu yakasına ait silüet haritası.

Kıyı kenar çizgisi ile Öngörünüm çizgisi arasındaki alana ait bölgenin sayısal arazi modeli oluşturulmuştur. Böylece, sayısal olarak bilgisayar ortamına aktarılan x,y,z verilerine göre silüet ve öngörünüm sınırının tesbitine yönelik tüm değerlendirmeler bilgisayar ortamında yapılabilecektir.²¹⁷

Harita 3.11. Boğaziçi'ne ait sayısal arazi modelinin oluşturulması.

²¹⁷ İstanbul Büyükşehir Belediyesi, Harita Müdürlüğü arşivi.

Resim 3.55. Boğaziçi, 2005.

Boğaziçi Bölgesi'ne ait 1/5000 ölçekli hava fotoğrafları(ortofotolar) hazırlanarak, plan çalışmalarında kullanılacak hale getirilmiştir.²¹⁸

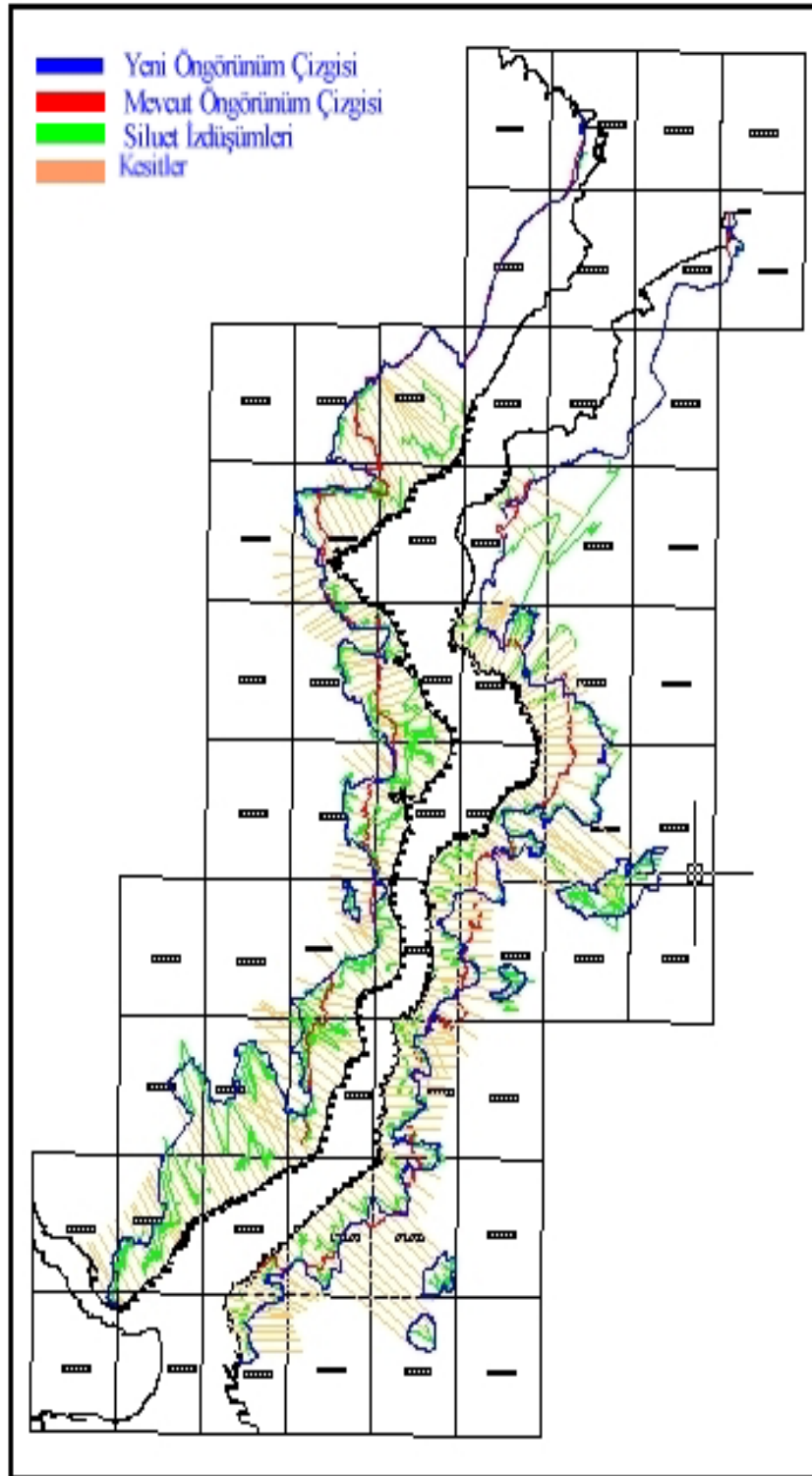
²¹⁸ İstanbul Büyükşehir Belediyesi, Harita Müdürlüğü arşivi.

Resim 3.56. İstinye Bölgesine ait hava fotoğrafı.

Söz konusu çalışmalar sonunda Boğaziçi Alanı'nın öngörünüm çizgisi bilimsel olarak belirlenmiştir.²¹⁹

²¹⁹ İstanbul Büyükşehir Belediyesi, Harita Müdürlüğü arşivi.

Harita 3.12. Boğaziçi Alanı'na ait yeni oluşturulan öngörünüm çizgisi.

BÖLÜM 4. DEĞERLENDİRME VE ÖNERİLER

Boğaziçi, Bizans döneminde kentin bir devamı olmadığından yerleşme sadece tapınak ve ibadet yerlerinde olmuştu. Beşiktaş (St. Mamas), Ortaköy (St.Phocas) Vanıköy ve Çengelköy (Sophianos) Bizans dönemindeki yerleşmelerdi.

Türkler önce Boğaz'a stratejik amaçlı yerleştiler. Yıldırım Beyazıt Anadoluhisarı'nı yaptırdıktan sonra ilk Türk mahallesi hisar çevresinde kuruldu. 15. yüzyılda İstanbul fethedildiğinde kent, yağmalar ve istilalar sonunda harap ve bakımsızdı. Kentte harap olmayan evlere onları ele geçirenler, boş olan evlere ise dışarıdan gelenler yerleştirildi. Kentin kalan halkına ve esirlerine ise mahalleler verilmişti. 15. yüzyıla kadar surlar kentin kara yönünde gelişmesine engel olmuştu. Bizans döneminde güvenlik nedeniyle sur dışına çıkılamamıştı. Fetihten sonra İstanbul kentinin gelişiminin önemli bir özelliği oldu; kentte güvenlik kaygısı olmadığı için surlar dışında hatta Haliç ve Boğaz kıyılarında, Üsküdar'da mahalleler oluşmaya başladı. Yerleşmeler daha çok yarımada, Galata ve Pera çevresinde olmuş, Boğaz kıyıları ise Osmanlı sultanlarının yazlık saraylarını yaptırdıkları döneme kadar sadece kıyıdaki küçük köy yerleşimi olarak kalmıştı.

Fatih döneminde başkente yeterli nüfusun sağlanması amacıyla Anadolu'dan, Rumeli'den Türkler, Rumlar, Ermeniler ve Yahudiler getirildi. Türkler, Aksaray ve Beyazıt çevresi ile Eski Saray'la Fatih Külliyesi arasında Haliç'e bakan yamaçlara, Rumlar, daha çok Marmara kıyılarına ve Galata'ya, Ermeniler ise Samatya'ya yerleştiler. Eyüp ve çevresinde Bursa'dan gelen Türkler bulunmaktaydı.

Bizans döneminde olduğu gibi Türk döneminde de kutsal yerlere önem verildi ve camiler yapıldı. Bizans dönemi kiliseleri camiye çevrildi, mahalleler cami çevresinde oluşmaya başladı. Anadoluhisarı'ndan sonra Boğaziçi'ndeki diğer bir yerleşmede Rumelihisarı oldu.

16. yüzyılda Boğaziçi kıyılarında yoğunluğun artması Kanuni döneminde başladı. Fatih'in kurduğu Tophane, Kanuni döneminde büyütüldü, duvarlarla

çevrilerek kışlalar yapıldı. Tophane ve Beşiktaş arasındaki kalan kıyıya 16. yüzyılın ikinci yarısında yalılar yapılmaya başlandı. Fındıklı'da Molla Çelebi Camisi(1565-1566) çevresinde mahalleler kuruldu. Kabataş ve Beşiktaş'ta büyük bahçeler bulunmaktaydı. 2. Selim buraya bir kasır yaptırmıştı. Beşiktaş'ta Fatih'in ekmekçibaşısının bir cami yaptırmış olması, donanmanın buradan sefere çıkması yerleşmeyi teşvik etmişti. 16. yüzyılda Boğaz'ın iki yakasındaki yerleşme alanları artmaya başladı. Sultanların ve devlet büyüklerinin yaptırdıkları saray ve kasırlara hizmet edenlere ait mahalleler oluşmaya başladı. Kanuni Kuleli'de bir saray, Çubuklu'da bir kasır, 3. Murad(1574-1595) Kandilli'de birkaç kasır yaptırdı. 1.Selim Bebek'te has bahçede bir kasır yaptırmıştı. 2. Selim'in Emirgan'da bahçeleri bulunmaktaydı. Kuzguncuk, Çengelköy, Ortaköy, Arnavutköy, Bebek ve İstinye Rum köyleriydi.

17. yüzyılda nüfus artışına paralel olarak yerleşme alanları da giderek büyüdü. Tophane ve Salıpazarı arası büyük bir çarşı alanı oldu. 4. Mehmed(1648-1687) döneminde Beşiktaş'ta sahilsarayları oluşmaya başladı. 17. yüzyılda Boğaziçi mevki sahibi kişilerin yaşama alanına dönüştü. Boğaz'a doğru yalı ve bahçeler oluşmaya başladı. Boğaz köylerini Türkler'den çok Rumlar oluşturmaktaydı. Hisarlar, Kanlıca, Beykoz, Yeniköy ve Kavaklar Türklerin çoğunlukta olduğu köylerdi. Kuzguncuk, Ortaköy ve Kuruçeşme'de ise Yahudiler yoğunlaşmıştı. Bunlar daha çok kıyıya yakın vadilerdeki küçük köylerdi. Burada oturanlar sebze ve meyve yetiştiren balıkçılıkla geçinen kişilerdi. Kıyıda ise saray yönetimindeki kişiler için yapılan tek sıra yalılar bulunmaktaydı. Nüfusun bir bölümü de sahil saraylara ve büyük bahçelere hizmet verenlerdi. Boğaziçi 17. yüzyılda küçük köyler dışında doğal karakterini korumakta, gelişen yapısıyla denize bağlı ulaşımı olan kıyı yerleşmelerinden ibaret bir alandı.

18. yüzyılda Lale devrinde 3.Ahmet'ten 3.Selim'e kadar geçen sürede nüfusun artmasıyla birlikte Boğaz'da büyük bir yoğunlaşma oldu. 3.Ahmet döneminde batı mimarisinden etkilenerek büyüleyici saray kompleksleri yapılmaya başlandı. Lale devrinde saray mensupları Salıpazarı'ndan başlayarak Bebek'te Hümayunabad'a kadar uzanan saraylar yaptırdılar. 18. yüzyılda Boğaz'da yeni

mahalleler 1.Abdülhamit döneminde oluşmaya başladı. Beylerbeyi'nde 4. Murad'a ait sarayın yıktırılarak halka satılması köyün gelişmesine neden oldu. Diğer taraftan saraylarla beraber Boğaz'da kışlalar da yapılmaya başlandı. Tophane, Selimiye ve Kuleli kışlaları bu dönemde yapıldı. Boğaziçi'ndeki yerleşim, kıyıda birbiri arkasına sıralanmış yalılardan, yalıların arkasında bahçelerden ve bu sırayı yer yer kesen küçük köy yerleşmelerinden oluşuyordu. Yeşilliklerle kaplı Boğaz sırtları yer, yer vadilerle ve bahçelerle kesintiye uğruyordu. Yalıların ve sahil sarayların yükseklikleri 2 katı geçmediğinden Boğaz'ın yeşil görünümünü ve doğal silüetini bozmuyordu.

19. yüzyılda Boğaz yeni bir görünüme ulaştı. Bu görünüm artan nüfustan ve yerleşmelerden kaynaklanıyordu. Günümüze kadar gelen önemli yapıların bir kısmı 19. yüzyılda yapıldı. Tanzimat'ın ilanından sonra Abdülmecid ve Abdülaziz batı etkisinde kalarak saraylar yaptırdılar. Saraylardan birincisi Abdülmecid'in 1853'te eski Beşiktaş Sarayı'nın kalan kısımlarını yıktırarak yerine yaptırdığı Dolmabahçe Sarayı'dır. Abdülaziz 1865'te Beylerbeyi Sarayı'nı, 1874'te Çırağan Sarayı'nı, 2. Abdülhamid'te Yıldız Sarayı'nı yaptırdı. Saray yapıları dışında diğer saray mensupları da diğer sahil saraylarını yaptırdılar. Batı etkisi sadece sahil saraylarına yansımamış yaptırılan camiler de batı üslubunun etkisinde kalmıştı. Anadolu yakası 19. yüzyılda fazla değişikliğe uğramadı. Ancak Avrupa yakasında 2.Mahmud döneminde büyük Pera yangınından sonra Fransız ve İngiliz sefaretlerinin Yeniköy, Tarabya ve Büyükdere'ye taşınmaları ve yazlıklarını burada yapmaya başlamaları bölgenin daha da gelişmesine neden oldu.

Ulaşımın sadece deniz yolu ile sağlandığı Boğaziçi'nde yoğunluğun artmasının en önemli nedeni, 1875 yılında Şirket-i Hayriye'nin seferlere başlamasıdır. Vapur seferlerinin başlamasıyla yarımada çalışan memur kesim de Boğaz'a yerleşmeye başladı.

İstanbul'un planlı bir şekilde gelişmeye başlaması 19. yüzyıldan itibaren oldu. Boğaziçi Alanı'nın Cumhuriyet dönemine kadar özel bir planı olmadı ve Boğaziçi İstanbul kent bütününde değerlendirildi. 2. Mahmut'un 1839 yılında Von Moltke'ye

yaptırdığı harita hariç Osmanlı'nın son günlerine kadar planlama konusunda ciddi bir girişimde bulunulmadı. Osmanlı Devleti'nde 400 yıl süren kadı yönetimi 1854 yılında kurulan şehramaneti ile yerini bugünkü belediyeye bıraktı.1. Meşrutiyet döneminde çıkan 1877 tarihli “Vilayet ve Dersaadet Belediye Kanunu” ile 19. yüzyıl ortalarına kadar subaşı, mimarbaşı gibi kişilerin elinde bulunan kent hizmetleri bir kuruma verilmiş oldu. Osmanlı devletinin seçimi benimsememesi kimi siyaset tarihçilerine göre; ekonomik ve politik sıkıntı içinde olan Osmanlı, belediyecilikte Batı kurallarını benimsemeye başlamışsa da saraya muhalif bir olası kent yönetimine şans tanımamak için belediye başkanını ve meclis üyelerini atamayla belirlemeyi yeğlemişti. 1. ve 2. Meşrutiyet dönemlerinde de belediyelerin üzerinde sıkı bir merkezîyetçi baskı rejimi uygulandı. 1910 tarihli “Dersaadet Belediye Kanunu” ve 1922 tarihli “Teşkilat-ı Belediye-i Kanuni Muvakkat” ile belediye saraya bağlı sıkı bir denetim altına alındı.

Cumhuriyetin ilk yıllarında koruma çalışmalarına başlanmış olsa bile 1940'lı yıllarda duraklama görüldü. Koruma bilinci, toplum yapısının yeterince güçlü olmaması nedeniyle sosyal ve ekonomik sıkıntıların yaşandığı bu dönemde tamamen ortadan kalktı. 1950'li yıllarda nüfusun ve makinalaşmanın artmasıyla kentsel ve kırsal kesim arasında bölgesel farklılıklar oluştu. Köyden kente göç hızlandı. İstanbul'da gecekondu semtleri oluşmaya başladı. 1950 yılında Prost'un yaptığı imar planı henüz tam olarak yürürlüğe girmemişken Belediye Meclisinde bir komite kuruldu ve imar planları ekonomik gelişme ve uygulanabilirlik açısından yeniden ele alındı. Komisyon, İstanbul'un kültür ve doğa zenginliğini korumayı amaçlayan Prost'un planına eleştiriler getirerek, planın kentin ulaşım sorununa ve ekonomik gelişmesine yanıt vermediği görüşüne vardı.

1956 yılında İstanbul'a davet edilen Alman şehirci Prof. Högg, geniş kent içi yolları ve Ortaköy-Beylerbeyi arasında bir “Boğaziçi Köprüsü” önerdi. Böylece mevcut tramvay ağı gözden çıkarılarak raylı ulaşımdan arındırılmış bir kentleşme süreci de başlamış oldu.1958 yılında Bayındırlık Bakanlığı'na onaylanan ve bir ABD firması olan Steel Company tarafından hazırlanan “Boğaziçi Köprüsü ve Çevre Yolları Projesi” plansız bir dönemde hazırlanmış olması nedeniyle kentin kuzeye

doğru değil, doğu-batı yönünde Marmara Denizi'ne paralel bir gelişme göstermesi gerektiğini, bunun sağlanabilmesi için iki yakadaki mevcut demiryolunu bütünleştiren raylı bir tüp geçit projesinin gerekliliğini vurguladı. Ancak projedeki kararlar genel kabuller arasında kaldı.

1960 yılında İmar ve İskan Bakanlığı bünyesinde “Bölge Planlama Dairesi” kuruldu. Daire iki yıl gibi kısa bir süre içinde “Büyük İstanbul Bölge Planı’nı” hazırladı. Bu yıllarda ilk kez 1/25000 ölçekli haritalar yapıldı, kentin hava fotoğrafları çekildi ve fotoğraflardan imar planı için altlık oluşturacak 1/1000 ölçekli haritalar hazırlandı.

1965 yılında kurulan ve çok sayıda mimar, şehirci, uzman ve yabancı plancılarla çalışmalar yapan Büyük İstanbul Nazım Plan Bürosu’nun kurulması kentin planlama çalışmaları ile ilgili en önemli gelişmelerden biridir. Büro, İstanbul Nazım Planı 1980 yılında tamamladı. 29 Temmuz 1980 yılında onaylanarak yürürlüğe giren söz konusu plan, 12 Eylül 1980 yılında askeri darbe nedeniyle uygulanmadı.

29.7.1953 tarihinde 6188 sayılı “Bina Yapımına Teşvik” yasası yürürlüğe girdi. Yasaya “Bina Yapımına Teşvik” adının verilmesi belediye arsalarına konut yapacaklara tahsisini öngören hükümleri içermesiydi. Söz konusu hükümler 13 yıl sonra 1966’da çıkan 775 sayılı Gecekondu Kanunu’na dek yürürlükte kalmasına karşın gecekondulaşmayı durduramadı. Aynı zamanda af kanununun çıkması devletin alışlagelmiş bir tutumu haline geldiğinden köyden kente göç hızlandı.

775 sayılı Gecekondu Kanunu ile gecekondulaşmayı önlemek amacıyla hazine arazilerinin yerel yönetimlere devri öngörüldü. Ancak söz konusu yasa yürürlüğe girdikten sonra kısa sürede etkisini kaybederek gecekondulaşmaya engel olamadı. 10 sene sonra çıkan gecekondu yasasında değişiklikler yapan 1976 yılında yürürlüğe giren 1990 sayılı yasa, bu süre içinde kamu arazilerindeki gecekonduların yıkım kararlarını kaldırdı. Böylece 1980’li yıllara atfedilmiş kaçak yapılardan oluşan gecekondu mahalleleri ile beraber girildi. Yürürlüğe giren imar affi yasaları

sadece Boğaziçi’nde değil İstanbul genelinde de gecekondulaşmanın hızla yayılmasına neden oldu.

1973 yılında Boğaziçi Alanı’nın “Sit Alanı” ilan edilmesi çok önemli bir karardır. Sit kararı, Boğaziçi Alanı için plan notu ve lejantı niteliğinde koruma amaçlı olmasına rağmen aynı zamanda yürürlükte bulunan planlardaki inşaat iznini de destekledi. Bu yıllarda alınan kurul kararlarında Boğaz’daki köy içlerinde koruma amaçlı bölgesel planlarının yapılmasının gerektiği sık sık belirtildi. Ancak bölgesel planlar ile ilgili bir çalışma olmadı. Yürürlükte bulunan imar planlarının inşaat izni vermesi Boğaziçi Alanı’nda farklı yapılanmalara sebep oldu. İmar planlarında belirtilen ölçülerin daha fazla irtifa kazanmak amacıyla aşılması, planda 2 ve 3 katlı binalar öngörülmesine rağmen, meyil nedeniyle 5 bodruma ulaşabilen yapılar nedeniyle 8 katlı binalar yapıldı. Plandaki bu sınırlama ve meyilden kazanılan bodrum katlar nedeniyle çok katlı yapılar yapılmasına ve korunması gerekli kültür varlıklarının bu amaçla yıkılmasına neden oldu.

1970’li yıllarda herhangi bir özel planı ve kanunu olmayan Boğaziçi Alanı’nda alınan koruma kurulu kararları yapılan uygulamalarda genel hüküm niteliği taşıdı. İmar planlarında, kültür varlıklarının korunmasına dair herhangi bir hükmün bulunmaması ve yeni inşaat izinlerinin fazla irtifaları önermesi alınan kurul kararları ile sit kararını amacına ulaştıramadı. Her dönem gündemde olan af yasaları halk arasında gecekonduların yapılması için teşvik niteliğinde oldu. Kültür varlıklarına bitişik aften yaralanarak yasal hale gelmiş yapılar, mevcut dokunun yok olmasına neden oldu.

18.03.1983’te 2805 sayılı “İmar ve Gecekondu Affı” kanunundan sonra Milli Güvenlik Konseyi’nin 2.6.1981 tarihli bildirisi, inşa edilen ruhsatsız yapıları “son kez” affederek, o tarihten sonrakilerin ise “asla affedilmeyeceğini” hükme bağladı ve her dönem çıkan af geleneğini bu dönemde de devam ettirmiş oldu.

24.2.1984 tarih, 2981 sayılı yasa ile beraber gelen imar ıslah planlarının yapılması hükmü, kaçak yapılara ve gecekondulara tapu tahsis belgesi verme sürecini başlattı. Söz konusu planlama türü bilimsel anlamda bir plan yapılmasını değil, yasa dışı yapılanma olan bölgeyi bir plana bağlaması anlamına geliyordu. Diğer taraftan yasa dışı yapılara verilen tapu tahsis belgesinin yasalar karşısında resmi olarak bir tapu senedi yerine geçmemesi de itirazlara neden oldu.

1983 tarihine kadar her ne kadar İstanbul Nazım Bürosu'nun tüm planlama kararlarında ve koruma kurulu kararlarında Boğaziçi Alanı'nın *korunması gereken bir sit alanı* olduğu belirtilmiş ise de Boğaziçi için plansız bir dönem oldu. Boğaziçi Alanı çıkan her kanundan etkilendi ve sürekli artan bir yapılanmayla karşı karşıya kaldı. 22.7.1983'te Boğaziçi Öngörünüm Bölgesi Uygulama İmar Planı'nın ve 22.11.1983'te Boğaziçi Kanunu'nun yürürlüğe girmesi ile Boğaziçi Alanı koruma altına alınmaya çalışıldı. Söz konusu kanun, öngörünüm bölgesine yapı yasağı getirmekteydi. 2960 sayılı Boğaziçi Kanunu'nun getirdiği yapılanma yasağının sadece öngörünüm bölgesinde uygulanması, buna karşı geri görünüm ve etkilenme bölgelerinde ise inşaat izninin bulunması, 1980 tarihli nazım planındaki İstanbul'un kuzeyini korumayı hedefleyen plana ters düşmekteydi. Ayrıca, öngörünüm sınırının gerçekçi olmaması nedeniyle Boğaz sırtlarında planda geri görünümde olan, yasal olarak deniz görmeyen ancak Boğaz manzaralı yüksek yapılar ortaya çıktı. Öngörünüm Bölgesi'ndeki koruma uygulamalarını, siluet olarak Boğaziçi Alanı'nı doğrudan etkileyen inşaat izni olan geri görünümde bulunan yapılar olumsuz etkiledi. Boğaziçi imar planının ve kanunun yararlı bir yönü, Boğaziçi Alanı'na gelecek büyük yerleşme alanlarının oluşumuna izin vermemesiydi. Kanuna ve imar planına göre belli alanlar dışında Boğaziçi Alanı'na inşaat yasağı getirildi. Zaman içinde yapılan uygulamalarda Boğaziçi'ndeki mevcut yerleşim koşulları ile kanun ve plan arasında çelişkiler olduğu, hatta plan ve kanunun kendi içinde örtüşmediği anlaşıldı. 2960 sayılı Boğaziçi Kanunu'nun geçici (4).maddesi²²⁰ ile konut kullanımına ayrılmış, ancak yapı yapılmamış yerler yeşil alan statüsünde değerlendirilmiştir.

²²⁰ 2960 sayılı Boğaziçi Kanunun geçici 4. maddesinde; "Boğaziçi kıyı, sahil şeridi ve öngörünüm bölgelerinde 22.07.1983 tasdik tarihli 1/5000 ölçekli nazım ve 1/1000 ölçekli imar uygulama planları ile konut kullanımına ayrılmış, ancak yapı yapılmamış olan yerlerde yeşil alan statüsü uygulanır" hükmü mevcuttur.

Ancak üzerine mevcut yasal bina bulunan parsellerde nasıl bir uygulama yapılacağına dair herhangi bir hüküm bulunmamaktadır. Ayrıca mevcut yasal yapı bulunan parsellerde planda blok önerilmesi yada konut dışında başka bir fonksiyon önerilmesi de planların gerçekçi olmadığını göstermektedir. İnşaat izni bulunmayan Boğaziçi Alanı'nda kanun ve planın yürürlüğe girmesi yeni yapılacak inşaatları daha cazip hale getirdi. Kanundaki bazı maddeler inşaat izni olarak değerlendirildi. 9484 sayılı 1976 tarihli Kurul kararı ile mesire, yeşil alanların kullanılabilmesi için tek katlı tesislerin yapılabileceğine karar verilmişti. Bugün için yeşil alanların halka açık olarak kullanılması için 2960 sayılı kanunun 3(o) maddesi²²¹ mevcuttur. Yapılanmanın yasak olduğu Boğaziçi Alanı'nda söz konusu maddenin uygulanması yeni bir inşaat bir izin olarak görüldü. Yeşil alanlar kısa sürede şahısların tekeline geçerek halkın yararlanabileceği alanlar olmaktan çıktı. Bugün amacının dışında gerçekleşen uygulamalar nedeniyle yeşil alanlarda geçici inşaat hakkı veren 2960 sayılı Kanun'un 3(o) maddesi uygulanmamaktadır.

3194 sayılı İmar Kanunu'nun 3.5.1985 tarihinde yürürlüğe girmesi ile Boğaziçi Kanunu'nun "*Boğaziçi Alanı'ndaki nüfus ve yapı yoğunluğunu azaltmak*" amacından uzaklaştırdı. Kanunun 47. maddesi²²² ile Boğaziçi'nde yapı yasağı getirilen 5000 m² den az olmamak şartıyla koru, yeşil alanlarda inşaat hakkı tanındı. Ayrıca 3194 sayılı Kanun'un 46. maddesi²²³ ile de Boğaziçi Alanı'nın yönetimi İstanbul Büyük Şehir Belediyesine, geri görünüm ve etkilenme bölgeleri de Sarıyer, Üsküdar, Beşiktaş ve Beykoz ilçe belediyelerine verildi. Böylece Boğaziçi Sit Alanı'nın bir bütün olarak

²²¹ 2960 sayılı Boğaziçi Kanunun 3(o) maddesinde; "*Boğaziçi Alanında kamu hizmet ve tesislerine ayrılan alanlarda geçici inşaat müsadese verilemez. Ancak, Boğaziçi öngörünüm, geri görünüm ve etkilenme bölgelerinde kamu hizmet ve tesislerine ayrılan alanlarda 40m²'yi geçmeyen bekçi kulübesi, büfe, çay ocağı gibi yapılara imar uygulama programı uygulanana kadar Boğaziçi İmar İdare Heyetince müsaade edilir*" hükmü mevcuttur.

²²² 2960 sayılı Boğaziçi Yasasının 3 (g) maddesinde "*Boğaziçi Kıyı, Sahil Şeridi ve Öngörünüm Bölgesinde konut yapılamaz, tevhit ve ifraz işlemleri yapılmasına izin verilemez*" hükmü yer almış iken bahsi geçen bu madde 3194 sayılı İmar Yasasının 47. madde (g) fıkrası ile; "*Boğaziçi Öngörünüm Bölgesinde parsel büyüklüğü 5000 m²'den az olmamak, ifraz işlemleri yapılmamak ve TAKS (Taban Alanı Katsayısı) azami % 6 ve 2 katı geçmemek şartı ile konut inşaatı yapılabilir. Blok adedi serbesttir.*" şeklinde değiştirilmiştir.

²²³ 3194 sayılı İmar Kanunu'nun 46 maddesinde "*Bu kanunla 2960 sayılı Boğaziçi Kanununu 6. maddesine göre kurulan organlar kaldırılmıştır...22.7.1983 onay tarihli plana göre Boğaziçi Alanında gösterilen "Boğaziçi Sahil Şeridi" ve "öngörünüm" bölgelerindeki uygulamalar İstanbul Büyük Şehir Belediye Başkanlığınca "geri görünüm" ve "etkilenme" bölgelerindeki uygulamalar da ilgili ilçe belediye başkanlıklarınca yapılır.*" hükmü mevcuttur.

korunması için alınan önlemleri uygulamakta yetkiler bölünmüş oldu. Bu durum her belediyenin farklı bir siyasi politikasının olması nedeniyle aynı dönemlerde farklı uygulamaların yapılmasına neden oldu.

Söz konusu 47.maddenin yürürlüğe girmesiyle Boğaziçi Alanı'nda 5000 m²'den az parsellerin tevhit edilerek imara uygun hale getirme çabası, onaylı imar planını yok saydı. 22.7.1983 onanlı imar planında tarım alanı, yeşil alan, koru ve koruya katılacak alan, rekreasyon alanı, sosyal donatı alanı ve park alanında kalan toplam 121 bin 158 m²'de inşaat yapıldı. Bu arada Anayasa Mahkemesi'ne Boğaziçi'ne ilişkin maddelerin yeniden incelenmesi için başvuruda bulunuldu. Bu süre içinde ruhsat verilmeye devam edildi. 11.12.1986 tarihinde Anayasa Mahkemesi söz konusu maddeyi iptal etti. Böylece Boğaziçi'nin imara açılmasıyla ilgili olan 47. madde yaklaşık 1.5 sene sonra iptali edilmiş oldu. Ancak iptal kararı Resmi Gazetede 18.4.1987'de yayınlanarak yürürlüğe girdi. Aradan geçen 4 aylık sürede parseller hızlı bir şekilde 5000 m²'ye tamamlandı ve villa inşaatı ruhsatları verilmeye devam edildi. 4 aylık sürede 1071 adet blok için inşaat ruhsatı verildi. Kararın yürürlüğe girmesiyle hangi inşaatların yasal, hangilerinin yasal olmadığı tartışılmaya başlandı. Söz konusu parsellerdeki inşaatlar, inşaatına başlanmış ve başlanmamış olarak ikiye ayrıldı. İnşaatına başlanmayan parsellerde ruhsatlar iptal edildi. İmar Kanunu'na göre ruhsat almış bir yapının 2 sene içinde inşaatına başlanmadıysa ruhsatının yeniden temdit edilmesi gerektiğinden inşaatı devam eden yerler için ruhsatların temdidinde müktesep(kazanılmış) hak konusu gündeme geldi. Bu konuda iptal kararından sonra ruhsat verilmemesinin gerektiği yada ruhsat almış olan yerlerde müktesep hakkın devam ettiği şeklinde farklı görüşler ortaya atıldı. Kararın yürürlüğe girmesiyle ruhsat süreleri dolan yerlerde temdit yapılabilmesi için herhangi kanun maddesi bulunmadığından inşaatlar yarım kaldı. Bu karmaşaya çözüm bulmak ve neyin müktesep hak olduğunun belirlenmesi için Devlet Denetleme Kurulu villaları bulundukları duruma göre tek tek inceledi ve bir rapor hazırlandı. Rapor 12.4.1989 yılında resmen sonuca bağlandı. Söz konusu rapora göre iptal kararı tarihi olan 11.12.1986 tarihine kadar ruhsat almış bloklar için herhangi bir sorun bulunmamaktaydı. İptal kararı tarihi olan 11.12.1986 ile Resmi Gazetede yayınlandığı tarih olan 18.4.1987 tarihi arasında ruhsat almış yerlerde inşaatların

hangi seviyede olduğu önemliydi. 11.12.1986 tarihinden sonra ruhsat almış yerler için müktesep hak söz konusu değildi. Ruhsatların çoğu (1071Adet) iptal kararı ile yürürlüğe giriş tarihi arasında verildiğinden Denetleme Kurulu raporundan sonra ruhsat verilen toplam 1411 bloktan 654 adedinin ruhsatları iptal edildi. Bugün Boğaziçi'nde halen kaba inşaatı yapılmış ancak inşaatı tamamlanmamış villa kooperatifleri bulunmaktadır. 47. madde, 2960 sayılı Boğaziçi Kanunu'nun özelliğini ortadan kaldırarak korunması gerekli sit alanı olan Boğaziçi'ni kooperatif şantiyesine dönüştüren bir madde olmuştur.

1987 yılında kentin artan trafik yoğunluğunun giderilmesi için Boğaziçi yalılarının önleri doldurularak sahil yolu yapılması ile ilgili bir proje düşünüldü. Proje, ilk olarak Arnavutköy'de kazıklı yol yapımına başlanarak uygulamaya geçirildi. Kazıklı yol, Yüksek Koordinasyon Kurulu'nun onayı alınmadan yapıldığından itirazlarda bulunuldu. Arnavutköy sakinlerinin idare mahkemesinde dava açmalarına rağmen kazıklı yol, 20.3.1988'de tamamlanarak hizmete açıldı. Boğaziçi'ne yapılan kazıklı yol, Osmanlıdan itibaren yalıların bulunduğu tarihsel bir kıyı kültürünü de yok etmiştir. Ayrıca, Boğaziçi kıyı silüetinin yok olmasının yanında Arnavutköy'de yalı rıhtımlarında çatlamalara, duvarlarında ise oturmalara sebep olarak tarihiyalılara zarar vermiştir.

Boğaziçi Alanı'nda birbiri ardına çıkan aflar ile gecekondu yasallaştırılarak, sadece korunması gerekli bir alan olduğunun kararlarda belirtilerek, mevcut fiziksel durum, gelecekte karşılaşılabilecek sorunlar düşünülmeden, plansız ve özel bir kanunu olmadan 1983 yılına kadar gelinmiştir. Bu kadar özel bir alanda kanun ve planlar çok önceden yapılmalıydı. Zaman içinde ortaya çıkan eksikliklere hemen müdahale edilmeliydi. Boğaziçi'ndeki uygulamalarda son karar yetkisi olan Boğaziçi Yüksek Koordinasyon Kurulu seneler sonra toplanabilmiştir. Plan ve kanundaki eksikliklerin giderilmesinin gerekliliği 1983 yılından yaklaşık 20 sene sonra gündeme gelmiştir. Pek çok uygulamada sıkıntının yaşandığı Boğaziçi Alanı'nda sorunların çözümü ancak 21 sene sonra Plan Lejantının 27.02.2004 tarihinde onaylanması ile giderilebilmiştir. Yeni Boğaziçi Kanun Tasarısı ise henüz hazırlanmaktadır.

Boğaziçi’nde kanun ve plana rağmen yapılanmanın artmasının başlıca iki nedeni bulunmaktadır. Birinci neden, 2960 sayılı kanunun ve onaylanan planın ayrıca Boğaziçi Alanı’nı etkileyen kanunların birbirleriyle ilişkili olmamasıdır. İkinci neden ise yasal eksikliklerin olduğu ve geniş bir yelpaze içinde her konunun farklı yorumlandığı Boğaziçi’nde kanun maddelerinin yeni bir inşaat yapabilmek amacıyla kullanılmak istenmesidir.

Boğaziçi Alanı’nda Mevzuat ile İlgili Öneriler:

- Boğaziçi Alanı’nda öncelikle mevcut sistemin işlerliğinin artırılması ve iyileştirilmesi için ivedilikle alınacak önlemler ve kalıcı bir çözüm için yeni yasal düzenlemelerin yapılmasına ilişkin çalışmalar tesbit edilmelidir.
- 2960 sayılı Boğaziçi Kanunu, 3194 sayılı İmar Kanunu’nun yürürlüğe girmesi ile özel bir kanun olmaktan çıkmıştır. Bu haliyle Boğaziçi Alanı’nın kültürel ve tarihi değerlerini ve doğal güzelliklerini kamu yararı gözeterek korumak, geliştirmek ve bu alandaki nüfus yoğunluğunu artıracak yapılanmayı sınırlamak için uygulanacak imar mevzuatını belirlemek ve düzenlemekte yetersiz kalmaktadır. Uzun vadeli kalıcı çözümler içeren yeni bir Boğaziçi Kanunu hazırlanmalıdır.
- Boğaziçi Alanı’nın özel bir alan olması nedeniyle çok ayrıcalıklı bir konumda değerlendirilmelidir. Bu nedenle, Boğaziçi Alanı’ndan sorumlu kurumun sürekli seçimle değişen yerel yönetimden alınarak genel müdürlük düzeyinde özel bir statüye tabi olması gereklidir.
- Boğaziçi Sahil Şeridi ve Öngörünüm Bölgesi, yerel düzeyde Büyükşehir Belediyesi, İstanbul 3 Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu, üst düzeyde ise Boğaziçi Yüksek

Koordinasyon Kurulu karar ve uygulamalarına bağlıdır. Her kurumun ayrı ayrı çalışmalarından kaynaklanan yetersizlikler birbirleriyle uyum ve iletişimdeki eksiklikler uygulamaları olumsuz yönde etkilemektedir. Kurumların kendi içlerinde alacakları önlemler ve kurumlar arasında koordinasyonun sağlanması amacıyla yapılacak düzenlemeler Boğaziçi Alanı'ndaki karar ve uygulama etkinliğini artıracaktır. 2960 sayılı Boğaziçi Kanunu'nun 7. maddesi uygulanarak yılda en az iki kez Boğaziçi İmar Yüksek Koordinasyon Kurulu'nun toplanmasını sağlamak ivedilikle uygulamaya geçirilmesi gereken önemli bir konudur. İmar planı ana ilke kararlarını etkilemeyen yol tadilatı vb. gibi imar uygulamalarına işlerlik kazandıracak konularda sekreteryaya görevini üstlenen Bayındırlık ve İskan Bakanlığı'na alınacak karar, Yüksek Kurul'un toplanmasını beklemeden imar uygulamalarına hız kazandıracaktır.

- Boğaziçi'nde kamu mülkiyetindeki alanlarda bulunan gecekondular tesbit edilerek 775 sayılı Gecekondu Kanunu, 2981/3290 sayılı kanun maddelerine göre yapılmış yerler, 2960 sayılı Boğaziçi Kanunu'nun ilgili maddeleri ve Anayasa Mahkemesi kararları göz önüne alınarak değerlendirilmelidir. Yıkım kararı olan yerlerde gecekonduların tasviyesi için gecekondu sahiplerine başka bölgelerde yer gösterilmelidir. Yıkım kararları bulunan yerlerin bir an önce yıkılması için gerekli çalışmalar yapılmalıdır. Gecekondular yıkıldıktan sonra bu alanlar ağaçlandırılarak kamuya açık alanlar haline getirilmelidir.
- 3194 sayılı İmar Kanunu'nun iptal edilen 47. maddesine göre inşaat izni almış bugün için inşaatları tamamlanmayan parseller yeniden ele alınmalı, durumlarına göre yeniden değerlendirilmelidir. Konunun çözüme ulaşması için yeni bir kanun maddesinin yürürlüğe girmesi ile ilgili çalışmalar başlatılmalıdır.

- Özel mülkiyetteki yeşil alanların biran önce kamulaştırılarak halkın kullanımına açılması gereklidir. Bugün Boğaziçi'nde kamulaştırma ödenek sağlanamadığından yapılamamaktadır. 2960 sayılı Boğaziçi Kanunu'nun 15.maddesinde Boğaziçi Alanı'na ait gelirler belirtilmiştir. Kanuna göre, Boğaz köprülerinden geçiş ücretlerinin yüzde 10'nu, Boğaziçi Alanı'nda plana göre yapılan uygulamalardan alınan harçlar söz konusu gelirleri oluşturmaktadır. Sağlanan gelirler özel bir fonda toplanmalı ve bir kısmı Boğaziçi Alanı'nın korunması ve geliştirilmesi amacıyla, bir kısmı da kamulaştırma için kullanılmalıdır.
- Önemli bir rekreasyon alanı olan Boğaziçi'nde kamuya açık alanların özel kişiler tarafından kullanılmasına izin verilmemeli, kamunun yararlanması sağlanmalıdır.
- Sit alanları tarihi, doğal ve arkeolojik değerlerin korunduğu bir alandır. Sit alanlarındaki kaçak yapıların affedilmesiyle bu değerler korunamaz hale gelir. 1983 yılına kadar özel bir planı ve kanunu olmayan, çoğu kez bir sit alanı olduğu göz ardı edilerek çıkarılan aflar ve 1985 yılında çıkarılan 3194 sayılı İmar Kanunu ile 1987 yılına kadar büyük bir şantiye alanına dönüşen Boğaziçi'nde yeni getirilecek yasal düzenlemelerde hiçbir inşaat hakkı verilmemelidir. Boğaziçi Alanı'nda yeniden bir imar affı söz konusu olmamalıdır. İmar planlarındaki kamu hizmet ve yeşil alanları öncelikle kamulaştırılacak alanlardır. Söz konusu alanlarda bulunan yasal binalara mevzuata göre kamu bedellerini artırmamak için sadece tamir izni verilebilmektedir. Boğaziçi'nde yeni bir imar affının çıkması durumunda yeşil alanlardaki yasal olmayan binaların affedilmesi devlete büyük mali yük getirecektir. Ayrıca kamu yararına açık alanlar olduğundan halka açık kullanma hakkını yok edecektir. Boğaziçi'ndeki hisseli arazilerde imar affı imar mevzuatı(Boğaziçi'nde ifraz yapılamaması vb.) nedeniyle çözümsüz

olacaktır. Plansızca oluşan gecekondu alanlarında sosyal donatı alanlarının(okul, sağlık ocağı vb) giderilmesi imar affi ile olanaksız hale gelecektir. Boğaziçi Öngörünüm Alanı'nda deprem yönünden sakıncalı jeolojik alanlarda kalan yapılar af kapsamında değerlendirileceğinden büyük sakınca yaratacaktır. Boğaziçi Öngörünüm ve Sahil Şeridinin kamu yararına açık olan kullanımı kamu hizmet alınındaki gecekonduların affedilmesiyle ortadan kalkacaktır. 1985 yılında yürürlüğe giren 3194 sayılı İmar Kanunu'nun 47. maddesi Boğaz'da 5000 m2 den büyük parselleri yapılanmaya açmıştır. Ancak söz konusu kanun maddesi Anayasa Mahkemesi kararı ile iptal edilmiştir. Yeni bir af kanununun çıkması aynı konuyu yasallaştıracığından sorun yaratacaktır.

Boğaziçi Alanı'nda Planlama ile İlgili Öneriler:

- Boğaziçi Alanı; sahil şeridi, ön görünüm bölgesi, geri görünüm bölgesi, ve etkilenme alanı ile bir bütündür, ayrı ayrı düşünülemez. Büyük Çamlıca tepesi ve etekleri, Kuruçeşme ve Kavacık sırtları bugünkü yapılanmaya karşın Boğaziçi Alanı bütünlüğü dışında kabul edilemez. Bu nedenle hazırlanacak planlarda geri görünüm ve etkilenme bölgeleri Boğaziçi Alanı'nın bir parçası olarak düşünülmeli ve yapılanmada kısıtlamalar getirilmelidir.
- Boğaziçi Alanı'ndaki yapılacak uygulamalarda sadece parsel bazında karar alınmamalı, konular ada ölçeğinde, gerekiyorsa bölgeyi kapsayan genel kararlar içinde değerlendirilmelidir. Parsellerde birbirinden bağımsız uygulamalara izin verilmemelidir.
- 22.7.1983 onanlı 1/1000 ölçekli Boğaziçi Öngörünüm Bölgesi Uygulama İmar Planı Boğaz karakteri ve köy içlerinin yapısı etüt edilmeden hazırlanmıştır. Yerinde iskanlı bina bulunan bazı parseller planda yeşil alanda olarak görülmekte yada komşu parseli

ile tevhit edilerek bir fonksiyon önerilmektedir. Diğer taraftan Boğaziçi Kanunu'nun geçici 4. maddesine göre konut alanlarında üzerinde yapı bulunmayan parseller yeşil alan statüsünde değerlendirilmektedir. Üzerinde yapı bulunmayan bazı boş parseller için imar planında blok önerildiği görülmektedir ancak kanun maddesine göre yeşil alan olarak kullanılması için kamulaştırılması gerekmektedir. Ayrıca üzerinde yasal bina bulunan bazı parsellere planda sosyal donatı fonksiyonu getirilmiştir. Planlar, parsellerin mevcut durumu ile örtüşmediği gibi kanun ile de örtüşmemektedir. Parsellerin mevcut durumu yeniden tespit edilmelidir. Planlar, gerçekçi değildir, çelişkilerin giderilmesi için yeniden revize edilmelidir.

- 22.7.1983 tarihli, 1/1000 ölçekli Boğaziçi İmar Planı'nın bir bütün olarak revize edilmesi gerekir. Ancak yapılacak planlamada Boğaziçi Alanı, İstanbul Nazım İmar Planı dışında ele alınmamalıdır. Daha önceki nazım planlarındaki “kuzeye doğru yoğunluğun artırılmaması” kararı dikkate alınmalıdır.
- 2960 sayılı Boğaziçi Kanunu'nun genel hükümleri içinde Boğaziçi'nde yapı ve nüfus yoğunluğunun arttırılmasına karşı çıkılmasına rağmen 22.7.1983 onanlı 1/1000 ölçekli Boğaziçi Öngörünüm Bölgesi İmar Planı'nda önerilen yeni yapılanmalar ile yoğunluk arttırılmıştır. Boğaziçi Alanı'nda mevcut nüfus yoğunluğu tesbit edilmeli yeni bir artışın olmaması için önlemler alınmalı, yeni hazırlanacak planlar yoğunluk azaltıcı tedbirleri içermelidir.
- Boğaziçi Alanı'nda bulunan mevcut tüm kültür varlıklarının ve önceden var olduğu tesbit edilebilen kültür varlıklarının envanteri çıkarılmalıdır. Yok olma tehlikesi ile karşı karşıya bulunan terkedilmiş kültür varlıklarına ait rölövelerin hazırlanması için teknik bir büro oluşturulmalıdır. Restorasyonları yapılmaya kadar

bina ve çevresinde can ve mal güvenliği bakımından gerekli tedbirlerin alınması sağlanmalıdır. Korunması gerekli kültür varlıklarının restorasyonlarının yapılmasını teşvik etmek amacıyla ihtiyaç sahibi maliklere yardım sağlanmalı, kredi imkanları artırılmalıdır.

- Boğaziçi Alanı'nda bulunan imar planlarında eski eser taraması bulunmayan, tescil edilmemiş ancak kültür varlığı özelliği bulunan yapılar bulunmaktadır. Söz konusu yapılar tesbit edilerek kültür varlığı olup olmadığı konusunda karar alınmak üzere Koruma Kurulu'na iletilmeli ve tescili halinde imar planına işlenmelidir. Daha önce Koruma Kurulu'nun genel kararları ile tescil edilmiş bulunan kültür varlıklarının da bugünkü mevcut durumunun tesbit edilmesi, gerektiğinde yeni bir karar alınarak imar planına işlenmesi gerekmektedir.
- Boğaziçi karakterini oluşturan en önemli yerler Boğaziçi köyleridir. Köy içi yerleşmeleri Osmanlı dönemi karakterine sahip ahşap yapılardan oluşan ve dönemin sosyal ihtiyaçlarına cevap veren küçük yapılardan oluşmaktadır. İmar planında köy içi çarşı alanlarında ihtiyaçların karşılanması amacıyla fabrika ölçeğinde olmayan inşaat izni bulunmaktadır. Söz konusu yapılanma nüfus yoğunluğunu artırmakta ve köy dokusunu yok etmektedir. Köy içleri yeniden etüd edilerek koruma amaçlı planları yapılmalıdır. Köylerde yapı yoğunluğu ve nüfus artırılmamalı, yoğunluk arttıracak yapılanmaya izin verilmemelidir.
- Boğaziçi ve Boğaziçi köylerinin fiziksel olarak gelişimini bilimsel olarak inceleyen kaynaklar kısıtlıdır. Kaynakların kısıtlı olması Boğaziçi'nin yeterince iyi etüt edilememesine neden olmaktadır. Bu nedenle üniversite ve ilgili kamu kurumlarında gerekli çalışmalar

yapılmalıdır. Boğaziçi ile ilgili bilgi, belge ve haritaların bulunduğu özel bir arşiv oluşturulmalıdır.

- Boğaziçi Sahil Şeridinde kıyı bandında bulunan kültür varlığı ve kültür varlığına bitişik parseller için Koruma Kurulu'ndan parsel bazında kararlar alınmadan ve bölgesel olarak etütleri yapılmadan planlar hazırlandığından yeni yapılanma ile kıyı silüeti yok olmuştur. Planlarda sahil şeridinde önerilen kamuya açık fonksiyon getirilen yeni bloklar, çevresiyle birlikte düşünülmediğinden çoğu kez eski eserlerin kıyıda iyi algılanamamasına neden olmuş, Boğaz karakterini bozan yapılanmaları teşvik etmiştir. Hazırlanacak yeni planda sahil şeridinde yapılanma kısıtlı tutularak silüeti bozan öneriler teklif edilmemelidir. Kıyı şeridi için ayrı bir plan yapılmalı, kıyı kamunun yararlandığı bir alan haline getirilmelidir.
- Osmanlı döneminde kıyıda bulunan sahil saraylarının ve bugün için yerinde bulunmayan yalıların rekonstrüksiyon projeleri hazırlanmalı, yalıların yeniden yapılabilmesi için imar planlarında gerekli plan tadilatları başlatılmalıdır.
- Kıyı kenar hattı korunmalı ve kıyı kenar hattı dışında denize taşan yerlerde inşaata izin verilmemelidir. Planda kıyı kenar çizgisi ile yerindeki mevcut halinin örtüşmediği yerlerde çelişkiler giderilmelidir.
- Geri görünümde bulunan silüete giren bölgeler tesbit edilmeli, gerektiğinde geri görünüm bölgesi planlarında yoğunluklar azaltılarak plan değişiklikleri yapılmalıdır.

Boğaziçi Alanı'nda Uygulama ile İlgili Öneriler:

- Boğaziçi Alanı yüksek gelir getiren İstanbul'un cazibe alanı olarak değil, korunması gerekli özel bir alan olarak görülmelidir. Bu konuda halkın bilinçlenmesi sağlanmalıdır. Boğaziçi'nde yeni yerleşmelerin oluşmaması amacıyla göç engellenmelidir.
- Boğaziçi Alanı'nda yaşayan ve çalışan halk Boğaziçi ile ilgili alınacak kararlarda, uygulama ve denetim sürecinde bilgilendirilmeli ve bu konulardaki görüşleri alınmalıdır. Bu uygulama orada yaşayan insanlara Boğaziçi Alanı'nın korunması gerekli bir sit alanı olduğu bilincinin yerleşmesine neden olacağından, yapacakları her uygulamada daha duyarlı davranmalarını sağlayacaktır.
- Boğaziçi Alanı'nda restore edilen kültür varlıklarında yapı hakkında bilgileri içeren tabelalar görünebilir bir yere asılarak halkın eski esere dikkati çekilmeli, bilgisi artırılmalıdır.
- Boğaziçi Alanı'nda planda turizm amaçlı alanlar dışında halkın daha rahatça yararlanabileceği botanik bahçesi, hayvanat bahçesi gibi tesisler yapılmalıdır.
- Kamuya açık mesire alanlarının düzenlemeleri yapılarak ağaçlandırılması ve sürekli bakımı sağlanmalıdır.
- Boğaziçi'nde yeni sanayi tesislerinin yapılmasına izin verilmemelidir, mevcut tesisler ve çevreye zarar veren imalathaneler bölge dışına çıkarılmalıdır. Taş ocağı kesinlikle açılmamalı, mevcut olanların ise bitki örtüsü ile düzenlenmesi sağlanmalıdır.

- Sahil yollarında trafik yükünü azaltıcı ve düzenleyici çalışmalar yapılmalıdır. Toplu taşımada deniz yoluna ağırlık verilmeli ve daha yaygın olarak kullanılması sağlanmalıdır.
- Boğaziçi'nde doğal ve kültürel yapının korunması, kamu kullanımına yönelik alanların halkın kullanımına açılması hedefinin gerçekleşmesi için üçüncü bir köprünün yapılmasına izin verilmemelidir. Bunun yerine tüp geçitin uygulamaya geçirilmesi için çalışmalara ağırlık verilmelidir.

SONUÇ

Tarih boyunca Boğaziçi, coğrafi ve politik konumu, tarihsel ve doğal değerleri nedeniyle farklı uygarlıkların yerleşmesine neden olmuştur. Sosyal ve ekonomik gelişmeler Boğaziçi Alanı'nı olumlu yada olumsuz yönde etkilemiştir.

Boğaziçi Alanı, Bizans döneminde sadece kutsal yerlerin olduğu bir alan olarak kalmış, Osmanlı döneminde sultan bahçelerinin yapılması ile özel bir sayfiye alanı haline gelmiştir. Osmanlı dönemindeki yaşam tarzı, Boğaziçi'ndeki koruların önem kazanmasına, sahilde sahil saraylarının ve yalıların yapılmasına neden olmuştur. 18. yüzyılda en üst noktaya ulaşan bu yaşam biçimi mimariye yansarak daha da belirginleşmiştir. Şirket-i Hayriye'nin seferlere başlamasıyla ulaşım kolaylaşmış, önceleri küçük yerleşmelerin olduğu köy içleri gelişerek Boğaziçi, sahildeki yalıları ve doğal güzellikleriyle kentin özel bir mekanı haline gelmiştir.

2. Dünya savaşı sonrasında Türkiye'nin içine girdiği sosyal ve ekonomik değişim süreci İstanbul'un bir parçası olan Boğaziçi'ni de etkisi altına almıştır. Bu etki, İstanbul'a yönelen nüfus ve kentsel faaliyetlerin önlenememesi bu nedenle Boğaziçi'nde sanayinin gelişmesine izin verilmesi, deniz ulaşımı yerine kara yoluna bağımlı bir sistemle daha da büyümüştür. Diğer taraftan her dönem çıkarılan imar afları, farklı gelir gruplarının yürürlükteki kuralları zorlaması Boğaziçi'ni bir sayfiye alanı olmaktan çıkarmış, giderek yoğunluğu artan bir iskan alanı haline dönüştürmüş, tarihi ve kültürel değerlerini yitirmesine neden olmuştur. Zaman içerisinde kıydan tepelere doğru betonlaşan alanlar Boğaziçi'nin doğal, tarihsel ve estetik değerlerini olumsuz yönde etkilemiştir. Hatalı arazi kullanımı ve kırsal alanlardan kente yoğun göç sonucu Boğaz'ın çeşitli yerlerindeki sanayi kuruluşlarının çevreleri gecekondularla kaplanmıştır.

1970 yıllarından itibaren Koruma Yüksek Kurulu tarafından alınan kararlarda Boğaziçi Alanı'nın korunmasının önemi ve gerekliliği belirtilmiştir. Gayrimenkul Anıtlar Yüksek Kurulu'nca 1974 yılında "Doğal ve Tarihi Sit Alanı" kararı alınmıştır. Ancak herhangi bir özel kanun ve yönetmeliği olmayan Boğaziçi'nde

Koruma Kurulu tarafından alınan kararlar uygulamaya geçirilememiş, yapılanma devam etmiştir. 22.07.1983 tarihinde 1/5000 ölçekli Nazım Plan ve 1/1000 ölçekli Boğaziçi Sahil Şeridi ve Öngörünüm Bölgesi Uygulama İmar planı yürürlüğe girmiştir. Daha sonra 2960 sayılı Boğaziçi Kanunu 22.11.1983 tarihinde Resmi Gazetede yayınlanarak yürürlüğe girmiştir. 2960 sayılı Boğaziçi Kanunu ile Boğaziçi Alanı'nda merkezi düzeyde bir yapılanmaya gidilmiştir. Kanun, Boğaziçi'nin kültürel ve doğal değerlerini kamu yararı gözeterek korumak, alan içinde nüfus yoğunluğunu artıracak yapılanmayı sınırlamayı amaçlamıştır. Boğaziçi Sahil Şeridi ve Öngörünüm Bölgesi'nde yeni konut yapımı yasaklanmıştır. Kanunun etkili bir şekilde uygulanabilmesi için yönetmelik gibi destekleyici belgeler hazırlanmadan 1985 yılında 3194 sayılı İmar Kanunu'nun yürürlüğe girmesi Boğaziçi Kanunu'nun amacını ortadan kaldırarak sit alanını yapılanmaya açmış, yeni yapı ve nüfus yoğunluğu getirmiştir. Diğer taraftan, Boğaziçi geri görünüm ve etkilenme bölgelerindeki yapılanma sahil şeridi ve öngörünüm bölgesini artan boyutlarda etkilemiştir.

2960 sayılı Boğaziçi Kanunu'nun yürürlüğe girmesinden itibaren yeni inşaat izinleri yasaklansa bile Boğaziçi'nin korunmasına ve iyileştirmeye yönelik uygulamalar yapılmamıştır. Boğaziçi Alanı bugün planlı ve plansız her türlü iskan baskısının, çevre ve trafik sorunlarının en ağır bir şekilde yaşandığı, tarihi ve kültürel değerlerin korunmasına yönelik çalışmaların yeterince yapılmadığı, mevcut kanun ve imar planının yetersiz kaldığı bir mekan haline gelmiştir. Boğaziçi Alanı'ndaki uygulamaların genelde bir koruma geliştirme anlayışı çerçevesinde değil geleneksel imar planlaması ve parsel ölçeğindeki koruma ve imar uygulama süreçleri kapsamında yönlendirildiği gözlenmektedir.

2960 sayılı Boğaziçi Kanunu ve yürürlükteki imar planı topografya, doğal ve kültürel çevrenin de bulunduğu envanterlere dayanılarak uzun vadeli bir koruma, iyileştirme ve gerektiğinde yenileme projesi kapsamında değerlendirilerek yeniden hazırlanmalıdır. Boğaziçi Alanı için mevcut durumun iyileştirilmesi yönünde geçici çözümler, uzun vadeli ve kalıcı çözümler belirlenerek ivedilikle uygulamaya geçirilmelidir.

KAYNAKLAR

ANSİKLOPEDİLER

Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi,(1997), Cilt 1, 2, 3, Yapı Endüstri Merkezi Yayını
İstanbul.

İslam Ansiklopedisi,(1970),Cilt 2, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.

İstanbul Ansiklopedisi (1994), Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını,
İstanbul.

Meydan Larousse, Cilt 12.

DERGİLER

Belge, M. “İstanbullu Göçlerle Çoğaldı”, İstanbul Dergisi, 1992, Sayı,1.

ÇAL, H.“Osmanlı Devletinde Asar-ı Atika Nizamnameleri”, Vakıflar Dergisi,
Sayı:26.

MADRAN, E, “Kültürel Varlıkların Korunması ve Onarılması”, Vakıflar Dergisi,
Sayı:21.

TUTEL, E, “Çocukluğumun Boğaz Vapurları, İstanbul Dergisi, Ekim 2001, Sayı:39,
Sy:79.

İstanbul, Üç Aylık Dergi, (1992, sayı1), (2001-sayı39).

Mimarlık Dergisi,1976, sayı 2.

Mimarlık Dergisi, Mayıs 1970.

KANUNLAR

Türkiye Cumhuriyeti Kanunları, Faruk Kazancı, Sadi Han Kazancı, Emre Kazancı,
Kazancı Hukuk Kaynakları Basım Yayım A.Ş.

Kanun Kitapları Serisi, Alkım Yayınları,1997.

İnternet adresi: www.hukuki.net/kanun/...

KİTAPLAR

- ALSAÇ, Ü.(1991), Türk Mimarlığı, İletişim Yayınları, İstanbul.
- ALSAÇ, Ü.(1992), Türkiye’de Restorasyon, İletişim Yayınları, İstanbul.
- ATABAŞ, K.(1993), Yerel Yönetimler ve Mimarlık, Boyut Kitapları, İstanbul.
- BAYRAK, M.O.(1992), İstanbul Tarihi, İnkılap Kitabevi, İstanbul.
- Bilanço’98, 75 Yılda Değişen Kent ve Mimarlık, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul.
- BELGE, M.(1995), İstanbul Gezi Rehberi, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- BEKTAŞ, C.(1996), Koruma Onarım, Yapı Endüstri Merkezi Yayını, İstanbul.
- ÇEÇENER, B.(1995), İstanbul’un Kültür ve İmar Sorunları, Mimarlar Odası İstanbul Büyükşehir Şubesi Yayını, İstanbul.
- ÇELİK, Z.(1996), 19.yüzyılda Osmanlı Başkenti, Değişen İstanbul, Tarih Yurt Yayınları, İstanbul.
- ÇUBUK, M.(1971), Boğaziçi Mekanının Düzenlenmesinde Bazı İlkeler, İstanbul Teknik Üniversitesi, Mimarlık fakültesi Baskı Atölyesi, İstanbul.
- DARKOT, B. İslam Ansiklopedisi.
- DELEON, J.(2000), Boğaziçi Gezi Rehberi, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- DEMİRCANLI, Y.Y. Evliya Çelebi Seyahatnamesi, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları (Zuhuri Danışman’ın Türkçeleştirdiği Seyahatname).
- DETHIER, P.A.(1993), Boğaziçi ve İstanbul (19.yüzyıl sonu), Eren yayıncılık, İstanbul.
- DUMONT, P.(1996), Modernleşme Sürecinde Osmanlı Kentleri, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- ELDEM, S.H.(1994), Boğaziçi Yalıları, Vehbi Koç Vakfı Yayını, İstanbul.
- ELDEM, S.H, Köşkler ve Kasırlar I, D.G.S.A. Mimarlık Bölümü Rölöve Kürsüsü.

- ELDEM, S.H.(1984), Türk Evi, Cilt 1. Güzel Sanatlar Matbaası, İstanbul.
- ERDENEN, O.(1997), Boğaziçi Sahilhaneleri 1, 2, 3, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, No.12, İstanbul.
- EKİNCİ O. (1994), İstanbul’u Sarsan On Yıl 1983-1993, Anahtar Kitapları, İstanbul.
- EYİCE, S.(1976), Bizans Devrinde Boğaziçi, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayını, No;2236, İstanbul.
- Evliya Çelebi, Seyahatnamesi’nden Seçmeler.(1971), (Hazırlayan;Adsız), Devlet Kitapları, İstanbul.
- GENİM, M.S.(1976) Mimar Sinan Dönemi Türk Mimarlığı ve Sanatı, 16.yy’da İstanbul Şehri,Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Mısırlı Matbaacılık, İstanbul.
- GYLLIUS, P. (2000), İstanbul Boğazı, Eren Yayıncılık, İstanbul.
- HEREDOT TARİHİ,(Aralık1973), Azra Erhat(Yunanca aslıyla karşılaştıran ve sunan), Remzi Kitabevi, İstanbul.
- HOVENNESYAN, S.S.(1997), Payitaht İstanbul’un Tarihçesi, Tarih Vakfı Yurt Yayınları 34, İstanbul.
- JOHNSON, C.R.(1995), İstanbul 1920, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- İNCİCYAN, P.Ğ.(1976), XVIII. Asırda İstanbul, Baha Matbaası, İstanbul.
- İstanbul Araştırmaları Cilt 4-5,(1998), İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, İstanbul Araştırmaları Merkezi, İstanbul.
- İstanbul Bölge Kalkınma Kongresi Tebliğler- Kararlar, 10-12 Nisan 1967, Türkiye Basımevi,1967.
- KARABEY, H.(1978), Kıyı Mekanının Tanımı, Ülkesel Kıyı Mekanının Düzenlenmesi İçin Bir Yöntem Önerisi, Mimar Sinan Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi Yayını, İstanbul.

KAYRA, C.- ÜYEPAZARCI, E.(1993), Mekanlar ve Zamanlar, Kandilli, Vanıköy, Çengelköy, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, No.13, İstanbul.

KAYRA, C.(1993), Mekanlar ve Zamanlar, Bebek, Akbank Kültür ve Sanat Kitapları:57, İstanbul.

KUBAN, D.(1996), İstanbul Bir Kent Tarihi, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul.

KUBAN, D. (1998), Kent ve Mimarlık Üzerine İstanbul Yazıları, Yapı Endüstri Merkezi Yayını, İstanbul.

KÖMÜRCİYAN, E.Ç.(1988), İstanbul Tarihi, 17.Asırda İstanbul, Eren yayıncılık, İstanbul.

MANTRAN, R.(2002), İstanbul Tarihi, İletişim Yayınları, İstanbul.

ORTAYLI, İ.(2005), İstanbul'dan Sayfalar, İletişim Yayınları, İstanbul.

ÖZTUNA Y.(1977), Büyük Türkiye Tarihi, (Türk Siyasi Tarihi ve Türk Medeniyeti Tarihi), Ötüken Yayınları, İstanbul.

SANER, T.(1998), 19.yüzyıl İstanbul Mimarlığında “Oryantalizm”, Pera Turizm ve Ticaret A.Ş. İstanbul.

SLUIS, R. V.(2000), Boğaz'dan, Çitlembik Yayınevi, İstanbul.

SUNER (PEKİN), N.(1977), Lâtifi Evsâf-ı İstanbul, Baha Matbaası, İstanbul.

SOYSAL, M. Kentler Kenti İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.

TEKELİ, İ. Kent planlaması Konuşmaları, Mimarlar Odası yayını,1991.

TÜMERTEKİN, E.(1967), İstanbul İnsan ve Mekan, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.

SÖZLÜKLER

Arkeoloji Sözlüğü, (1989), Secda Saltuk, İnkılap Kitabevi, İstanbul.

Mimarlık Sözlüğü, (1998), Doğan Hasol, Yapı Endüstri Merkezi Yayını, İstanbul.

Osmanlıca Türkçe Sözlük, (1997), Mustafa Nihat Özön, İnkılap Kitabevi, İstanbul.

TEZLER

AĞAT, N.(1963), Boğaziçi'nin Turistik Etüdü, İTÜ Doktora Tezi, İstanbul.

DOĞAN, O.(1989), Boğaziçi Yerleşmelerinden Arnavutköy'de Tarihi Çevre Araştırması, M.S.Ü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

KALKAVAN, S.(1989), Boğaziçi Yahılarında Plan Şemasına Bağlı Cephe İlişkisi ve Günümüze Etkileri, M.S.Ü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

KAMIŞ, Ö.(1991), Boğaziçi Kıyı Mekanında Yasal Yönetimsel Planlama Yaklaşımları ve Öneriler, Y.T.Ü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

TEK, E.(1992), Tarihi Çevrenin Korunması ve Planlama, M.S.Ü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

TOLA, A.(1987), İmarla ilgili Yeni Mevzuatın Şehir Planlamasına Etkileri, İTÜ, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

YAZICIOĞLU, L.(1980), Boğaziçi Kıyı Yapıları Tarihsel Biçimlenişleri, Çağdaş Biçimlenişlerde Temel İlkeler Önerisi, YTÜ, İstanbul.

ORUÇ, A.(1989), Çevre Sorunları Karşısında Boğaziçi, M.S.Ü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

DiĞER KAYNAKLAR

- İstanbul Büyükşehir Belediyesi, Harita Müdürlüğü arşivi.
- Büyükşehir Belediyesi'nin Boğaziçi ile ilgili hazırladığı rapor.
- İstanbul Büyükşehir Belediyesi, Boğaziçi İmar Müdürlüğü arşivi.
- Boğaziçi 1/5000 ölçekli Doğal ve Tarihi Sit Değerlerini Koruma Nazım Planı Açıklama ve Uygulama Raporu.(Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu'nun 19.6.1981 sayılı 12888 sayılı karar eki).

- Sahil Şeridi ve Öngörünüm Bölgesi Plan Lejantı Tadilatı.(Boğaziçi İmar Yüksek Koordinasyon Kurulu'nun 21.2.1986 gün, 86/1 sayılı karar eki).
- Boğaziçi Sahil Şeridi ve Öngörünüm Bölgesi Uygulama Notları.(Boğaziçi İmar Yüksek Koordinasyon Kurulu'nun 21.2.1986 gün, 86/1 sayılı karar eki).
- İstanbul Boğaziçi Sahil Şeridi ve Öngörünüm Bölgesi Uygulama İmar Planı Plan Lejantı ve Hükümleri, (Boğaziçi İmar Yüksek Koordinasyon Kurulu'nun 27.02.2004 gün, 2004/2 (3400 40314) sayılı karar eki).
- Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu ve İstanbul 3 Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu Kararları.
- İstanbul Fotoğrafları CD'si, Borsacı dergisi Şubat 2005 sayısı eki.

İnternet adresleri:

- <http://www.gbg.bonet.se/osmanli/kultur/eserler/rumelihisari>.
- <http://www.denizhaber.com>.
- <http://www.tbmm.gov.tr/saraylar/dbahce1.htm>.
- <http://www.tvitamini.com/bogazicifoto>.
- <http://www.wowturkey.com>

BELGE KAYNAKLARI

Belge 3.1. Beşiktaş,164 ada,14 parsele ait 1 nolu özel idare kaydı. (İstanbul Büyükşehir Belediyesi, Boğaziçi İmar Müdürlüğü arşivi.)

Belge 3.2. Beşiktaş,164 ada,14 parsele ait 2 nolu özel idare kaydı.(İstanbul Büyükşehir Belediyesi, Boğaziçi İmar Müdürlüğü arşivi.)

GRAVÜR KAYNAKLARI

Gravür 2.1. Yoros Kalesi, W. Henry Bartlett. (KUBAN, D. Kent ve Mimarlık Üzerine İstanbul Yazıları, Yapı Endüstri Merkezi Yayını, İstanbul,1998, sy,178.)

Gravür 2.2. Hümayunabad Kasrı, Bebek, 18. yüzyıl sonu, Melling. (KAYRA,C. Mekanlar ve Zamanlar, Bebek, Akbank Kültür ve Sanat Kitapları:57, İstanbul, 1993,sy,35.)

Gravür 2.3. Hatice Sultan Sarayı, Ortaköy, Antonie-Ignace Melling. (KUBAN, D. Kent ve Mimarlık Üzerine İstanbul Yazıları, Yapı Endüstri Merkezi Yayını, İstanbul, 1998, sy,201.)

Gravür 2.4. Kuleli Süvari Kışlası, 1838, Thomas Allom. (KUBAN, D. Kent ve Mimarlık Üzerine İstanbul Yazıları, Yapı Endüstri Merkezi Yayını, İstanbul, 1998, sy,34.)

Gravür 2.5. Eski Beşiktaş Sarayı, Melling. (KUBAN, D. Kent ve Mimarlık Üzerine İstanbul Yazıları, Yapı Endüstri Merkezi Yayını, İstanbul, 1998, sy,200.)

Gravür 2.6. Çırağan Sarayı, Thomas Allom. (KUBAN, D. Kent ve Mimarlık Üzerine İstanbul Yazıları, Yapı Endüstri Merkezi Yayını, İstanbul, 1998, sy,203.)

HARİTA KAYNAKLARI

Harita 2.1. Bizantion İlk ve Sonuncu Surları (yaklaşık). (KUBAN, D. İstanbul Bir Kent Tarihi, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul, 1996, sy,20.)

Harita2.2.Bizans kentinin on dört bölgesi.(ÇELİK, Z.19.yüzyılda Osmanlı Başkenti, Değişen İstanbul, Tarih Yurt Yayınları, İstanbul, 1996, sy,13.)

Harita 2.3. Constantinus Surları.(KUBAN, D. İstanbul Bir Kent Tarihi, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul, 1996, sy,33.)

Harita 2.4. Constantinopolis Planı, 450-1453. (KUBAN, D. İstanbul Bir Kent Tarihi, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul, 1996, sy,97.)

Harita 2.5. Bizantion ve Constantinopolis'in gelişmesi. (KUBAN, D. İstanbul Bir Kent Tarihi, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul, 1996, sy,19.)

Harita 2.6. Rumeli Hisarı Planı. (<http://www.gbg.bonnet.se/osmanli/kultur/eserler/rumelihisar>.)

Harita 2.7. Fatih tarafından oluşturulan İstanbul nahiyeleri. (ÇELİK, Z.19.yüzyılda Osmanlı Başkenti, Değişen İstanbul, Tarih Yurt Yayınları, İstanbul, 1996, sy,20.)

Harita 2.8. Kent Planı, 1453-1520.(KUBAN, D. İstanbul Bir Kent Tarihi, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul, 1996, sy,222.)

Harita 2.9. Kent Planı, 1730-1789. (KUBAN, D. İstanbul Bir Kent Tarihi, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul, 1996, sy,319.)

Harita 2.10. İlk Kent Planı, 18. yüzyıl. (KUBAN, D. İstanbul Bir Kent Tarihi, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul, 1996, sy,332.)

Harita 2.11.İstanbul Haritası, 1840, B.R.Davies. (ÇELİK, Z.19.yüzyılda Osmanlı Başkenti, Değişen İstanbul, Tarih Yurt Yayınları, İstanbul, 1996, sy,8.)

Harita 3.1. 1977-1992 tarihleri arasındaki 1/5000 ölçekli Nazım Planlar.(İstanbul Büyükşehir Belediyesi, Harita Müdürlüğü arşivi.)

Harita 3.2. Boğaziçi Alanı. (İstanbul Büyükşehir Belediyesi, Harita Müdürlüğü arşivi.)

Harita 3.3. Beşiktaş, 163 ada, 14 parsel için imar planı örneği. (İstanbul Büyükşehir Belediyesi, Boğaziçi İmar Müdürlüğü arşivi.)

Harita 3.4. Beşiktaş, 163 ada, 14 parsel için çap. (İstanbul Büyükşehir Belediyesi, Boğaziçi İmar Müdürlüğü arşivi.)

Harita 3.5. 163 ada, 14 parsel için kroki. (İstanbul Büyükşehir Belediyesi, Boğaziçi İmar Müdürlüğü arşivi.)

Harita 3.6. Sarıyer ilçesi, 56 pafta, 507 ada 29 ve 30 parsel için imar planı örneği. (İstanbul Büyükşehir Belediyesi, Boğaziçi İmar Müdürlüğü arşivi.)

Harita 3.7. Sarıyer ilçesi, 72 pafta, 961 ada, 116 parsel için imar planı örneği. (İstanbul Büyükşehir Belediyesi, Boğaziçi İmar Müdürlüğü arşivi.)

Harita 3.8. Avrupa yakası silüet haritası.(İstanbul Büyükşehir Belediyesi, Harita Müdürlüğü arşivi.)

Harita 3.9. Rumelihisarı fotogrametrik silüet haritası. (İstanbul Büyükşehir Belediyesi, Harita Müdürlüğü arşivi.)

Harita 3.10. Anadolu yakasına ait silüet haritası.(İstanbul Büyükşehir Belediyesi, Harita Müdürlüğü arşivi.)

Harita 3.11. Boğaziçi'ne ait sayısal arazi modelinin oluşturulması.(İstanbul Büyükşehir Belediyesi, Harita Müdürlüğü arşivi.)

Harita 3.12. Boğaziçi Alanı'na ait yeni oluşturulan öngörünüm çizgisi.(İstanbul Büyükşehir Belediyesi, Harita Müdürlüğü arşivi.)

RESİM KAYNAKLARI

Resim 1.1. Boğaziçi.(İstanbul Büyükşehir Belediyesi, Harita Müdürlüğü arşivi.)

Resim 2.1. Boğaziçi Hava Fotoğrafı.(İstanbul Büyükşehir Belediyesi, Harita Müdürlüğü arşivi.)

Resim 2.2. Büyük Saray'ın tahmini rekonstrüksiyonu. (KUBAN, D. İstanbul Bir Kent Tarihi, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul, 1996, sy,80.)

Resim 2.3. Kara Surları (1.Anastasios'un uzun suru). (KUBAN, D. İstanbul Bir Kent Tarihi, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul,1996, sy,49.)

Resim 2.4. Blahernai (Avyansaray) Kara Surları. (KUBAN, D. İstanbul Bir Kent Tarihi, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul, 1996, sy,56.)

Resim 2.5. Hora Manastırı Kilisesi (Kariye Camisi). (KUBAN, D. İstanbul Bir Kent Tarihi, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul, 1996, sy,167.)

Resim 2.6. Porfirogennetos Sarayı diye adlandırılan Tekfur Sarayı. (KUBAN, D. İstanbul Bir Kent Tarihi, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul, 1996, sy,149.)

Resim 2.7. Yoros Kalesi. (İstanbul Fotoğrafları CD'si, Borsacı dergisi Şubat 2005 sayısı eki.)

Resim 2.8. Anadoluhisarı, 19. yüzyıl. (belirsiz.)

Resim 2.9. Rumeli Hisarı. (belirsiz.)

Resim 2.10. Amcazade yalısı,Anadoluhisarı, 17. yüzyıl. (belirsiz.)

Resim 2.11. Sadullah Paşa Yalısı, Çengelköy, 18. yüzyıl. (belirsiz.)

Resim 2.12. Göksu Çayırı,19.yüzyıl. (belirsiz.)

Resim 2.13. Yağcı Şefik Bey Yalısı, Kanlıca, 19. yüzyıl. (belirsiz.)

Resim 2.14. Sait Halim Paşa Yalısı, Yeniköy. (KUBAN, D. Kent ve Mimarlık Üzerine İstanbul Yazıları, Yapı Endüstri Merkezi Yayını, İstanbul,1998, sy,199.)

Resim 2.15. Vaniköy'deki 19. yüzyılda yapılmış yalılar.

Resim 2.16. Dolmabahçe Sarayı. (<http://www.tbmm.gov.tr/saraylar/dbahce1.htm>.)

Resim 2.17. Beylerbeyi Sarayı. (İstanbul Büyükşehir Belediyesi, Harita Müd. arşivi.)

Resim 2.18. Küçüksu Kasrı. (İstanbul Büyükşehir Belediyesi, Harita Müd. arşivi.)

Resim 2.19. Mısır Büyükelçiliği.(belirsiz.)

Resim 2.20. Tarabya 1920, Fransız elçiliği konutu. (<http://www.tvitamini.com/bogazicifoto>.)

Resim 2.21. Osmanlı döneminde kayıklar ve Summer Palace Oteli. (belirsiz.)

Resim 2.22. Pazar kayıkları ve hamlacılar. (İstanbul Ansiklopedisi, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, İstanbul, 1994, sy,501.)

Resim 2.23. Şirket-i Hayriye'nin 37 Numaralı İhsan Vapuru.(DELEON, J. Boğaziçi Gezi Rehberi, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2000,resim80.)

Resim 2.24. Harem'den kalkış, 2.mevkii, 40 paralık Şirket-i Hayriye vapuru asker bileti. (Cahit İstikbal, Seyir Defteri, internet sayfası: <http://www.denizhaber.com>.)

Resim 2.25. Arnodin'in Rumelihisarı-Kandilli arasında önerdiği köprü, 1900. (ÇELİK, Z.19.yüzyılda Osmanlı Başkenti, Değişen İstanbul, Tarih Yurt Yayınları, İstanbul, 1996, sy,87.)

Resim 2.26. Boğaziçi Köprüsü. (İstanbul Fotoğrafları CD'si, Borsacı dergisi Şubat 2005 sayısı eki.)

Resim 2.27. Fatih Sultan Mehmed Köprüsü'nün yapımı.(İstanbul Büyükşehir Belediyesi, Harita Müdürlüğü arşivi.)

Resim 2.28. Fatih Sultan Mehmed Köprüsü. (İstanbul Fotoğrafları CD'si, Borsacı dergisi Şubat 2005 sayısı eki.)

Resim 3.1. Rumelihisar, 19. yüzyıl. (belirsiz.)

Resim 3.2. Büyükdere, 19. yüzyıl. (belirsiz.)

Resim 3.3. Büyükdere, 19.yüzyıl. (İstanbul Büyükşehir Belediyesi, Harita Müdürlüğü arşivi.)

Resim 3.4.Eminönü, 19. yüzyıl.(belirsiz.)

Resim 3.5. Tarabya, 19. yüzyıl sonu.(belirsiz.)

Resim 3.6. Büyükdere, 19. yüzyıl sonu.(İstanbul Büyükşehir Belediyesi, Harita Müdürlüğü arşivi.)

Resim 3.7. Bebek, 19. yüzyıl sonu. (KAYRA, C. Mekanlar ve Zamanlar, Bebek, Akbank Kültür ve Sanat Kitapları:57, İstanbul, 1993, sy, 98-99.)

Resim 3.8. Şirket-i Hayriye vapuru ve kayıklar. (belirsiz.)

Resim 3.9. Ortaköy, 1930. (İstanbul Büyükşehir Belediyesi, Harita Müdürlüğü arşivi.)

Resim 3.10. Beykoz. (belirsiz.)

Resim 3.11. Vaniköy Glikoz Fabrikası.(ERDENEN,O. Boğaziçi Sahilhaneleri, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, No.12, İstanbul, Cilt 2, sy, 240.)

Resim 3.12. İstinye Tersanesi. (belirsiz.)

Resim 3.13. Boğaziçi Köprüsü.(İstanbul Fotoğrafları CD'si, Borsacı dergisi Şubat 2005 sayısı eki.)

Resim 3.14. Boğaziçi. (İstanbul Büyükşehir Belediyesi, Harita Müdürlüğü arşivi.)

Resim 3.15. Sarıyer sırtları.(İstanbul Büyükşehir Belediyesi, Harita Müd. arşivi.)

Resim 3.16. Avrupa yakası Fatih Sultan Mehmed Köprüsü çevresi. (İstanbul Büyükşehir Belediyesi, Harita Müdürlüğü arşivi.)

Resim 3.17. Kuruçeşme'deki kömür depolarının yerine yapılan park.(İstanbul Büyükşehir Belediyesi, Harita Müdürlüğü arşivi.)

Resim 3.18. Vaniköy'de kaldırılan glikoz fabrikasının bulunduğu alan.(İstanbul Büyükşehir Belediyesi, Harita Müdürlüğü arşivi.)

Resim 3.19. 1991 yılında kaldırılan İstinye tersanesinin bulunduğu İstinye koyu. (İstanbul Büyükşehir Belediyesi, Harita Müdürlüğü arşivi.)

Resim 3.20. İstinye'deki Öngörünüm Geri görünüm Alanı. (İstanbul Büyükşehir Belediyesi, Harita Müdürlüğü arşivi.)

Resim 3.21.Sarıyer'deki Öngörünüm Geri görünüm Alanı. (İstanbul Büyükşehir Belediyesi, Harita Müdürlüğü arşivi.)

Resim 3.22. Kuruçeşme'deki Öngörünüm Geri görünüm Alanı. (İstanbul Büyükşehir Belediyesi, Harita Müdürlüğü arşivi.)

Resim 3.23. Göksu evleri. (belirsiz.)

Resim 3.24. Kavacık. (belirsiz.)

Resim 3.25. Bebek. (belirsiz.)

Resim 3.26. Boğaziçi. (İstanbul Fotoğrafları CD'si, Borsacı dergisi Şubat 2005 sayısı eki.)

Resim 3.27. Kanlıca'da 47. maddeye göre uygulama yapılmış bir site. (İstanbul Büyükşehir Belediyesi, Harita Müdürlüğü arşivi.)

Resim 3.28. Sarıyer sırtlarında 47. maddeye göre uygulama yapılmış bir site. (İstanbul Büyükşehir Belediyesi, Harita Müdürlüğü arşivi.)

Resim 3.29. Sarıyer sırtlarında 47. maddeye göre uygulama yapılmış bir site. (İstanbul Büyükşehir Belediyesi, Harita Müdürlüğü arşivi.)

Resim 3.30. Sarıyer sırtlarında 47. maddeye göre uygulama yapılmış bir site. (İstanbul Büyükşehir Belediyesi, Harita Müdürlüğü arşivi.)

Resim 3.31. Çubuklu'da 47. maddeye göre uygulama yapılmış bir site. (İstanbul Büyükşehir Belediyesi, Harita Müdürlüğü arşivi.)

Resim 3.32. Arnavutköy sahil yolu.(İstanbul Fotoğrafları CD'si, Borsacı dergisi Şubat 2005 sayısı eki.)

Resim 3.33.Kalender sahil yolu. (İstanbul Büyükşehir Belediyesi, Boğaziçi İmar Müdürlüğü arşivi.)

Resim 3.34. Arnavutköy yalıları,19. yüzyıl. (belirsiz.)

Resim 3.35. Arnavutköy yalıları, 21.yüzyıl. (İstanbul Fotoğrafları CD'si, Borsacı dergisi Şubat 2005 sayısı eki.)

Resim 3.36. Büyükdere açıklarında karaya oturan bir gemi. (Cahit İstikbal, Seyir Defteri, 04.04.2004 tarihli internet sayfası: <http://www.denizhaber.com>.)

Resim 3.37. Kanlıca'da sahildeki yalıya çarpan bir şilep. (Cahit İstikbal, Seyir Defteri, 04.04.2004 tarihli internet sayfası: <http://www.denizhaber.com>.)

Resim 3.38. 10.06.1998 tarihinde Boğaz açıklarında yanan Yunan bandıralı Mariana adlı kuru yük gemisi.(Cahit İstikbal, Seyir Defteri, 04.04.2004 tarihli internet sayfası: <http://www.denizhaber.com>.)

Resim 3.39. Avrupa yakası sahil şeridi. (İstanbul Fotoğrafları CD'si, Borsacı dergisi Şubat 2005 sayısı eki.)

Resim 3.40. Bebek sahili, 1860-1870. (KAYRA,C. Mekanlar ve Zamanlar, Bebek, Akbank Kültür ve Sanat Kitapları:57, İstanbul, 1993,sy,106.)

Resim 3.41. Emirgan Şerifler Yalısı, 1781. (belirsiz.)

Resim 3.42. Hekimbaşı Yalısı, Anadolu Hisarı. (belirsiz.)

Resim 3.43. Afif Paşa Yalısı, Yeniköy, 19.yüzyıl sonu. (Restorasyon öncesi resim: Oğuz CEYLAN, İstanbul Ansiklopedisi, Cilt1, sy,87. Restorasyon sonrası resim: <http://www.wowturkey.com>.)

Resim 3.44. Kont Ostrogog Yalısı, Kandilli, 19.yüzyıl.(ERDENEN,O. Boğaziçi Sahilhaneleri, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, No.12, İstanbul,Cilt 2,sy,212.)

Resim 3.45. Sandalciyan Yalısı. Sarıyer, 19.yüzyıl. (ERDENEN,O. Boğaziçi Sahilhaneleri, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, No.12, İstanbul,Cilt 3,sy,436.)

Resim 3.46. Edip Efendi Yalısı, Kandilli, 19.yüzyıl. (ERDENEN,O. Boğaziçi Sahilhaneleri, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, No.12, İstanbul,Cilt 2,sy,223.)

Resim 3.47. Beşiktaş,164 ada,14 parsele ait temel kalıntı fotoğrafı. (İstanbul Büyükşehir Belediyesi, Boğaziçi İmar Müdürlüğü arşivi.)

Resim 3.48. 164 ada,14 parsele bitişik bina. (İstanbul Büyükşehir Belediyesi, Boğaziçi İmar Müdürlüğü arşivi.)

Resim 3.49. Ahşap yapıya ait eski fotoğraf. (İstanbul Büyükşehir Belediyesi, Boğaziçi İmar Müdürlüğü arşivi.)

Resim 3.50. Sarıyer ilçesi, 56 pafta, 507 ada 29 ve 30 parsele ait hava fotoğrafı. (İstanbul Büyükşehir Belediyesi, Boğaziçi İmar Müdürlüğü arşivi.)

Resim 3.51. Sarıyer ilçesi, 56 pafta, 507 ada 29 ve 30 parseldeki ahşap yapıya ait eski fotoğrafı.(İstanbul Büyükşehir Belediyesi, Boğaziçi İmar Müdürlüğü arşivi.)

Resim 3.52. 961 ada, 116 parsel e ait fotoğraf. (İstanbul Büyükşehir Belediyesi, Boğaziçi İmar Müdürlüğü arşivi.)

Resim 3.53. Ahşap yapının eski fotoğrafı. (İstanbul Büyükşehir Belediyesi, Boğaziçi İmar Müdürlüğü arşivi.)

Resim 3.54. Avrupa yakası silüet. (İstanbul Büyükşehir Belediyesi, Boğaziçi İmar Müdürlüğü arşivi.)

Resim 3.55. Boğaziçi Alanı, 2005. (İstanbul Fotoğrafları CD'si, Borsacı dergisi Şubat 2005 sayısı eki.)

Resim 3.56. İstinye Bölgesine ait hava fotoğrafı.(İstanbul Büyükşehir Belediyesi, Harita Müdürlüğü arşivi.)

ŞEKİL KAYNAKLARI

Şekil 1.1. Boğaziçi'nin Konumu.(YAZICIOĞLU, L. Boğaziçi Kıyı Yapıları Tarihsel Biçimlenişleri, Çağdaş Biçimlenişlerde Temel İlkeler Önerisi, YTÜ, İstanbul, 1980, sy,4.)

Şekil 1.2. Boğaziçi'nin Sınırları. (YAZICIOĞLU, L. Boğaziçi Kıyı Yapıları Tarihsel Biçimlenişleri, Çağdaş Biçimlenişlerde Temel İlkeler Önerisi, YTÜ, İstanbul, 1980, sy,2.)

Şekil 1.3. Boğaziçi Topografyası, en ve boy kesitleri.(YAZICIOĞLU, L. Boğaziçi Kıyı Yapıları Tarihsel Biçimlenişleri, Çağdaş Biçimlenişlerde Temel İlkeler Önerisi, YTÜ, İstanbul, 1980, sy,6.)

Şekil 1.4. Boğaziçi'nde Rüzgar Yönleri. (YAZICIOĞLU, L. Boğaziçi Kıyı Yapıları Tarihsel Biçimlenişleri, Çağdaş Biçimlenişlerde Temel İlkeler Önerisi, YTÜ, İstanbul, 1980, sy,4.)

Şekil 2.1. Eski Devirlerde Boğaziçi'nde Yerleşmeler. (YAZICIOĞLU, L. Boğaziçi Kıyı Yapıları Tarihsel Biçimlenişleri, Çağdaş Biçimlenişlerde Temel İlkeler Önerisi, YTÜ, İstanbul, 1980, sy,16.)

Şekil 2.2. Constantinopolis Sayfiye Yerleri. (KUBAN, D. İstanbul, Bir Kent Tarihi, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul, 1996, sy,111.)

Şekil 2.3. Osmanlı Döneminde Boğaziçi'nde Yerleşmeler. (YAZICIOĞLU, L. Boğaziçi Kıyı Yapıları Tarihsel Biçimlenişleri, Çağdaş Biçimlenişlerde Temel İlkeler Önerisi, YTÜ, İstanbul, 1980.)

EKLER

Ek 1; Boğaziçi Alanı'nı etkileyen kanun, yönetmelik, kararname ve kararlar:²²⁴

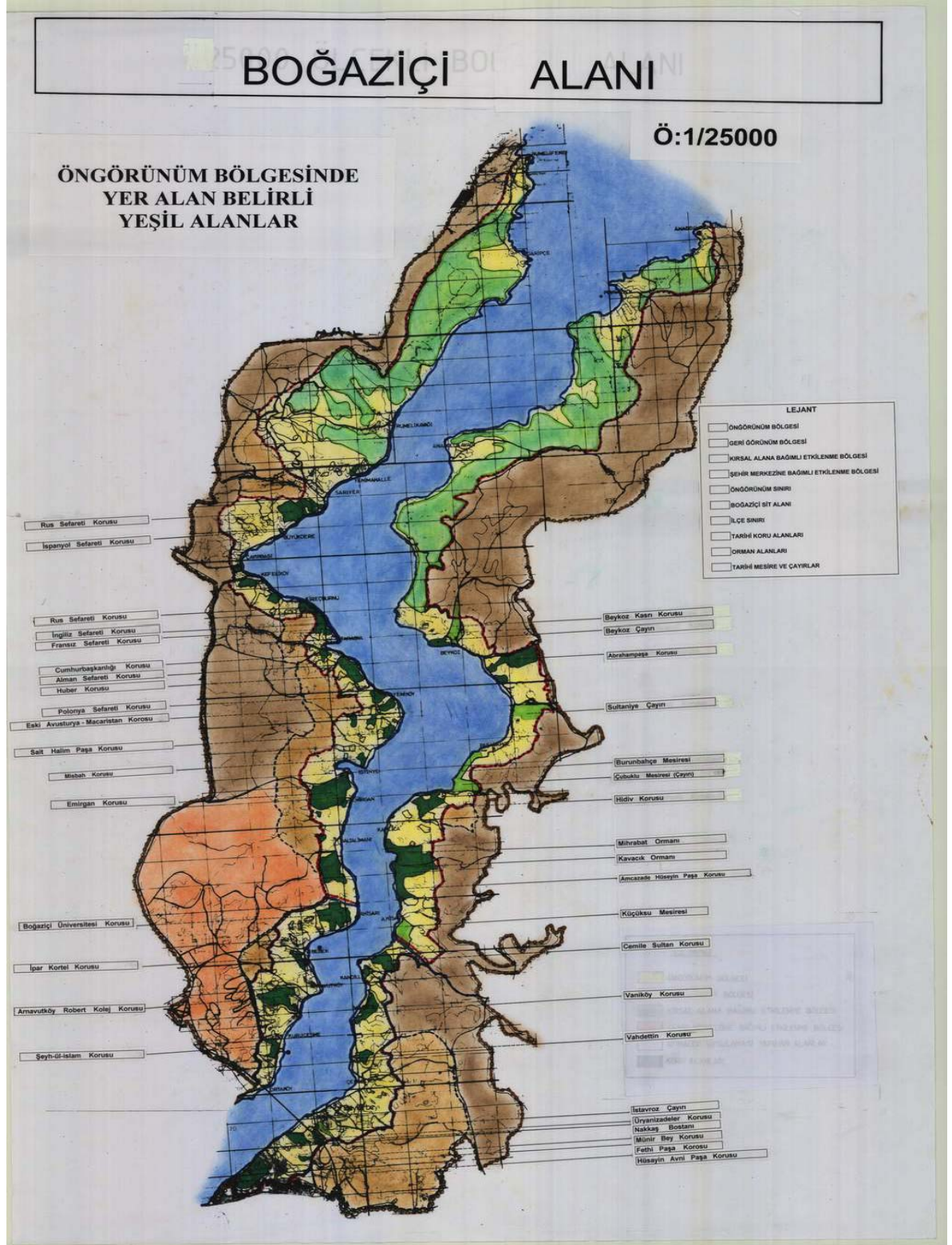
1. Ebniye Nizamnamesi, 1848.
2. Nizamname-i Umumi, 1957.
- 3. Ceza Kanunu, 1858.**
- 4. Turuk ve Ebniye Nizamnamesi, 1864.**
5. Dersaadet İdare-i Belediye Nizamnamesi, 1868.
6. Dersaadet Belediye Kanunu, 1877.
7. Asar-ı Atika Nizamnamesi, 1869.
8. Asar-ı Atika Nizamnamesi, 1874.
- 9. Ebniye Kanunu, 1882.**
10. Asar-ı Atika Nizamnamesi, 1884.
11. Asar-ı Atika Nizamnamesi, ek(1921).
12. Umuru Belediye'ye ait Ahkam-ı Cezai'ye Kanunu, 1924.
13. Devlete ait Arsalar Üzerinde İzinsiz Yapılmış Binalar Hakkındaki Kararname, 1926.
- 14. 1580 sayılı Belediye Yasası, 1930.**
15. 1593 sayılı Umumi Hıfzısıhha Kanunu, 1930.
16. 2290 sayılı Belediye Yapı Yollar Yasası, 1933.
- 17. 5228 sayılı Bina Yapımı Teşvik Kanunu, 1948.**
- 18. 6188 sayılı Bina Yapımına Teşvik ve İzinsiz Yapılan Binalar Hakkında Kanun, 1953.**
- 19. 6237 sayılı Limanlar İnşaatı Kanunu, 1954.**
- 20. 6785 sayılı İmar Kanunu, 1956.**
- 21. 6831 sayılı Orman Kanunu, 1956.**
- 22. 7126 sayılı Sivil Müdafaa Kanunu, 1958.**
- 23. 7367 sayılı Arazi ve Arsalar Hakkındaki Kanun, 1959.**
- 24. 634 sayılı Kat Mülkiyeti Kanunu, 1964.**
- 25. 12186 sayılı İstanbul Liman Tüzüğü, 1965.**

²²⁴ Boğaziçi Alanı'nı doğrudan etkileyen kanun, yönetmelik, kararnameler koyu renk ile gösterilmiştir.

26. Milli Kıyılar Yasası, 1966.
27. 775 sayılı Gecekondü Kanunu, 1966.
28. 6/9636 sayılı Bakanlar Kurulu Kararnamesi, 1968.
29. 1500/5702 sayılı İmar ve İskan Bakanlığı genelgesi, 1968.
30. 1163 sayılı Kooperatifler Kanunu, 1969.
31. Gayrimenkul ve Anıtlar Yüksek Kurulu'nun 10.10.1970 gün, 5595 sayılı genel kararı.
32. 7/52 no'lu Bakanlar Kurulu Kararnamesi, 1970.
33. 1516 sayılı İstanbul Boğaz Köprüsü ve Çevre Yolu Projesi Sahasındaki Gecekonduların Tasfiyesi Hakkındaki Kanun, 1972.
34. 1605 sayılı "6785 sayılı İmar Kanununda Bazı Değişiklikler Yapılması Hakkındaki Kanun", 1972.
35. 1710 sayılı Eski Eserler Kanunu, 1973.
36. Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu'nun 14.12.1973 gün, 7518 sayılı kararı.
37. Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu'nun 14.12.1974 gün, 8172 sayılı kararı.
38. 15183 sayılı Resmi Gazetede Yayınlanan Kültür Bakanlığı'nın Tebliđi, 1975.
39. 1990 sayılı Gecekondü Kanununda Bazı Değişiklikler Yapılması Hakkındaki Kanun, 1976.
40. Milli Güvenlik Konseyi'nin 2.12.1981 tarihli bildirisi.
41. 17493 sayılı Resmi Gazetede yayınlanan "Boğaziçi'nin Her İki Yakasında Uygulanacak Bazı İmar Karar Hükümleri Hakkında" Bakanlar Kurulu Kararı, 1983.
42. 2805 sayılı İmar ve Gecekondü Affı Kanunu, 1983.
43. 18146 sayılı Bayındırlık ve İskan Bakanlığı'nın çıkardığı yönetmelik, 1983.
44. 2981 sayılı İmar ve Gecekondü Mevzuatına Aykırı Yapılara Uygulanacak İşlemler ile ilgili kanun, 1984.
45. Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu'nun 24.6.1983 gün 15175 sayılı kararı.

46. 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu, 1983.
47. 2873 sayılı Milli Parklar Yasası, 1983.
48. 2872 sayılı evre Kanunu, 1983.
49. 2942 sayılı Kamulaştırma Kanunu, 1983.
50. 2960 sayılı Boğaziçi Kanunu, 1983.
51. 3194 sayılı İmar Kanunu, 1985.
52. Boğaziçi İmar Yüksek Koordinasyon Kurulu'nun 21.2.1986 gün, 86/1 sayılı kararı.
53. 11.12.1986 tarihli Anayasa Mahkemesi'nin 47. maddenin iptali ile ilgili kararı.
54. 3290 sayılı Af Kanunu, 1986.
55. Türk Boğazları Deniz Trafik Düzeni Tüzüğü, 1994.
56. 3621 sayılı Kıyı Kanunu, 1990.
57. Boğaziçi İmar Yüksek Koordinasyon Kurulu'nun 27.02.2004 gün, 2004/2 (3400 40314) sayılı kararı.

Ek 3; Boğaziçi Öngörünüm Bölgesinde Yer Alan Yeşil Alanlar.²²⁶

²²⁶ Kaynak; Boğaziçi İmar Müdürlüğü, Planlama Bürosu.

Ek 4; Panoramalar.²²⁷

²²⁷Boğaziçi'ne ait Panoramalar Bahattin Öztuncay'ın "Vasilaki KARGOPULO Hazret-i Padişahi'nin Serfotoğrafi" adlı kitabından alınmıştır. (Birleşik Oksijen Sanayi A.Ş. 2000, İstanbul.) "*Panoramalar 1878-79 dönemi içinde çekilmiş ve Vasilaki Kargopulo tarafından tuğralı kadife bir albüm içinde Sultan 2. Abdülhamid'e hediye edilmiştir. Fotoğrafların tamamı IRCICA Arşivi, Yıldız Koleksiyonundan alınmıştır.*" (Panoramalar bölümü, sy, 276.)